

Anadolu Strateji Dergisi

Journal of Anadolu Strategy

ANASAM

Anadolu Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ
Journal of Anadolu Strategy

Cilt / Volume: 4   Sayı / Number: 2

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ
Journal of Anadolu Strategy

Sahibi: Anadolu Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. Fuat ERDAL
Owner: On behalf of Anadolu University, Rector Prof. Dr. Fuat ERDAL

Görsel Tasarım ve Dizgi/Graphic Design & Typeset:
Kurumsal İletişim Koordinatörlüğü

Editör / Editor

Dr. Eser GEMİCİ

e-posta/e-mail: esergemici@anadolu.edu.tr

Hüseyin YELTİN

e-posta/e-mail: huseyinyeltin@gmail.com

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. İbrahim KAYA** - Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur ÖZGÖKER - İstanbul Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Erol KUTLU - Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan DİLEK - Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Halim KAZAN - İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet KARADAL - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK - İstanbul Kent Üniversitesi
Doç. Dr. Erhan AKDEMİR - Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin ARSLAN - Polis Akademisi
Doç. Dr. Mustafa KARACA - Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah OĞRAK - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Faruk KALAY - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Fahri ERENEL - İstanbul İstinye Üniversitesi
Doç. Dr. Deniz TANSİ - İstanbul Yeditepe Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Emin ERENDOR - Adana Alparslan Türkeş Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gürsel Gür - Anadolu Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Fuat ERDAL - Anadolu Üniversitesi
Hüsamettin İNAÇ - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Uğur ÖZGÖKER - İstanbul Arel Üniversitesi
Erol KUTLU - Eskişehir Anadolu Üniversitesi
Serkan DİLEK - Kastamonu Üniversitesi
Halim KAZAN - İstanbul Üniversitesi
Himmet KARADAL - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Hasret ÇOMAK - İstanbul Kent Üniversitesi
Abdullah OĞRAK - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Faruk KALAY - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Fahri ERENEL - İstanbul İstinye Üniversitesi
Deniz TANSİ - İstanbul Yeditepe Üniversitesi
Mehmet Emin ERENDOR - Adana Alparslan Türkeş Üniversitesi
Adalet MURADOV - Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Ahmet YILDIRIM - Uluslararası Saraybosna Üniversitesi
Fadıl HOCA - Uluslararası Vizyon Üniversitesi
Kemal ŞENOCAK - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Mustafa TÜMER - Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi
Serghei ZAHARIA - Moldova Komrat Devlet Üniversitesi
Yusuf TEKİN - Hacı Bayram veli Üniversitesi
Abdullah EREN - Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
Feridun YILMAZ - Uludağ Üniversitesi
Jens Normann JØRGENSEN - University of Copenhagen
Michael BASIL - University of Lethbridge
Nejat DOĞAN - Anadolu Üniversitesi
Mehmet Levent YILMAZ - Polis Akademisi
Derda KÜÇÜKALP - Uludağ Üniversitesi
Philip J. KITCHEN - Brock University
Orçun İMGA - Polis Akademisi
Mehmet Zahid SOBACI - Uludağ Üniversitesi
Michael J. BAKER - University of Strathclyde
Ayşe Seymen ÇAKAR - Anadolu Üniversitesi
Metin ERDEM - Uludağ Üniversitesi
Tyler COWEN - George Mason University
Barış ÖZDAL - Uludağ Üniversitesi
Semra GÜNAY AKTAŞ - Anadolu Üniversitesi
Şebnem TOSUNOĞLU - Anadolu Üniversitesi
Sezgin KAYA - Uludağ Üniversitesi
M. Necdet TİMUR - Anadolu Üniversitesi
Mehmet Emin ALTUNDEMİR- Sakarya Üniversitesi
Cem IŞIK - Anadolu Üniversitesi
Memet ZENCİRKIRAN - Uludağ Üniversitesi
Murat ERCAN- Anadolu Üniversitesi
Oktay Emir - Anadolu Üniversitesi
Tony ROYLE - National University of Ireland
T. Volkan YÜZER - Anadolu Üniversitesi
Richard James HOLDEN - Leeds Metropolitan University
Adem ANBAR - Uludağ Üniversitesi
Theo NICHOLS - Cardiff University
Nevin GÖKSAL - Polis Akademisi

İÇİNDEKİLER / CONTENT

MAKALELER / ARTICLES

İngiltere Politikasında Brexit Öncesi ve Sonrası

Before and After Brexit in British Policy

Hatice ÖZ

Kürşad Emrah YILDIRIM..... 1-8

İklim Değişikliğine Bağlı Göç Edenlerin Hukuki Statüsü: Tuvalu Örneği

Legal Status Of Immigrants Due To Climate Change: The Case Of Tuvalu

Nilüfer ÖNEN 11-28

Almanya'nın 1990-2018 Yılları Arasındaki Ekonomik Gücünün Askeri Güce Dönüşüm Analizi*

Analysis of The Transformation of Germany's Economic Power to Military Power Between 1990-2018

Mehmet EMİR 31-49

Salgına Dirençlilik Perspektifinden Mahalleler: Cumhuriyet Mahallesi Örneği

Neighborhoods From The Perspective Of Pandemic Resilience: The Example Of Cumhuriyet Neighborhood

Ayşe KAŞIKIRIK 51-67

On Grand Strategy: A Conceptual Study and International Relations

Grand Strateji Üzerine: Kavramsal Bir Çalışma ve Uluslararası İlişkiler

Mehmet Çağatay ABUŞOĞLU..... 69-82

Objektif Vergi Yüğü ve Algılanan Vergi Yüğü İlişkisi: Trabzon İli Örneği

The Relationship Between Objective Tax Burden and Perceived Tax Burden: The Case of Trabzon Province

Hakan KURUCAN

Semra ALTINGÖZ ZARPLI 85-98

Güney Sudan'ın Bağımsızlığının Nil Nehri'nin Su Güvenliğine Etkisi

The Impact of South Sudan's Independence on Water Security of the Nile River

***Hilal ZORBA BAYRAKTAR* 101-108**

ODKA Bölgesinde Uluslararası Denizciliğin Politik Ekonomisi: Yemen'de Vekalet Savaşı Örneği

The Political Economy of International Shipping in the MENA Region: The Case of Proxy War in Yemen

Meysune YAŞAR

***Çağla VURAL* 111-122**

İngiltere Politikasında Brexit Öncesi ve Sonrası

Before and After Brexit in British Policy

Hatice ÖZ*

Kürşad Emrah YILDIRIM **

Başvuru Tarihi: 08.09.2022

Kabul Tarihi: 26.09.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Büyük Britanya'nın Avrupa Birliğinden (AB) ayrılma süreci olarak nitelendirilen Brexit süreci, tarihinde bir ilk olması hasebiyle AB açısından ve İngiliz kamuoyu tarafından beklenmedik sonuçları doğurmuştur. Yıllardır bünyesinde bulunan İngiltere bu ailenin bir parçası olmak istemediğini dile getirerek ve bunu halkının takdirine de sunarak AB'den ayrılmıştır. İngiltere artık kendi para birimini kullanıp kendi ticaret yasalarını kendisinin oluşturmak istemesi, uluslararası alanda İngiliz imajı ile boy göstermek istemesi ve tüm bu isteklerinin Brexit sürecinin başarıyla sonuçlanacağına inanarak gerçekleşmesini düşünmektedir. Diğer AB üyesi olan ülkelerinde tepki odağı olan Brexit, kimi uzmanlar için İngiltere'nin küreselleşmesinin ilk adımı olarak gözükmektedir. Diğer AB üyesi olan ülkelerinde ise AB'nin gelecek yıllarda peşi sıra diğer üyelerinde ayrılabilme ihtimallerinin senaryosu olarak düşünülmektedir. Sonuç ise Brexit süreci bitmiş ve İngiltere AB'den ayrılmıştır. Yapılan çalışmada İngiltere'nin istekli bir şekilde ayrıldığı AB ülkelerinin ise tepki ile karşıladığı bu sürecin öncesi ve sonrası mukayese edilerek gerçekleşen değişimler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Brexit, 2016 Referandumu, Avrupa Birliği, İngiltere Siyaseti.

Abstract

The Brexit process, which is described as the process of Great Britain leaving the European Union (EU), has had unexpected consequences for the EU and the British public opinion, as it is a first in its history. Britain, which has been in it for years, has left the EU by expressing that it does not want to be a part of this family and presenting it to the discretion of its people. The UK now thinks that it wants to use its own currency and create its own trade laws, that it wants to show up with the British image in the international arena, and that all these wishes will come true by believing that the Brexit process will be successful. Brexit, which is the focus of reaction in other EU member countries, seems to be the first step of the globalization of the UK for some experts, while it is considered by some experts as the scenario of the possibility of the EU leaving one after the other in the coming years. The result is that the Brexit process is over and the UK has left the EU. In the study, the changes that took place were examined by comparing the before and after this process, which the EU countries from which the UK left voluntarily, met with reaction.

Keywords: Brexit, 2016 Referendum, European Union. British Politics.

* Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Küresel Çalışmalar Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, hatice.oz@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8597-7643.

** Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

Giriş

Siyasi ve ekonomik bir birlik olan aynı zamanda ticari, kültürel değerleri beraberinde kazanç haline getiren AB, esasen Avrupa Ekonomik Topluluğunun (AET) 1992 yılında Maastricht Anlaşması ile yeni bir görünüm ve yükümlülükler yüklenmesi ile kurulmuştur. Güncel olarak, 27 üye ülkenin bir araya gelmesi ile oluşan birlik, hukuki yasalar üzerinde ve aynı standartların uygulamasında belirli alanlarda birlikte hareket edebilme kabiliyetindedir. Birçok kurumsal alt yapısı olan ve işlevsel ortak koordine pazar anlayışı ile çalışan birlik günümüzde benzersiz dinamiktir (Akademik Perspektif, 2021).

Üye ülkeler arasındaki iç ve siyasi sınırların yok sayıldığı birlik içerisinde kendine özgün işleyiş hâkimdir. Çünkü AB’de alınan karar mekanizmaların birçoğu hukuki temele dayanarak uygulanırken bir takım anlaşmalara tabiidir (Servet Say,2019, s.118). Bundan ötürü bir aile olarak nitelendirilebileceğimiz AB, üyesi olan ülkelerin vatandaşlarının hayat standartlarını iyileştirmek ve daha iyi konfor yaratmak için çabalamaktadır. Hiçbir aile mükemmel olmadığı gibi AB’de de pürüzler meydana gelmektedir. Ara sıra meydana gelen görüş ayrılıklarından doğan krizlerin medya tarafından çok fazla lanse edilmemesi birliğin kendi iç problemlerini kendi bünyesinde hallettiğinin kanıtıdır (AB Türkiye Delegasyonu, 2021). Son zamanlar da sıkça problemler ile gündeme gelen AB, artık uluslararası toplum tarafından güvenilirlik konusunda yaşadığı kırılmalar ve işleyişte yaşadığı krizlerden ötürü sorgulanır bir hale gelmiştir.

Özellikle 2009 yılında patlak veren borç krizi ile (birliğe üye olan birkaç ülkenin kendi borçlarını ödeme noktasında problem yaşayarak yardım talep etmiştir.) krizin ardından yaşanan gelişmeler AB de sarsıntılara sebep olmuştur. Yaşanılan ekonomik kriz her ne kadar toparlanmaya çalışılsa da krize müteakip düzensiz göçlerin yaşanması bölgede yeni bunalımların meydana gelmesine sebep olmuştur. Özellikle düzensiz göçmenlerin Türkiye gibi transit ülke olarak gördüğü ülkelere Avrupa Bölgesine geçiş yapmak istemeleri AB’yi büyük endişelere sokmuştur. Beraberinde yine Avrupa siyasetinde ivme kazanan aşırı sağ ve popülist akımların tekessür etmesi AB’de yaşanan krizlere bir yenisinin daha eklenmesine yol açmıştır. Bilhassa 2. Dünya Savaşından sonra bölgede artan aşırı sağcılık günümüzde daha geniş toplulukları etkisi altına alarak evrilmiştir (AB Başkanlığı,2021). Yaşanılan bu tür krizler dışında en çok konuşulan ve AB için problemlerle bir süreç haline gelen Brexit meselesi ise ayrıca ele alınabilecek bir krizdir. Yapılan çalışmanın konusu olan Brexit öncesi, süreci ve sonrası tüm dünya ile Avrupa toplumu tarafından büyük bir ilgiyle takip edilmiştir.

Büyük Britanya, Birleşik Krallığa bağlı üzerinde İngiltere, İskoçya, Kuzey İrlanda ve Galler’i bulduran adadır (Shtupi,2019,s.37). Büyük Britanya dünyada birçok ülkeyi ardında bırakacak güçlü bir ekonomik altyapıya sahiptir. Sahip olduğu ekonomik gelişmişlik düzeyi tarihsel arka plana ve sanayi devriminin ilk bu bölge de ortaya çıkmasına dayandırılabilir. İlaveten diğer devletler ile politikalarını sağlam temele oturtmuş olması, Atlas Okyanusu üzerindeki jeopolitiği, yeraltı kaynaklarındaki zenginliği, Avrupa para sistemine dâhil olmaktansa kendi para birimini kullanmak istemesi, çeşitli ticaret bağlantıları ile farklı bir etki yaratarak kendini göstermiştir. Tarihsel bağlamda irdelenirse elverişli ekonomik gelişme sağlanması ile İngiltere AET üyeliğine devam edip etmeme konusunda referanduma gitmiştir. 5 Haziran 1975’te yapılan referandumun sonucunda seçmenlerin %67’si toplulukta kalmaktan yana tavır sergilemiştir (Shtupi,2019, s.40).

Brexit

Kelime anlamı olarak Brexit, Birleşik Krallığın AB’den ayrılmasını ele alan kısaltma şeklindedir. Br-exit kelimesinin özcesi Birleşik Krallığın “ Br” sinden ve Çıkış anlamı olan “Exit” kelimelerin birleşiminden meydana gelmektedir. Süreç olarak ise Brexit, 23 Haziran 2016 yılında yapılan AB’den ayrılma referandumu olarak nitelendirilmiştir (McGowan, 2017,s.25). Birleşik Krallık, Ocak 1973 yılında AB’ye üye olmuştu fakat bu tarihten itibaren AB içerisinde dik başlı bir ülke konumundaydı.

Özellikle İngiltere’nin ekonomik politikalarının uygulanması konusunda ulusal seviyede tutum sergilemek istemesi ve Topluluk kurumlarının müdahalede bulunması daha o yıllarda bir kesim İngiliz hükümeti ve İngiliz halkını rahatsız etmekteydi (Tendera & Wlaszczuk, 2017, s. 308). Bir diğer rahatsızlık veren husus ise 1950’li yıllara dayanan Avrupa Entegrasyon modelidir. Bu modelleme federal model – konfederal model olarak iki kavram üzerine lanse edilmiştir. Bu iki entegrasyon modeli üye ülkelerin tartışmalarında temel gerilim

noktası halini almıştır. Üzerinde tartışmalar yaratan bu iki model, AB'nin entegrasyonunun derinleşmesine aynı zamanda ise üye devletlerarasındaki çıkar çatışmalarının hissedilmesine sebep olmuştur. AB'de mevcut entegrasyon modelinin kabul edilemez olması İngiltere baskısının bir etkisi olarak AB'nin federalleşme sürecine ve üye ülkelerde hoşnutsuzluklara sebep olmuştur. Üye ülkeler arasında bir türlü ortak kavramsallaştırmaların oluşmaması, Fransa'nın desteklediği ve uygulanan federal bir entegrasyon modeline İngiltere'nin direniş göstererek şüpheci tavırlar sergilemesi, yavaş yavaş Brexit çanlarının AB için çalacağına göstergesi olmuştur (Tendera & Wlaszczuk, 2017,s. 311). Brexit Referandumunu hem AB üyeleri açısından hem de Büyük Britanya bakımından avantajlar ve dezavantajlar teşkil etmektedir. Özellikle uluslararası dünya sisteminde mevcut olan AB'nin prestijinde önemli düzeyde tehdit oluşturmaktadır. Hem AB hem de Büyük Britanya buldukları süreçte ne kazanan ne de kaybeden taraftadırlar (Tendera&Wlaszczuk, 2017, s.313). Çünkü her iki tarafında belli başlı kazançları ve kayıpları olmuştur. 2016 yılında yapılan referandum sadece AB üye ülkelerinde değil tüm dünya kamuoyunda ilgiyle karşılanmıştır. Bir nebze 65 yıllık Avrupa bütünleşme sürecinde büyük bir çatlak oluşmasına sebeptir. Peki, yıllardır süren birlikteliğin kopmasının altında yatan sebepler nelerdir? Büyük Britanya Krallığı ayrılmaya iten ana gerekçeleri şöyle sıralayabiliriz:

- AB'nin genişleme politikasından dolayı Yunanistan'da yaşanan ekonomik kriz karşısında AB çıkmaz bir durum ile karşı karşıya kalmıştır. Bu yetersizlik üye ülkelerin ekonomilerini etkilerken bu etki neticesinde İngiliz kamuoyunda Avrupa Krizi ayrılma fikrini tetikler nitelikte olmuştur (Sokullu, 2017, s. 11).
- Uzun yıllar İşçi Partisinden Britanya'ya başkanlık yapan Tony Blair Hükümetinin 2003 yılında AB'ye yeni üye olan on devletin vatandaşlarına tam seyahat etmelerine izin verilmesi, İngiliz halkının 23 Haziran Referandumunda ki sonucuna kökten etkisi olmuştur (Tendera&Wlaszczuk, 2017,s. 313). İngiliz halkının tepkisindeki asıl neden İngiltere'ye işçi girişinin fazla olması ve bunun neticesinde oluşabilecek ücretlendirme düzeyindeki değişikliklerdir.
- AB'ye karşı septik tutumu gün geçtikçe artan Britanya Hükümetinin, Almanya Başbakanı Angela Merkel'in 2015 yılında Ortadoğu ve Afrika ülkelerinden gelen göçmenlere sınır kapılarını açma kararıdır (Tendera & Wlaszczuk, 2017,s. 313).
- AB'nin genişleme politikalarına Britanya kamuoyu her ne kadar karşı tutum sergilese de dönemin Başbakanı Tony Blair sıkı bir şekilde desteklemekteydi. Genişleme ile birlikte İngiltere'nin Gayri Safi Milli Hasılasındaki (GSMH) ivmeler toplumda ekonomik kriz yaşanmasına ve göçmenlere karşı nefret söylemine neden olmuştur. Bu tutumlar çerçevesinde dönemin Başbakanı David Cameron'un 2013'te AB'den ayrılma referandumundan bahsederek İngiliz halkına vaat etmesi 23 Haziran 2016 Referandumuna ön ayak olmuştur (Sokullu, 2017, s. 12).
- AB'nin maliyeti yüksek harcamalarda bulunması (Tarım ve Balıkçılık Politikaları gibi) üstüne bir de İngiltere AB'nin ticari yasalarından ötürü üçüncü bir taraf ile ortaklaşa ticarete kısıtlanmış olması yine Birlikten ayrılmak için geçerli sebep olarak gösterilmektedir.
- Son olarak İngiltere'nin sınır güvenliğini tehdit eden, AB üyesi olmasından dolayı ülkeye giren göçmenlerin yasadışı vatandaşlar olabilme ihtimalleri artık kamuoyunu korkutur durumdadır. Bu korkunun tepkisi ise 2016 yılında yapılan Referandum ile İngilizlerin %52 oranda ayrılmayı onaylamaları ile sonuçlanmıştır (Sokullu,2017,s. 14).

Bir devletin en önemli politika unsurları Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisidir. İngiltere iç ve dış siyasetinde önemli olmanın yanı sıra Yumuşak Güç parametrelerini çok iyi kullanabilmektedir. İşte tam bu nokta Büyük Britanya'nın, AB'den ayrılması AB'nin diplomatik yapısına zarar verecek ve uluslararası alanda var olan konumuna negatif yansiyacaktır (Kılıcı, 2018, s.3). Kendine göre haklı gerekçeleri bulunan Britanya Hükümetinin ayrılma hükmü, AB açısından belki de gelecekteki Brexit gibi farklı ülkelerle de yaşanabilecek olayların provasıdır. Çünkü AB'nin tarihinde ilk defa bir üye ayrılma yolunda adım atmıştır.

Britanya, Brexit sürecine daha önce bahsedildiği gibi ilk referanduma 1975 yılında gitmişti. İkinci bir referandum ise 2016 yılında kamuoyuna AB üyeliğinde kalmak mı yoksa ayrılmak mı sorusu İngiliz halkına sunulmuştu. Halkın ikiye bölünmesine sebep olan bu süreçte, AB içerisinde kalmanın Britanya'yı daha güçlü yapacağını düşünen bir kesim varken diğer tarafta da AB'ye üyeliğin İngiltere açısından siyasi, ekonomik, güvenlik, iç ve dış politikalarında olumsuz etkiler yarattığını düşünerek ayrılmanın üye ülkeler için mi yoksa İngiltere için mi daha menfaatine olacağını düşünen taraf bulunmakta ve bu taraf terazinin daha ağır kısmını oluşturmaktaydı. Ayrılma kampanyasına destekte bulunan Muhafazakâr ve İşçi Partisi destekçileri ise daha konforlu hizmetlerden yararlanma ve ekonomik özgürlüklere daha rahat erişebilme fırsatını yakalamamanın beklentisi içerisindeydiler (Sokullu, 2017, s. 15-18). Fakat AB'de yapısı gereği ortak serbest ticaret pazarı mevcuttur. Üye ülkeler belli başlı anlaşmalar çerçevesinde serbest ticari dolaşma hakkına sahiptirler. İngiltere'nin ayrılması ile artık tarafı olduğu anlaşmalara tabii olamayacaktır. Böylelikle İngiltere diğer üye devletler ile yeni anlaşmalar yapması gerekmekte ve birlikte yürütülen ticari hareketini tek başına yürütmek zorunda kalacaktır. Bu da İngiltere'nin pazarlık yapma gücünü zayıflatacaktır (Kılıcı, 2018, s. 5-6).

Birleşik Krallık, AB ile 43 yıllık ilişkisini halk referandumu sonucunda sona erdirmiştir. 30 milyondan fazla kişinin katılımıyla %71,8 oranında katılım sağlanan referandumda İngiltere'de halkın %52'si AB'den ayrılma yönünde oy kullanmıştır. AB'den ayrılma kararı, sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik birçok etkisi olan üye ülkeler açısından çok önemli bir adımdır. Brexit referandumunun ardından yaşanan ekonomik, siyasi ve kurumsal belirsizliğin Birleşik Krallık başta olmak üzere gelişmiş Euro Bölgesi ekonomileri ve dünya siyaseti için birçok siyasi ve makroekonomik sonuçları olacağı öngörülmektedir (Ghulam, Hussain & Aslam, 2020, s. 2).

Brexit, İngiltere ve AB tarihinde çok önemli bir siyasi gelişme olmakla birlikte hem İngiltere'nin hem de AB'nin üzerinde etkileri olacak, Avrupa'nın siyasetini ve ekonomisini etkileyecektir. Brexit'in İngiltere üzerindeki siyasi etkileri yerel ve uluslararasıdır. İngiltere'nin iç siyaseti etkilenerek İngiliz Parlamentosu'nun belirsizliklere neden olan çözümler üzerinde anlaşmaya varmaması nedeniyle geri çekilme anlaşmasının onaylanması tartışmalı hale gelmiştir (Morphet, 2017, s.19). Brexit sürecini tarihsel bağlamda bir kategorize etmek gerekirse karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır;

- Birleşik Krallık 1973'te AB'ye üye olmayı başarmıştır. Ancak sadece iki yıl sonra İngiltere'de 5 Haziran 1975'te AET bünyesinde kalıp kalmama konusunda bir referandum düzenlemiş, referandumda halkın %67'si 'Evet' lehinde oy kullanmıştır. Bu sonuca istinaden İngiltere birlik içinde kalmayı sürdürse de her iki taraf arasındaki ilişkiler çoğu zaman gergin seyretmiş ve İngiltere - AET arasındaki gerilim 1984'te zirveye ulaşmıştır (Ghulam, 2020, s.3).

- 1992'de Maastricht Anlaşması ile AB adını alan AET, uluslararası üstü yapıya sahip olan örgüt haline gelmiştir. Üyesi olan Büyük Britanya ise artık bu yapının bir parçası olmak istemeyerek 15 Mayıs 2012 yılında Brexit kelimesini literatüründe benimseyerek 23 Haziran 2016'da AB'den ayrılmayı seçmiştir (O'Carroll,2021, Mayıs 10).

- Brexit referandumunun ardından 24 Haziran 2016'da Başbakan David Cameron görevinden istifa etme kararı almıştır. Cameron, İngiliz halkının kararına saygı duyarak ve İngiltere hükümetinin başı olarak 11 yıl boyunca kendisini destekleyen herkese teşekkür edip, İngiliz halkının farklı bir yol izleme kararından sonra ülkenin yeni bir liderliğe ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Hemen bu olayın ardından 13 Temmuz 2016'da Muhafazakâr Parti üyesi Theresa May, Başbakan oldu ve göreve başlar başlamaz ilk konuşmasında "Brexit, Brexit demektir ve biz bunu başaracağız" demiştir. 29 Mart 2017 tarihinde Brexit sürecinin resmen başlangıcı olan resmi mektubu AB Konseyi Başkanı Donald Tusk'a ileten May, 50. Maddenin yürürlüğe girmesini istemiştir (O'Carroll,2021, Mayıs 10).

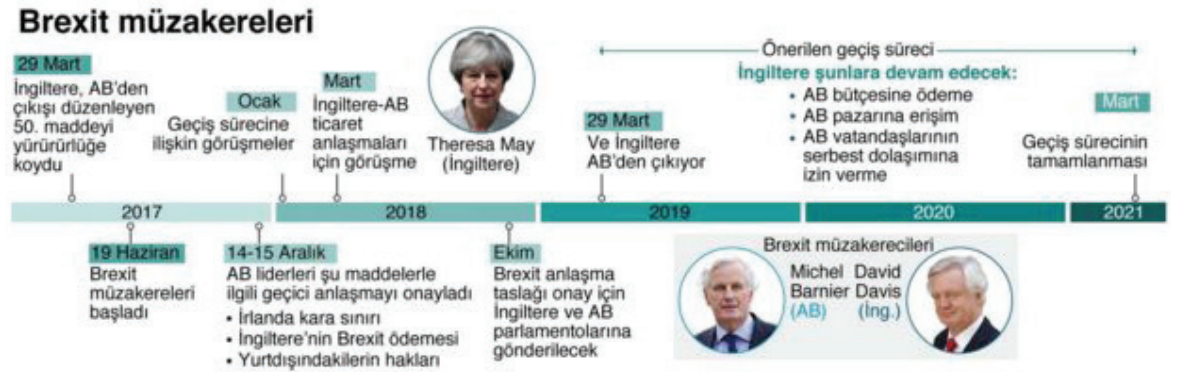
- 8 Haziran 2017'de erken seçime giden İngiltere, Muhafazakâr Partinin çoğunluğu yakalayamamasından ötürü iktidarı kaybetmemek için Demokratik Birlik Partisi ile anlaştı. Ardından bir yıl sonra 25 Kasım 2018 yılında Brexit bildirgesi AB üye devletleri tarafından onaylandı (AB Başkanlığı,2021, Mayıs 11). Aynı

zamanda çalkantılı bir süreç içinde olan İngiltere siyasetinde Muhafazakâr Parti'nin lideri Boris Johnson AB'ye bir mektup yazarak Brexit'in ertelenmesini istemiştir. Böylelikle bu süreci kullanan Johnson erken seçime gidilmesini sağlamıştır (O'Caroll,2021, Mayıs 10). Tarih 29 Aralık 2019'a geldiğinde seçim sonucuyla Muhafazakâr Parti iktidara geldi ve 24 Temmuz da Johnson Başbakan olmuştur.

• Uzun bir aranın ardından nihayet 23 Ocak'ta İngiltere Parlamentosundan geçen AB'den ayrılma yasası sonucu ile 31 Ocak 2020'de İngiltere AB'den ayrılmıştır. Belirsizliğin yaşandığı bu süreçte artık AB ve İngiltere için Ayrılma Anlaşması yapılarak 31 Aralık 2020'ye dek sürecek olan yeni bir geçiş dönemi başlamıştır. Böylelikle AB ve İngiltere arasındaki ilişkinin gelecek dönemlerde nasıl işleyeceğine dair kararların verileceği yeni müzakereler dönemine de girilmiştir (Türko & Gökçenoğlu,2020, s.574).

• 2020 yılının ilk aylarında müzakereler kapsamında resmi ticaret görüşmelerine ilişkin konular ele alındı. Lakin balıkçılık ve ticaret gibi konularda nasıl bir yol izleneceğine dair çıkmaza girilerek görüşmelere bir müddet ara verildi. Bu ara, 1 Ekim 2020'de AB'nin Brexit anlaşmasındaki birkaç maddeyi değiştirerek hukuki süreç başlatması ile son buldu. Ve 24 Aralık 2020'de Brexit Anlaşması tamamlanarak aynı gün Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır (O'Caroll,2021,Mayıs10).

(Tablo 1) Brexit Müzakereleri ("İngiltere ve AB, Brexit Müzakerelerinde İkinci Aşamaya Geçiyor," 2017).

Yukarıdaki şablonda da yer verildiği gibi Brexit müzakereleri birçok açıdan sıkıntı ve problemle yaşanan zorlu bir süreçtir. Kimi uzmanlar bu sürecin başarılı bir şekilde sonlandığını kimi uzmanlar ise henüz etkileri hissedilmese de ileride İngiltere Hükümeti'nin bu süreçten olumsuz etkileneceği öngörmektedir (Türko & Gökçenoğlu,2020, s.580). Peki, arda kalan bu süreçten sonra Büyük Britanya'da nasıl bir işleyiş olacak; ticari, ekonomik hatta kültürel kapsamda görülen hedefler neler olacak? Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturacak olan Brexit sonrası süreç ele alınarak hem güncel hem de tarihinde ilk defa yaşanan bir mesele irdelenecektir.

23 Haziran Referandumu Sonrası: İngiliz Siyasetinin İç ve Dış Dinamikleri

Brexit'in ardından Büyük Britanya Krallığı ve AB'de iki taraflı olarak ciddi manada siyasi, ekonomik, ticari ve jeopolitik dezavantajlar yaşanacaktır. Özellikle Kuzey İrlanda ve İskoçya'nın sergiledikleri tutumları Birleşik Krallıkta çatlaklar yaşanmasına sebep olmuştur. Çünkü İrlanda dediğimiz ülke, Birleşik Krallığın en iyi ekonomik ortaklarından birisidir. Siyasi ayrılıkların yanı sıra Birleşik Krallıkta bankacılık ve sigorta sektöründe, finansal hizmetlerde, göç konusunda, yatırım araçlarında ve piyasa ekonomisine negatif bağlamda bir etki yaratacaktır. Birleşik Krallıkta oluşan gergin havayı Johnson, bu ayrılığın bir içe kapanma olmayacağını dünyanın tüm coğrafyalarına farklı dış politikaları üretebilerek sahada daha aktif rol alacağını dile getirmiştir. Bundan mütevellit uzmanlar Birleşik Krallığın dış politikasında Hindistan, Çin ve Türkiye gibi güçlü devletleri sürekli gündeme getireceğini düşünmektedirler (Örmeci, 2017, s. 49-51). İngiliz ekonomi ve siyasetinde yeniden revizeye gidileceği su götürmez bir gerçektir. Bu noktada hükümetin tutarlı ve stratejik adımlar atması önemlidir. Brexit sürecinin bitmesinin ardından Parlatmentonun anayasal sorunları gözden geçirmesi, İrlanda sınırı meselesi ve İskoçya'nın bağımsızlık tartışmaları, yeni yasallaşan Tarım Çiftçi yasasındaki belirsizlikler,

otomotiv endüstrisindeki inişler gibi sorunlar gün yüzüne çıkarak İngiltere pazarına ve yatırımlarına herhangi ivme kazandırmamış hükümetin başını ağrıtabilecek meselelerdir (The UK in a Changing Europe, 2020, Şubat, ss.1-58).

İngiliz uzmanlar, İngiltere'yi zayıf ekonomik büyüme, daha yüksek enflasyon, iş kayıpları ve sterlin değer kaybı ile karşı karşıya kalabileceğini, ABD ve küresel ekonomiler için potansiyel olarak olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalacağını dile getirmektedirler (The United Kingdom: Background, 2021, Mayıs 13, s.10-11). Bir tarafta olumsuz havanın olacağını düşünen uzmanlar varken diğer tarafta ise Brexit yanlıları, bu tür ekonomik korkuların büyük ölçüde abartılı olduğunu ve AB düzenlemelerinden bağımsız olarak İngiltere'nin önde gelen bir uluslararası bankacılık ve finans merkezi olarak kalırken dinamik, yükselen ekonomilerle yeni ticaret ilişkileri kurabileceğini savunmaktadırlar. Yine de her halükarda ekonomide yaşanan büyüme oranı 2018'de yaklaşık %1,3 ve 2019'da %1,4 ile İngiltere'nin 2008-2009 küresel mali krizinden bu yana en düşük yıllık ekonomik büyüme olmuştur. ((The United Kingdom: Background, 2021, Mayıs 13, s.10-11). COVID-19 pandemi ve bir dizi ulusal karantina da dâhil olmak üzere ilgili halk sağlığı önlemleri, ekonominin 2020'de yaklaşık %10 daralmasına neden olmuştur.

Uluslararası alanda kalabilmek tarafların anlaşmaları ile sağlanmaktadır. Britanya ve AB'de tabii ki mutlak olmasa da bir anlaşmaya gitmek zorundadırlar. Özellikle güvenlik, terörizm ve savunma alanlarında diğer anlaşılması gereken konular kadar bahsedilmese de her iki taraf için de önem teşkil etmektedir. Bu noktada İngiltere hızlı bir şekilde güvenlik politikalarına yatırım yapmaya başlayarak etkin olmak istemektedir ((The UK in a Changing Europe, 2020, Şubat, s.21). Büyük Britanya için bir diğer mesele ise İskoçya ve Kuzey İrlanda'nın Brexit'in etkisi ile ayrılarak AB üyeliğine başvuruda bulunabilme ihtimalleridir. Böyle bir ihtimal Birleşik Krallık için tamamen siyasi buhrandır (Gürlesel, 2021, Mayıs 14). Netice de 300 yıldan daha uzun bir süre önce kurulmuş olan Britanya'nın dağılması söz konusudur. İrlanda meselesi hem iç hem de dış politikayı ilgilendirdiği için çok zor bir sürece girmiştir (Morphet, 2017, s.20).

Referandum sonuçlarına göre İskoçya ve Kuzey İrlanda AB'den ayrılmaya karşı oy kullandı ve Brexit'ten en fazla memnuniyetsizlik İskoçya'da yaşandı. 23 Haziran referandumunun sonuçları, belki de İngiltere'nin gelecekte çözülebileceği ve belki de beş yıl içinde artık bir Birleşik Krallık olmayacağı hipotezinin altını çizdi (Rashica, 2018, s.35). İskoçya bağımsız olacak ve AB'nin bir parçası olacak. Daha az kesin ama büyük olasılıkla Kuzey İrlanda'nın tamamı veya bir kısmı İrlanda'ya katılacak. 18 Eylül 2014'te İskoçya, Birleşik Krallıktan bağımsızlığı konusunda bir referandum düzenlemişti, ancak sonuçlar %55.30, %44.70'i Birleşik Krallığın bir parçası olmaya devam etme lehindeydi (Rashica, 2018, s.38). Brexit, özellikle ekonomik anlamda İskoçların geleceğine zarar vermektedir. İskoçya başka bir bağımsızlık referandumu düzenlerse Brexit'in neden olduğu İskoç öfkesi, İskoçya'yı İngiltere'den ayırmak ve oy kullanmak yoluyla sonuçlanabilir. Brexit sonrası AB'nin Kuzey İrlanda'ya verdiği söz, İngiltere'nin dağılacağı korkusunu da artırmaktadır (Rashica, 2018, s.39). Brexit'in ekonomi politikası, Birleşik Krallık ve iş modeli üzerindeki etkilerinin yanı sıra AB'yi, Avrupa kapitalizmini ve daha geniş anlamda uluslararası ekonomiyi de etkileyecektir. Brexit'ten sonra, gelecekteki AB girişimlerinin İngiltere'nin öncelikleriyle uyumlu olma olasılığı daha düşüktür. Yine, Brexit'in belirli şartlarına bağlı olarak, İngiltere Merkez Bankası bu olasılığı dışlamış olsa da, İngiltere'nin bir kural koyucu olması muhtemeldir. Ancak AB, Avrupa'da "daha derin ve daha bütünleşik sermaye piyasaları" yaratmak ve harekete geçirmeyi kolaylaştırmak için tasarlanan Sermaye Piyasaları Birliği projesini yeniden başlatma sürecindedir (Lavery, Quaglia&Dannreuther, 2019, ss.1-15). Sermaye Piyasaları Birliği, İngiltere olmadan daha sınırlı bir kapsama sahip olacaktır.

Aynı zamanda, Brexit'ten sonra İngiltere bankaları, İngiltere'deki perakende operasyonlarını sübvansane etmek için sermaye piyasası faaliyetlerini daha az kullanabilecekler. Uluslararası olarak Brexit, tek finansal piyasanın boyutunu, potansiyel çekiciliğini ve ayrıca AB'nin uluslararası finansal düzenleyici forumlardaki etkisini azaltacaktır. Buna karşılık, Birleşik Krallık uluslararası mali müzakerelerde geçmişe kıyasla daha bağımsız pozisyonlar alabilecektir. Ticaret alanında, AB ticaret politikasının daha az liberal ve daha korumacı hale gelmesi, İngiltere'nin ikili anlaşmalara öncelik vermesi muhtemel olacaktır (Lavery vd.2019, s.11).

Bahsedilmesi gereken bir diğer konu ise İngiltere'nin uluslararası alanda aktif ve başarılı bir diplomasi uygulamasıyla AB ve diğer örgütler ile olan bağı güçlendirmekte ve transatlantik köprü görevi gördüğünü söylenilebilir. İngiltere'nin AB'ye katılımından bu yana, AB'nin dış güvenlik ve savunma politikasının geliştirilmesinde önemli bir rol oynadı. Örneğin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) kurucu üyeleri arasında yer almakla birlikte, aynı zamanda Avrupa güvenliğine en büyük katkı sağlayanlardan biridir ve her iki örgüt arasındaki ilişkinin geliştirilmesinde aktif rol oynamıştır. İngiltere'nin AB'yi terk etme kararıyla birlikte Brexit'in AB-NATO iş birliği üzerindeki etkilerine ilişkin sorular gündeme gelmektedir. Bu bağlamda İngiltere, bu örgütler arası ilişkilerde gelecekte bir engelleyici unsur olma potansiyelini taşımaktadır (Xavier, 2018, ss.101-118). Bu nedenle İngiltere, AB ile ilişkisini ve diğer üye devletlerarasındaki kendi konumunu yeniden tanımlaması gerekiyor. Aynı zamanda İngiltere, kendine özgü kaynakları ve geniş diplomatik ilişkiler ağı nedeniyle AB'nin askeri yeteneklerinde ve dış ilişkilerinde bir boşluk bırakmaktadır. Brexit kararının ve bu karar çerçevesinde gelecekte şekillenecek olan AB-İngiltere güvenlik ve savunma ilişkisinin AB ile NATO arasındaki örgütler arası ilişkileri nasıl etkileyeceği konusu önem taşımaktadır (Marianne & Peters, ss.1-17). İngiltere'nin derin bütünleşmeyi destekleyen Almanya ve Fransa'ya karşı bir denge unsuru olarak AB içinde işlev görmesi ve bu nedenle ayrılması bazı Doğu Avrupa ülkelerini endişelendirmiştir. Çünkü Brexit sonrası dönemde İngiltere'nin bu ülkeler aracılığıyla AB savunma projelerine ve girişimlerine hala müdahale edebileceği iddia edilmektedir. Bu bağlamda Muhafazakâr Parti liderliğindeki hükümet, artan ekonomik dinamizmden yararlanan Brexit sonrası bir Küresel Britanya görünümünün ana hatlarını çizerek ticaret, dış politika ve güvenlik konularında uluslararası alanda yoğun bir şekilde meşgul olmaya devam etme hedefindedir (Duke, 2018, s. 66).

Sonuç

Resmi olarak AB'den ayrılığı tamamlanan İngiltere için küresel güçler arasında yeni bir başlangıca gidileceği yukarıda bahsedilmişti. İngiltere bir dizi küresel soruna çözüm odaklı hareket etmek için güçlü yanlarından yararlanarak uluslararası nüfuzunu sürdürebilmeyi hedeflemektedir. Ülkenin 2021'de G7 başkanlığını elinde bulundurması ve Kasım 2021 tarihinde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı'na ev sahipliği yapması, Brexit'ten sonra uluslararası bir liderlik rolü üstlenme fırsatını yaratmıştır. NATO'nun Gelişmiş İleri Varlığının bir parçası olarak Birleşik Krallık, Estonya'da yaklaşık 830 kişilik çok uluslu bir savaş grubuna liderlik etmektedir. 2020'de yaklaşık 61,5 milyar dolar harçayarak dünyanın dördüncü en büyük askeri harcamasına sahip olan ülke de 2016'dan bu yana yıllık savunma harcamalarındaki artışlar, silahlı kuvvetlerin boyutunu ve muharebe yeteneklerini azaltan birkaç yıl süren kesintilerin ardından askeri yeteneklerinin azalmasıyla ilgili endişeleri gidermeye çalışmaktadır (Duke, 2018, s.66).

İngiltere hükümetinin Mart 2021 Entegre Gözden Geçirme Belgesi, güvenlik ve savunma konularında, diplomasi ve kalkınma, bilim ve teknoloji, siber yetenekler ve iklim değişikliğiyle mücadele eylemlerinde dünya lideri olmaya devam etme hedeflerini ortaya koymaktadır. Sterlin değerindeki düşüşten ötürü kaynaklanan olumsuz ekonomik etkiler, İngiltere'nin savunma harcamalarını, yatırımlarını ve yeteneklerini sürdürme kabiliyetine ilişkin endişelendirmiştir. Lakin Kasım 2020'de İngiltere hükümeti, önümüzdeki dört yıl içinde 16,5 milyar sterlin (yaklaşık 22,6 milyar dolar) savunma harcaması artışının duyurması ile bu tür endişeleri gidermeye çalışmıştır. Ayrıca 2019'da İngiltere, Terörle Mücadele ve Sınır Güvenliği Yasasını kabul etmiştir. Yukarıda da verilen örnekler çerçevesinde AB'den ayrılmak İngiltere için her ne kadar belli başlı ritüellerden vazgeçiş olarak nitelendirilse de AB'ye olan bağlılığı azaldıkça özgür hareket edebilmenin vermiş olduğu cesaret ile hem kendi kamuoyunda hem de uluslararası alanda tepkilerden uzak kalmıştır.

Kaynakça

Akademik Perspektif, "Avrupa Birliği Kurumları Nelerdir",<http://akademikperspektif.com/2011/04/07/avrupa-birligi-kurumlari-nelerdir/>, (Erişim: 3 Mayıs 2021).

Ana Isabel Xavier, "The impact of brexit on security and defence multilateralism: more cooperation or overlapping interests?", Marmara Journal of European Studies, Cilt 26, Sayı 1, 2018, s. 101 -118

Avrupa Birliği Başkanlığı, "Avrupa Birliği'nin Tarihçesi", https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html, (Erişim: 4 Mayıs 2021).

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, "AB Nedir", <https://www.avrupa.info.tr/tr/ab-nedir-72>, (Erişim:3

Mayıs 2021).

Brexit: What Next?, The UK in a Changing Europe, Şubat 2020, s. 1-58.

Can Fuat Gürlesel, “Brexit ve Küresel Etkileri”, <http://www.makfed.org.tr/TR,5788/brexit-ve-kuresel-etkileri.html>, (Erişim: 14 Mayıs 2021).

Ebru Canan Sokullu, “İngiltere’nin Ab İle İmtihani: Siyasal Söylemlerde Avrupa-Şüphencilğin Evrimi ve Brexit”, Euro Politika, Brexit Sonrası Birleşik Krallık ve AB’nin Geleceği, Özel sayı, 2017, s. 11-34.

Esra Kılıcı, “Brexit; Birleşik Krallık ve Euro-Bölgesi Açısından Sonuçlarının Değerlendirilmesi”, Sakarya İktisat Dergisi, Cilt 7, Sayı 1,2018, s.1-26.

Esra Sena Türko ve Sümeyye Gökçenoğlu, “Avrupa Birliği Tarihinde Bir Geri Adım: Brexit” Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 9, Sayı 1, 2020, s. 573 – 589.

Helena Tendra-Wlaszczuk, “Study On The Brexit’s Background And Causes”, *Ekonomia I Prawo. Economics And Law*, Cilt 17, Sayı 3, 2017, s. 307-317.

Indrit Shtupı et al. “The Brexit Process And Its Consequences”, *European Journal of Social Law*, 2019, s. 36 – 42.

Janice Morphet, “Beyond Brexit? : How to Assess the UK’s Future” Bristol Policy Press, 2017, s.19.

Lee McGowan, “Preparing for Brexit: Actors, Negotiations and Consequences”, Palgrave Macmillan, 2017,s. 25.

Lisa O’Carroll, “From leave vote to last-ditch deal – a big Brexit timeline” , <https://www.theguardian.com/politics/2020/dec/31/from-leave-vote-to-last-ditch-deal-a-big-brexit-timeline>, 2020,(Erişim: 10 Mayıs 2021).

Mustafa Ghulam, Mazhar Hussain, Muhammad Adnan Aslam, “Political and Economic Impacts of Brexit on UK”, *Review of Politics and Public Policy in Emerging Economies*, Cilt 2, Sayı 1,2020, s. 2-4.

Nele Marianne, Ewers Peters, “Brexit’s implications for EU-NATO cooperation: Transatlantic bridge no more?”, *The British Journal of Politics and International Relations*, s. 1-17.

Ozan Örmeci, “Brexit Referandumunu Sonrasında Birleşik Krallığın Geleceği”, Euro Politika, 2017, s. 49-64.

Scott Lavery, Lucia Quaglia, Charlie Dannreuther , “The Political Economy of Brexit and the Future of British”, 2019, s. 1- 15.

Servet Say, “ Avrupa Birliği (AB)’nin Örgüt Yapısı İçerisinde Bulunan Mali Kurumlar”, *Mesleki Bilimler Dergisi (MBD)*, Cilt 8,No 2,2019, s.116-122.

Simon Duke, “Will Brexit Damage Our Security and Defence? The Impact on the UK and EU” Palgrave, London,2018, s. 66.

The United Kingdom: Background, Brexit, and Relations with the United States, Congressional Research Service, 2021, s. 10-11. <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33105.pdf>, (Erişim: 13 Mayıs 2021.)

Viona Rashica, The Political Consequences of Brexit for the United Kingdom and the European Union”, *SEEU Review*, Cilt 12, Sayı 1, 2018, s.35.

İklim Değişikliğine Bağlı Göç Edenlerin Hukuki Statüsü: Tuvalu Örneği

Legal Status Of Immigrants Due To Climate Change: The Case Of Tuvalu

Nilüfer ÖNEN*

Başvuru Tarihi: 03.07.2022

Kabul Tarihi: 16.10.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

İklimin değişmesi; sıcaklığın ve ani hava olaylarının artma sıklığı, buzulların erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi, kuraklık gibi birçok çevresel değişimi beraberinde getirmektedir. Bu değişim ekosistemi, insan sağlığını ve gıda güvenliğini olumsuz etkilemektedir. İklim değişikliğinin neden olduğu olumsuz etkilerden dolayı insanlar yer değiştirmek zorunda kalmaktadır. İklim değişikliği ve çevresel felaketlerden etkilenen insanlar göç ederek gittikleri ülkelerden koruma talep etmektedirler. Göç eden bu insanlar literatürde; ‘mülteci’, ‘çevre mültecileri’ veya ‘iklim mültecileri’ olarak yer alsa da 1951 Cenevre Konvansiyonu’na göre mülteci kapsamına girmemektedirler. Makalenin amacı iklim değişikliğinin kısa ve uzun vadede ortaya çıkan etkileri kapsamında çevresel ve iklimsel nedenler ile göç etmek zorunda kalan insanlar için kullanılması gereken kavram eksikliğini incelemektir. Bu kapsamda deniz seviyesinin yükselmesi ile toprakları sular altında kalan Tuvalu ülkesi ele alınarak Tuvalu halkının toprakları için çözüm arayışları ve olası bir kitlesel iklim göçünde göçmenlerin statüsü analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tuvalu, İklim Değişikliği, İklim Mültecileri.

Abstract

Climate Change brings about many changes such as rising temperature and sudden weather events, the melting of glaciers, rise of sea level. This change, affects negative human health and security of agriculture. People have to move from about negative effects cause of climate change. People affected by climate change and environmental disaster demand protection from the countries they migrate. Although this immigrants classified as ‘refugee’, ‘environmental refugees’ or ‘climate refugees’ in the literature, they are not included in the scope of refugees according to the 1951 Geneva Convention. In this context, addressing the challenging island loss issue as a consequence of sea level rising at Tuvalu country as well as the impact on its inhabitants and their seeking land and furthermore facing possible migration of its population in mass figures and immigrant status will be analyzed. The purpose of this article is to analyze the conceptual inadequacy to demonstrate the reasons why people have to migrate because of environmental and climatic changes, which results from climate change in both the short and the long term.

Keywords: Tuvalu, Climate Change, Climate Refugees.

Giriş

Gelişen endüstrileşme küresel iklim değişikliğinin baş nedeni olarak gösterilmektedir. Sanayi devriminin beraberinde getirdiği kentleşme, fosil yakıt kullanımı ve ormansızlaştırma faaliyetleri günümüzün büyük

* İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Terörizm Araştırmaları, Yüksek Lisans Mezunu, niluferonen@stu.aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4876-0247

tehditlerinden olan iklim değişikliğine zemin hazırlamıştır. İklim değişikliği artan sıcaklıklar, ani gelişen hava olayları, buzulların erimesi, kuraklık, deniz seviyesinin yükselmesi gibi değişimlere neden olmaktadır. Bu olayların bazıları (hortum, fırtına, sel vb.) ani gelişmekte iken bazıları (çölleşme, deniz seviyesinin yükselmesi vb.) uzun vadede ortaya çıkmaktadır (Brown, 2008: 9-10). İklimsel meseleler, ulusal güvenlik yaklaşımlarında askeri olmayan tehditler kapsamında konuşulmaya başlanmış ve çeşitli organizasyonlar iklim değişikliği ile mücadele için eylem planları hazırlamıştır. İklim değişikliğinin neden olduğu çevresel değişimler ve afetler, insanların güvenliği başta olmak üzere yaşam kalitesine olumsuz etki etmektedir. İnsanlar doğal yaşam alanlarının bozulması halinde yer değiştirmek zorunda kalmaktadır. İklim koşulları nedeni ile zarara uğrayan kimi kişiler, sınır aşmadan kendi ülkeleri içinde yer değiştirebilmektedir. İklim olayları nedeni ile ülkeleri tamamen yok olma tehlikesi altında olan kimi kişiler ise bir başka ülkeye göç etmek zorunda kalmakta ve bir daha geri dönemeyebilmektedirler. Sığınma arayışına giren göçmenler, göç etme nedenlerinden dolayı mülteci statüsü kapsamına alınamamakta ve bu kişiler için kavramsal bir birlik sağlanamamaktadır. Çevresel ve iklimsel nedenlerle buldukları yerden göç etmek zorunda olan kişiler için kaynaklarda; 'iklim mültecisi', 'çevresel nedenlerle yerinden edinmiş kişiler', 'çevre mültecisi', 'ekolojik mülteci' gibi farklı kavramlar kullanılmaktadır¹ (İrdem vd., 2015: 82-84).

Küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliği bölgesel olmaktan çıkmış küresel bir sorun haline gelmiştir. Yukarıda sıralanan iklimsel koşullardan dolayı yaşanan olumsuzluklar insan yaşamını etkileyecek zincirleme bir reaksiyon oluşturmaktadır. Bunlardan biri de sıcaklık artışlarının yükselmesi ile eriyen buzulların deniz seviyesini yükseltmesidir. Küresel ısınmanın neden olduğu deniz seviyesindeki kademeli yükselme ada devletleri başta olmak üzere kıyı şehirlerini de tehdit etmektedir. Günümüzde, suların yükselmesinden etkilenen pasifik adalarındaki insanlar deniz seviyesine altı ile on metre arası mesafede yaşamaktadırlar (Çeber, 2018). Deniz seviyesi yükselmesinin etkileri görece daha yavaş bir şekilde ortaya çıksa da kademeli olarak gelişen bu olaylar nedeni ile göç eden insanların, ani gelişen hava olayları nedeniyle göç eden insanlardan sayıca daha fazla olacağı düşünülmektedir. Çünkü deniz seviyesinin yükselmesi insanların vatansız kalması ile sonuçlanabilecek bir durumdur (Gemenne vd., 2014: 65). Fotoğrafçı ve film yapımcısı olan Sean Gallagher, 2019 ayında ziyaret ettiği Tuvalu adasından fotoğraflar çekmiş ve oradaki halk ile iklim değişikliğinin etkileri üzerine konuşmalar yapmıştır. CNN editörlerinden Kyle Almond bu fotoğrafların oluşturduğu yazı dizisinin başlığını 'Tuvalu'yu haritada bulmakta size iyi şanslar' olarak servis etmiştir (Almond, 2019). Almond'un başlığının sebebi Tuvalu'nun küçük bir ülke olmasından veya daha az biliniyor olmasından değil, deniz seviyesinin yükselmesi ile şimdiden bir adasının battığı ve gün geçtikçe sular altında kalmaya devam eden toprakları nedeniyledir.

Pasifik'te dokuz takımadadan oluşan Tuvalu, iklim değişikliği nedeni ile her yıl yüzlerce göç vermekte ve kalan vatandaşları için çözüm yolları aramaktadır. Makale'nin amacı iklim değişikliği ve bu değişikliğin göç üzerindeki etkisini araştırırken iklim şartlarından hali hazırda etkilenmeye başlayan ülkelerin çözüm arayışları ve çağrılarını incelemektir. Bu kapsamda Tuvalu ülkesi ele alınarak Tuvalu Hükümeti'nin, sivil toplum kuruluşlarının, vatandaşlarının eylemlerine ve söylemlerine yer verilmiştir. Çalışmanın ilk bölümlerinde iklim değişikliği ve göç kavramlarının üzerinde durulmuş, literatürdeki anlam karmaşasına değinilmiştir. Kavramsal çerçevenin ardından iklimsel nedenlerle göç eden kişilerin hukuki statüsü tartışılmış ve 1951 Cenevre Sözleşmesi ile bölgesel mevzuatlara yer verilerek konunun genel hatları çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde iklim göçü ile zorlu bir mücadele yürüten Tuvalu ülkesi analiz edilmiş ve ülkenin kademeli olarak yaşadığı iklim sorunun sonuçları belirtilmiştir.

İklim Değişikliği ve Göç

İklim; yeryüzünün herhangi bir bölgesinde uzun yıllar boyunca gözlemlenen hava koşullarının yaşanma sıklığı, zamansal dağılımı ve değişkenlik çeşitlerinin birleşimi olarak tanımlanabilmektedir. Hava koşullarını belirleyen ana unsur Güneş'ten gelen enerji miktarıdır. İklim her ne kadar hava koşullarının tümü olarak tanımlansa da denizler, karalar ve buralarda yaşayan canlılar iklim sistemi içerisinde önemli bir etkiye sahiptir. Sözü edilen bu etkenlerin arasındaki etkileşimler iklim sistemini oluşturmaktadır (Kurnaz, 2019: 18-19). İklim, yeryüzünün

---

¹Bu makalede iklimsel nedenlerle göç etmek zorunda kalan kişiler için 'iklim mültecisi' kavramı kullanılmıştır.

oluştugu tarihten itibaren doğal değişimler yaşamıştır fakat 1900'lü yıllardan bu yana antropojenik etkilerin devreye girdiği bir dönemin başladığı görölmektedir. Uluslararası bilim dünyası, son yüzyılda insan faktörlü küresel ısınmadan kaynaklı bir iklim değişikliği yaşandığını ve bu değişikliğin devam edeceği konusunda fikir birliği içerisinde. Küresel iklim değişikliği kavramı, uluslararası bir sorun olarak ilk kez 1992 yılında Rio Dünya Çevre Zirvesi'nde ele alınmış ve literatürde daha geniş bir yer bulmaya başlamıştır. İklim üzerindeki insan etkisini ve iklim değişiminin dünya üzerindeki risklerini değerlendirmek amacı ile Dünya Meteoroloji Örgütü ve Birleşmiş Milletler (BM) Çevre Programı tarafından kurulan IPCC (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC), iklim değişikliğine ilişkin bilimsel kanıtları raporlamaktadır. IPCC'ye göre; iklim özelliklerinde doğal iç süreçlerden, dışsal zorlayıcı unsurlardan ve insan kaynaklı olarak on yıl ve daha fazla sürede gerçekleşen değişime 'iklim değişikliği' denmektedir (Intergovernmental Panel on Climate Change, 2007, s. 943).

İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi'nin göre ise iklim değişikliği; kullanılan fosil yakıtlar, arazi kullanımındaki değişiklikler, ormansızlaştırma ve sanayi gibi insan etkileri ile salınan sera gazı artışının sera etkisini arttırması sonucunda yerkürenin ortalama sıcaklığının artması ve iklimde oluşan değişikliklerdir (İKLİMİN, ty: 1). İklim değişikliğine ilişkin Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi² ve Kyoto Protokolü olmak üzere iki temel uluslararası düzenleme bulunmaktadır. 193 ülkenin taraf olduğu Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Konvansiyonu 21 Mart 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Konvansiyon, iklim değişikliği ile ilgili devletler arasında iş birliğini teşvik etmektedir. Sözleşmenin nihai amacı; iklim sistemi üzerindeki insan kaynaklı tehlikeyi önlemek olarak belirlenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı 1, t.y.). Kyoto Protokolü³ ise devletlere sera gazı emisyonunu sınırlama yükümlülüğü getirmiştir. Protokol ile ağaçlandırma ve yeniden ormanlaştırmanın teşvik edilmesi, sürdürülebilir, yeni ve yenilenebilir enerji türlerinin teşvik edilmesi kararlaştırılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı 2, t.y)

Küresel ısınmaya bağlı gerçekleşen iklim değişikliği sel baskınlarına, kuraklık ve çölleşmeye, fırtınalar ve kasırgalara, deniz seviyesinin yükselmesine neden olmaktadır. Yaşanan iklim değişikliği nedeni ile meydana gelen bu olumsuz koşullar doğrudan insan hareketleri ile etkileşimdedir. Kötüleşen çevresel koşullar nedeni ile yaşadıkları bölgeden uzaklaşmak zorunda kalan kişiler göç etmek durumunda kalmaktadır (Bilben, 2019: 337). İklim değişikliğinin insan yaşamı üzerindeki etkisi için Pasifik Okyanusu'nun ısınması ile meydana gelen ve oluşan ani hava olaylarını ifade eden El Nino örneğini vermek yararlı olacaktır. Üç ile beş yılda bir meydana gelen El Nino döneminde; atmosfer basıncının azalması veya artması sonucunda tayfunlar, hotumlar, aşırı yağışlar veya uzun süren kuraklıklar oluşmaktadır. Pasifik Okyanusu ve Amerika Kıtası'nın etkilendiği bu dönemlerde insanlar bazı bölgelerde aşırı yağışlar nedeni ile sellerle boğuşmakta, bazı bölgelerde ise kuraklık nedeni ile zorluk yaşamaktadırlar. Sel sularının taşıdığı insan ve hayvan atıklarının insanların kullandığı sulara karışması ile hastalıklar yayılmakta ve bu bölgelerde yaşayan insanların sağlığını tehdit etmektedir. Birbirini etkileyen reaksiyonlar nedeni ile yaşamı olumsuz etkilenen bu bölgelerdeki insanlar yaşam alanlarını terk etmeyi ön plana çıkarmaktadırlar (Akalin, 2012: 56).

Yukarıda bahsedilen iklim değişikliğinin neden olduğu çölleşme, seller, kasırga ve fırtınalar gibi çevresel sorunlar nedeni ile gerçekleşen göç hareketine 'iklim göçü' denmektedir. 'İklim mültecisi' kavramı ise yaşanan iklim değişikliği ile bağlantılı olarak göç eden kişilere denmektedir. Çevresel sorunlarla ve iklim değişikliğinin getirdiği sonuçlarla mücadele eden insan hareketlerinin incelenmesi 1980'lerde başlayan çevre sorunlarına yönelik araştırmalar ile artış göstermiştir (Ziya, 2012: 230-231). Nicholas Stern 2007 yılında yazdığı kitabında; 21. yüzyılın başında milyarlarca insanın, iklim kaynaklı olarak kitlesel boyutta göç edeceği öngörüsünde bulunmuştur. Nitekim bilimsel araştırmalara göre 2050 yılında 200 milyon kişinin iklim göçmeni olacağı tahmin edilmektedir (İKLİMİN, ty.: 12). IPCC raporlarına göre; yüz milyonlarca insanın göç etmesine neden olan iklim değişikliğinin etkileri doğrudan olacaktır ve iklim göçü, etkilerini küresel çapta gösterecektir (IPCC, 2013-2014). Seller, volkanlar, depremler, hava ve su kirliliği gibi nedenlerle yaşadığı yerden ayrılmak zorunda

²Sözleşmenin tam metni için; https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/webmenu/webmenu12421_1.pdf

³Protokolün tam metni için; https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editedosya/kyoto_protokol.pdf

kalan insanlar için kullanılan çevresel mülteciler kavramı, sıklıkla iklim mülteciliği kavramı ile eş anlamlı kullanılmaktadır. Ancak çevresel mülteciler doğal afetler nedeni ile yerinden olan insanları kapsayan daha geniş bir kavramdır.

Göç kavramının iklimsel faktörlerin etki alanı içinde incelenmesi yakın bir geçmişe sahiptir. İklim mülteciliği tanımı ilk olarak 1985 yılında BM Çevre Programı tarafından hazırlanan bir raporda Essan El-Hinnawi tarafından ifade edilmiş ve kamuoyunun ilgisini çekmiştir. Yayımlanan rapordan sonra tartışılmaya başlanan iklimsel göçler için maksimalist yaklaşıma sahip olanlar iklimsel faktörleri doğrudan göçün nedeni olarak görürken minimalist yaklaşıma sahip olanlar iklimsel faktörler ile göç olgusunun arasında doğrudan bir ilişki olmadığını savunmaktadırlar. Lübken'e göre ise bu ilişki günümüz şartlarına göre değerlendirilecek olursa maksimalistlerin ortaya koyduğu iklimsel göç olgusu daha ağır basmaktadır (Lübken, 2012: 5-6). İklim şartlarının değişmesi ile insan ihtiyaçlarına karşı yetersiz kalan üretim faktörleri, yaşam alanlarının olumsuz etkilenmesi, buna bağlı bölgesel çatışmaların çıkması; iklim değişikliği ve göçün iç içe ele alınması gereken kavramlar olduğunu göstermektedir. Bu durumda Lübken'in de destek verdiği maksimalistlerin yaklaşımları daha doğru tespitleri barındırmaktadır.

Kniveton'a göre iklim değişikliğinin göç üzerindeki etkilerini anlamak için sosyo-kültürel çevrelerini bırakarak bir başka bölgeye gitmek zorunda kalan insanların bilişsel süreçlerini incelemek zaruridir. İklim değişikliğine göç ile cevap veren bu insan toplulukları çevresel faktörlerle baş eden bir adaptasyon stratejisi geliştirmişlerdir (Kniveton vd., 2008: 57). Uluslararası Göç Örgütü'nün 2014 yılında yayınladığı raporunda iklim değişikliğinin göç hareketlerini üç farklı şekilde etkileyeceği belirtilmiştir. Bunlardan ilki; daha sık ve ani değişen iklim değişikliğine bağlı doğal afetler nedeniyle oluşacak insan hareketliliği, ikincisi; iklim değişikliğinin gıda, su, sağlık üzerindeki etkisine bağlı geçim sıkıntısı nedeniyle yaşanacak olan insan hareketliliği, üçüncüsü; azalan doğal kaynaklar nedeni ile oluşabilecek çatışmaların oluşturacağı insan hareketliliğidir. Örgüt raporlarına göre iklim değişikliğinin sonuçları her bölgede farklı etkiler yaratırken yarattığı bu etkilerin en büyük sonucu göç hareketleri olmaktadır (IOM, 2014: 1).

İklim değişikliği sonucunda meydana gelen olumsuz koşullar doğrudan insan yaşamını etkilemektedir. Kötüye giden ve değişen çevresel koşullar nedeni ile buldukları bölgede yaşamlarını idame ettiremeyecek olan kişiler göç etmek zorunda kalmaktadır. Bu göç hareketlerini, hızlı ve ani gelişen olgulara bağlı göçler, aşamalı veya yavaş gelişen olgulara bağlı göçler olarak ele almak gerekmektedir. Hızlı ve ani gelişen olgular; kısa zaman içerisinde gerçekleşen fırtına, kasırga sel gibi afetlerdir. Gerçekleşen bu afetler, altyapı ve mülkiyetlere zarar vermekte, can kaybına neden olmaktadır. Bunun gibi afetler sonrası yaşanan göçler genellikle olay sonrasında o yerin boşaltılması şeklinde gerçekleşmektedir. Yavaş ve aşamalı gerçekleşen olgular ise uzun vadede ortaya çıkan çevresel bozulmalardır. Kuraklık, okyanus asitlenmesi, toprağın bozulması ve deniz seviyesinin yükselmesi; etkilerin daha yavaş kendini gösterdiği durumlardır (Bilben, 2019: 338). Ancak yavaş başlayan etkiler nedeniyle yerinden edilen kişi sayısının ani değişimler sonucu yerinden olan insanlardan daha fazla olacağı düşünülmektedir (Gemenne et al, 2014: 65). Makalenin konusu gereği takip eden bölümlerde deniz seviyesinin yükselmesi ile ilintili göç hareketi daha detaylı ele alınacaktır.

Deniz Seviyesinin Yükselmeye Bağlı Göç Hareketleri

Denizler atmosfer kadar karmaşık bir ekosistemden oluşmakta ve devamlı hareket halindedir. Bu hareket sıcaklık farklılıklarının yanında tuzluluk farkından da kaynaklanmaktadır. İklim değişikliğinin denizler konusunda en çok gündeme gelen etkisi deniz seviyesindeki yükselmelerdir. Ortalama deniz düzeyi yüksekliğinin karadaki sabit bir noktaya göre konumuna ortalama 'deniz seviyesi' denir (Ergin, ty: 1) Deniz seviyesindeki yükselme; buzulların erimesi, yağış rejimindeki değişiklikler ve genleşme olarak üç ana nedene dayanmaktadır. Dünyadaki buzullar, deniz ve kara üzerindeki buzullar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Deniz üzerindeki buzulların onda dokuzu denizin altında onda biri denizin üstünde olduğundan bu buzulların erimesi deniz seviyesini milimetrelilik artış olarak etkilemektedir. Deniz seviyesindeki artışa asıl etki eden tamamı karanın üzerinde bulunan kara buzullarıdır. Grönland ve Antarktika buzulları erimedenden kopup parçalar halinde okyanusa düşse dahi suların yükselmesine etki etmektedir. Bu nedenle sıcaklıkta yaşanabilecek en küçük farklar buzulların erimesine doğrudan etki ederek deniz seviyesinin yükselmesine neden olmaktadır. Deniz seviyesinin

yükselmesindeki bir diğer unsur ise ısınan deniz suyundaki genleşmedir. Isınan deniz suyu aşağıdaki tabakaya yönelik genleşemediğinden yukarı doğru genleşerek deniz seviyesini yükseltmektedir. 2019 yılındaki verilere göre; küresel ısınmanın denizlerdeki ilk 100 metreyi ısıttığı görülmekte ve genleşme nedeni ile olan seviye artışının üç milimetre olduğu ifade edilmektedir (Kurnaz, 2019: 111-112). Isınmanın zamanla okyanusun daha derinine ulaşması halinde gerçekleşecek genleşme ve buna bağlı olarak uzun bir süreç içerisinde yaşanacak erime olayı, dünya sıcaklık ortalamasının sabitlenmiş olması halinde dahi devam edecektir (Bilben, 2019: 344). Anlaşılacağı üzere ortalama atmosfer sıcaklığının artması, doğrudan deniz seviyesinin yükselmesine etki etmektedir.

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin Ağustos 2021'de yayınladığı altıncı raporunda; dünya yüzeyindeki sıcaklığın 2011 – 2020 yılları arasında 50 yıllık periyottan daha hızlı arttığı ifade edilmiştir. Buna bağlı olarak deniz seviyesindeki yükselme oranının da 1901 – 1971 yılı ile karşılaştırıldığında üç katına çıktığı kaydedilmiştir. Aynı tarihli raporda; okyanus suyunun ısınması ile birlikte 1990'lardan bu yana eriyen buzulların, deniz seviyesini bu yüzyılın sonuna kadar iki metre 2150 yılına kadar ise beş metre yükselteceği belirtilmiştir. Bilim insanlarının tahminlerine göre; yakın geçmişte yüzyılda bir kez meydana gelen deniz seviyesi olayları artık daha az yıl aralıkları ile meydana gelecektir. Rapor, milyonlarca insanın sel tehdidi altında yaşamasına neden olacak bu seviye değişiminin insan güvenliği için sorun olacağını ifade etmektedir (IPPC Sixth Assessment Report, 2021: 122). Raporun değindiği güvenlik sorunundan kaçış, diğer ifade ile göç, bir başka güvenlik sorununu ortaya çıkarmaktadır.

National Geographic, 2013 yılında yaptığı bir araştırmada tüm buzulların erimesi halinde deniz seviyesinin 216 fit yükseleceğini belirterek bu durumda hangi ülke veya şehirlerin sular altında kalacağına dair tahminlerde bulunmuş ve derginin o sayısında tüm buzullar eridiğinde dünyanın nasıl görüneceğine dair görseller yer almıştır. Derginin yaptığı araştırmaya göre; deniz seviyesinin yükselmesi ile birlikte sular altında kalacak olan yerlerden bazıları; Hollanda, İskenderiye, Kahire, Venedik, Londra ve Karayip kıyılarıdır (nationalgeographic.com, 2013). Kulp ve Strauss'un yaptığı çalışmaya göre; 2050 yılına kadar yaşanacak olan deniz seviyesindeki artış 300 milyondan fazla insanın topraklarını işgal edecektir. Sular altında kalacak olan topraklardaki insan sayısı Çin ve Hindistan'da otuz milyona yakın, Endonezya'da yirmi iki milyona yakın, Vietnam, Filipinler ve Japonya'da on milyona yakın olacağı tahmin edilmektedir (Kulp ve Strauss, 2019). ABD merkezli bir organizasyon olan Climate Central, CoastalDEM olarak adlandırılan bir dijital yükseklik programı geliştirmiştir. 2020 yılında piyasaya sürülen bu program, yıllara göre su seviyesi yüksekliğinin kıyı taşkın risklerini hesaplamakta ve bu bölgelerin haritasını çıkarmaktadır (Climate Central 1, 2020). Kıyı Riski Tarama Aracı, sel ve deniz artış tahminlerini yıl, su seviyesi ve yükseklik veri seti olarak üç farklı harita ile kullanıma sunmaktadır. Hangi bölgelerin risk altında olduğunu öğrenmek isteyen herkes Climate Central'ın resmi internet sayfasından bu uygulamaya güncel bir şekilde ulaşabilmektedir (Climate Central 2, 2020).

Deniz seviyesinin yükselmesi nedeniyle özellikle küçük ada devletlerinde verimli toprak, tatlı su ve ekosistem kayıpları gerçekleşmeye başlamıştır. Tuzluluk seviyesi nedeni ile tarım yapılamayan araziler ve su altında kalan toprak kayıpları nedeni ile insanlar göç etmek zorunda kalmaktadır (Stabinsky & Hoffmaister, 2012: 2, Allgood ve McNamara, 2017). Çoğu bölgesi deniz seviyesinin altında olan Kiribati, 2050 yılında başkentinin tamamının sular altında kalacağı tahmin edilen devletlerden biridir. Suların yükselmesine karşı duvar örme girişimlerinin sonuçsuz kalacağını bilincinde olan halk yaşadığı bölgeyi tahliye etme sürecini başlatmış durumdadır (Ni, 2015: 335-335). Deniz seviyesinin yükselmesinden etkilenen Maldivler'de ise önlem olarak iki km uzunluğunda bir yapay ada inşa edilmeye başlanılmış olsa da halk diğer ülkelere göç etmenin tek seçeneği olduğunu dile getirmektedir (Gunther, 2010). Bir önceki örneklere benzer şekilde Papua Yeni Gine hükümeti de deniz seviyesinin yükselmesi sonucu Carteret Adaları'nın 2020 yılına kadar kademeli olarak boşaltılmasını planlamış ve buradaki nüfusun Bougainville çevresine yerleştirilmesi için fon ayırmıştır (Challen, 2010: 35).

Yukarıda bahsedilen ada ülkelerinden biri olan Tuvalu, 2001 yılından itibaren Yeni Zelanda ve Avustralya'ya göçler vermeye başlamış ancak bu ülkelere mülteci olarak girmeleri bakımından olumsuzluklarla karşılaşmışlardır. Son bölümde ayrıntılı olarak ele alınacak olan Tuvalu halkı için günümüzde kalıcı olarak taşınabileceği bir toprak parçası gerekmektedir. Bu bağlamda zorunlu olarak yerinden olan göçmenler, mülteci

kabul edilip edilmeyeceklerine dair statü sorunu ile karşılaşmaktadırlar.

İklim Mültecilerin Hukuki Statüsü

Küresel göç olgusuyla birlikte yerlerinden edilen bireylerin hukuki durumlarını belirlemek veya bir düzene sokmak için farklı koruma statüleri geliştirilmiştir. Bu statüler, yerinden olan kişilerin temel haklarını güvence altına almayı hedeflemektedir. İklim mültecilerinin hukuki statüsüne değinmeden önce göçmen, sığınmacı ve mülteci gibi uluslararası düzeyde tanınan koruma statülerine kısaca değinmek faydalı olacaktır. Göçmen kavramının uluslararası ölçekte evrensel olarak kabul edilen bir tanımı bulunmamaktadır. Uluslararası Göç Örgütü'nün tanımına göre 'göçmen'; uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet sınırı içerisinde yer değiştiren kimselerdir. Örgüt, kişinin hukuki statüsü, yer değiştirme hareketinin isteyerek veya zorunlu olması, yer değiştirme sebepleri ve gidilen yerdeki kalış süresini dikkate almadan yer değiştiren herkesi göçmen olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla bu tanıma göre göçmen, yer değiştiren kişinin hür iradesi ile göç etmeye karar vermesi demektir (Özdal ve Tutan, 2018: 11; IOM, 2021) Göçmenden farklı olarak sığınmacı ise ilgili ulusal veya uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve başvuru sonucunu bekleyen kişidir (The Un Refugee Agency, ty.).

Yukarıdaki sözü edilen tanımlarla sıklıkla karıştırılan mülteci kavramının küresel yasal araçları, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi ve 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol'üdür. Yapılan tüm tanımlar bu sözleşme ve protokollere uygun olarak yapılmaktadır. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 1. maddesinde mülteci; ırkı, dini, belirli bir toplumsal gruba tabi olması ya da siyasi düşünceleri nedeni ile zulme uğrayacağından korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan, korku nedeni ile vatandaşı olduğu ülkeye dönemeyen veya dönmek istemeyen kişidir. Sözleşmenin kısım A, madde 1'de yapılan mülteci tanımı 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucu ifadesi ile başladığından sözleşmeye taraf olan devletler, bu ifadenin kapsamını belirten beyanda bulunmuşlardır (Text of the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees, 1951: 14) Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü'nde tarih ve coğrafya sınırlandırılması kaldırılmış ve mülteci tanımında düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre; "ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi" "mülteci" olarak kabul edilmektedir (Text of the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees; Özdal ve Tutan, 2018: 15). Mülteci tanımı incelendiğinde zulmün; ırk, din, tabiiyet, bir gruba mensup olma ve siyasi düşünce olarak beş nedeni bulunmaktadır. Görüldüğü üzere 1951 Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve 1967 Protokolü, mülteci statüsünün belirlenmesine ilişkin bir çerçeve oluştursa da çevresel faktörlerle ilgili yerinden olan kişiler konusunda ayrıntılı bir açıklama getirmemiştir.

1951 Cenevre Sözleşmesi'nde iklimsel veya çevresel faktörler nedeni ile göç eden kişilere açıklama getirilmese de 1985 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın raporunda; doğal veya insan kaynaklı çevresel bozulma nedeni ile yaşam kalitesi tehlikeye düşen, yaşadığı yerden geçici veya sürekli ayrılan kişilere çevresel mülteci denmiştir. (Bierman ve Boas, 2010: 62). Norman Myers, çevresel ve iklim mültecilerini; alışılmış olmayan iklim olayları nedeni ile yaşadığı ülkede güvenli bir hayat sürdüremeyecek kişi olarak tanımlamaktadır (Myers, 2001: 167). Lester Brown ise deprem, sel baskını, kuraklık, tsunami gibi felaketlerin insan yaşamını tehdit etmesi üzerine hayatta kalabilmek için başka ülkelere göç eden kişilere ekolojik mülteciler kavramını kullanmıştır (İnal, 2012). Yukarıdaki yazarlar gibi Bier ve Boas da iklim mültecisini ani ve uzun vadede değişen kuraklık, su baskısı, deniz seviyesinin yükselmesi, şiddetli fırtına ve benzeri iklimsel etkilerden en az birinden etkilenen ve ülkesini terk etmek zorunda olan kişi olarak tanımlamaktadır (Bierman ve Boas, 2010: 67).

İklim mültecisi, çevresel mülteci, ekolojik mülteci, çevresel yer değiştirenler ifadelerinin aslında aynı şeyi ifade ettiğini belirten Gaelle Perrault⁴, tüm bu kavramların nedenini doğal ve beşeri nedenlerle yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalan kişileri temsilen söylediğini ifade etmektedir (Tekin, 2020: 318).

---

⁴Gaelle Perrault'un "Les Oubliés du Droit : les Réfugiés Climatiques" adlı çalışmasına erişim sağlamadığından Esra Tekin'in, Uluslararası Hukuk Bağlamında İklim Mültecilerinin Korunması Sorunu adlı makaledeki ifadeler esas alınmıştır.

Yukarıda verilen tanımlar kapsamında göçmen ve mültecilerin hukuki statülerinin farkı üç temel ayrıcı özellikle ortaya konmaktadır. Bunlardan ilki kişinin uluslararası sınırı geçip geçmemesi, ikincisi kişinin uluslararası korunmaya muhtaç olup olmaması, üçüncüsü ise bulunduğu yerden göç etmesinin sebebidir. Mülteciler; baskı, korku gibi zorlayıcı sebepler neticesinde zorunlu olarak göç ederken göçmenler daha iyi yaşama koşullarına sahip olmak için kendi istekleri ile göç etmektedirler. Mülteciler, mal varlıklarını geride bırakarak güvenli bir ülkeye iltica ederken, göçmenler ekonomik anlamda daha rahat yaşayabilmek için göç etmektedirler. Mülteciler, zorlayıcı koşullar nedeni ile yer değişikliği yaparken zorlu şartlarda yolculuk yaparken göçmenler olanağı dâhilinde yolculuk yapmaktadırlar (Ziya, 2012: 234). Mülteciler ülkelerini terk etmelerinden itibaren vatandaşı olduğu ülkenin korumasından faydalanamamaktadır ve uluslararası korunmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Göçmenlerde ise durum bundan farklı olarak, uyuşunu taşıdıkları ülkenin diplomatik korumasından faydalanmaya devam etmektedirler (Özdal ve Tutan, 2018: 18). Mülteci ve göçmen arasındaki tanım karmaşasını önlemek için iki kavram arasındaki ayrım 2016 yılında Birleşmiş Milletler Kurulu tarafından Mülteciler ve Göçmenler için New York Deklarasyonu'nda kabul edilmiştir (A/RES/71/1, 2016). Verilen bilgiler değerlendirildiğinde her mülteci kişi göçmen olarak kabul edilmektedir ancak her göçmen kişi mülteci olmamaktadır. Günümüzde çevre felaketlerinden veya iklim değişikliğinden etkilenen kişiler de ülkelerini terk ederek diğer ülkelerden koruma talep etmektedirler. Bu kişiler iklim mültecileri olarak adlandırılırsalar da 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında mülteci tanımına girmemektedirler. Bu kişilere bazı devletlerin yasalarında tamamlayıcı koruma ve geçici koruma sağlanabilirken bazı devletlerin yasal düzenlemelerinde herhangi bir koruma bulunmamaktadır.

Avrupa Birliği'nin hukuki belgelerinde iklim mültecilerine ilişkin bir hükmün olmadığı görülmektedir. Ancak iklim mültecilerinin tanınması yönündeki sivil toplum kuruluşlarının baskısı ile Avrupa Birliği Konseyi 20 Temmuz 2001'de Geçici Koruma Yönergesi hazırlamıştır. Avrupa Birliği bu yönergede bölgesel şiddet veya silahlı çatışmadan etkilenen, insan haklarının sistematik olarak ihlaline uğrayan kişileri yerinden edilmiş kişiler olarak kabul etmiş ve bu kişilerin geçici koruma kapsamına alınabileceği belirtilmiştir. Yönergede iklim veya çevresel sorunlardan dolayı yerinden edilmiş kişilerden bahsedilmemiştir fakat yedinci maddede üye devletlerin geçici koruma statüsünün kapsamını genişletebileceklerine yönelik bir hüküm yer almıştır (Official Journal Of The European Communities; 12). Bu durumda iklim mültecilerinin bu kapsamda koruma altına alınmasının mümkün olacağı düşünülebilir.

İklim mültecilerini korumak için ulusal hukuklarında düzenleme yapan devletlerden İsveç; 2006 yılında yürürlüğe giren 2009 yılında bazı maddelerinin değiştiği İsveç Yabancılar Kanunu'nda mülteci tanımının dışında 'mülteci statüsü dışında başka bir yolla korunmaya ihtiyacı olan kişiler' (persons otherwise in need of protection) başlığını açmıştır. Kanunun 4. Bölümünün 2. maddesine göre; insan hakları ihlalleri nedeni ile ülkesini terk etmek zorunda kalan kişilerin yanında çevresel felaketler nedeni ile de ülkesine dönemeyen, ülkesinden ayrılmak zorunda kalan kişilere de koruma sağlamaktadır. Bu koruma mülteci koruması dışında olup vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan yabancıları kapsamaktadır. Anlaşılacağı üzere İsveç, iklim değişikliği nedeni ile göç etmek zorunda kalan kişilere mülteci statüsünün dışında bir koruma sağlamaktadır. Ulusal hukukunda doğal afetzedeler için geçici koruma statüsü veren bir diğer devlet Amerika Birleşik Devletleri'dir. ABD'nin geçici koruma statüsü verdiği üç koşuldan biri sel, kuraklık ve benzeri çevresel felaketlerden dolayı yaşam koşullarının uygunsuz olması ve bir devletin çevresel felaketler nedeni ile ülkeye dönecek olan vatandaşlarına olanak sağlayamaması nedeni ile ABD'den vatandaşlarına geçici koruma talep etmesidir. ABD bu geçici koruma statüsünü güvenli görmediği ülke vatandaşlarına 6 ay ile 18 ay arası olacak süre içinde vermektedir.⁵ Görüldüğü üzere ABD geçici koruma statüsünü dar bir şekilde yorumlamaktadır (Ekşi, 2016: 37-39).

Yukarıda verilen örneklerden daha kapsamlı olarak 2009 yılında kabul edilen Kampala Sözleşmesi, doğal afetlerden dolayı evlerini terk eden insanların korunması için Afrika Birliği üye ülkelerini zorlamaktadır.

⁵ABD; yaşanan deprem ve kasırga nedeni ile 2008, 2010 tarihlerinde Haiti vatandaşlarına geçici koruma statüsü verirken Hindistan ve Pakistan'da 2004 ve 2005 yıllarında yaşanan tsunami ve depremin ardından bu bölgedeki kişilere geçici koruma statüsü vermemiştir (Ekşi, 37-38).

Afrika'da ülke içinde yerinden edinmiş kişilerin korunması yönünde atılan bu adım yasal bağlayıcılığı olan ilk kıtasal sözleşmedir. Otuz ülke tarafından imzalanan bu sözleşme; iklim değişikliğinden kaynaklanan göç hareketini, diğer insani nedenlere bağlı göç hareketi ile eşit önemde görmektedir (Kampala Convention, 2009). 2010 yılında yapılan Cancun Konferansı'nda da iklim değişikliğinin bireylere verdiği zararların giderilmesine yönelik adımlar atılması planlanmış ve iklim değişikliğine bağlı göç hareketinin ulusal planlara dâhil edilmesi gerektiği öngörülmüştür (Unfccc, 2010). Korunma ihtiyacı duyan iklimsel etkiler nedeni ile göç etmek zorunda kalan kişiler mülteci statüsünün tanınması kapsamında çeşitli ülkelere başvuru yapmaktadırlar. Kiribati vatandaşı olan Iona Teitiota, Yeni Zelanda'ya göç ederek iklim mültecisi statüsü için başvuran ve kayıtlara geçen ilk örneklerdendir. Pasifik'te takımadalardan oluşan Kiribati iklim değişikliğinden etkilenen ülkelerden biri olarak toprakları deniz seviyesinin yükselmesi ile sular altında kalmaya başlamıştır. Ülkesinin ilerleyen süreçte yaşanamaz hale geleceğini öngören Teitiota, Yeni Zelanda hükümetine başvurmuş ancak hükümet ekonomik ve çevresel faktörlerden kaynaklı olan bu başvuruyu reddetmiştir (Safi, 2020: 526-527).

Bir başka benzer örnek ise Avustralya Mülteci Temyiz Mahkemesi tarafından verilmiştir. 2009 yılında yaşadığı köyün fırtınalardan ve deniz suyu basmalarından olumsuz etkilendiğini belirten bir Kiribati vatandaşı kendi ülkesi içinde başka bir yere yerleşmesinin çözüm olmayacağını ifade ederek Avustralya hükümetine mülteci statüsü için başvurmuştur. Başvuran kişinin avukatı, karbon salınımı yüksek olan ülkelerin neden olduğu küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliğinin verdiği zararı zulüm kapsamına almaya çalışsa da Avustralya Mahkeme'si 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde belirtilen mülteci şartlarını sağlamadığından başvuruyu reddetmiştir. Mahkeme kararına göre; karbon salınımına devam eden ülkelerin çevreye zarar verdiği gerçek olmakla birlikte bunu yaparken ırk, din, siyasi düşünce ve tabiiyet nedeni ile insanlara zarar verilmediği öne sürülmüştür (Molu, 2011: 225-237). Anlaşıldığı üzere mahkemeler ve uluslararası oluşumlar iklim değişikliğinin zararını kabul etse de yasal düzenlemelerdeki tanımlara, çevresel ve iklimsel felaketlerin de bir zulüm unsuru olduğu eklenmedikçe iklim göçmenleri için korunma statüsü geliştirmek zor hale gelmektedir. Konu ile alakalı bir başka örnek olan Tuvalu vatandaşı olan bir ailenin mahkeme kararı sonraki bölüm başlığı altında ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

Günümüz şartlarında iklim mültecilerinin uluslararası korunmaya alınması bir ihtiyaçtır. Myers'e göre 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin kapsamı genişletilerek bu kişiler de mülteci kabul edilmelidir. Legoux ise sözleşmede yazan zulüm maddelerinin günümüze göre revize edilmesi gerektiğini savunarak iklimsel felaketlerin de eklenmesi gerektiği görüşündedir. İklim mültecilerinin tanınması ve korunması için 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin kapsamını genişletmektense planlı yerleştirme, göç alan ülkeye yakın bölgelerin değil küresel ölçekte yardım yapılması ve yeni bir uluslararası antlaşma yapılması yönünde öneriler de mevcuttur. Buna göre; uzun vadeli ve planlı bir programlama ile iklimsel nedenlerle göç eden kişilerin güvenli bir yere yerleştirilmeleri için çalışmalar yapılmalı ve iklim göçü sorunu bölgesel değil küresel olarak ele alınmalıdır (Bierman ve Boas, 2010: 75-76). Bir diğer çözüm önerisi ise göç eden bu kişilerin yaşamlarını idame ettirebilecek yapay adaların inşasıdır. Nüfus oranının yüksek olduğu Hong Kong'da nüfusa daha fazla alan sağlamak adına 80 milyar dolarlık bir maliyetle insan yapımı yapay ada inşa edilmesi planlanmaktadır. Şiddetli fırtına ve tayfunlara dayanıklı olarak yapılması planlanan adanın deniz seviyesinden 6 metre yükseklikte yapılması planlanmaktadır. Yine aynı şekilde deniz seviyesinin yükselmesinden etkilenecek ilk ülkelerden biri olan Hollanda da insan yapımı yapay adaların inşası üzerine deneyler yapmaktadır. Tüm yeşil alanlarda tatlı su toplanarak fırtına kanallarının yapılması planlanan adaların 450.000 kişinin yaşayabileceği kapasitede olması planlanmaktadır. Richard van Hooijdonk'a göre de iklim değişikliği nedeni ile vatansız kalan insanlar için bu tür adalar inşa edilebilir (Hooijdonk, 2019). Ancak göçmenler için yapılacak olan bu adaların finansal kaynağının nasıl ve nereden bulunacağı konusunda açıklık getirilmeyen bu çözüm önerisi düşük bir ihtimal olarak gözükmemektedir.

Verilen bilgiler doğrultusunda iklim değişikliği nedeni ile göç eden kişilere yönelik kabul edilebilir ortak bir tanımın ortaya konulamadığı görülmektedir. Bu durumun temel sebeplerinden biri iklim değişikliği ve göç arasındaki bağlantının karmaşık bir yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. Laczko ve Aghazarm'a göre; fırtına, sel gibi afetlerde çevresel faktörlerin etkisi açık bir şekilde ortadadır ve bu olayların gerçekleştiği yerde yaşayan insanların göç hareketi zorunludur. Ancak asıl tartışma; iklim değişikliğinin bu tür afetler üzerindeki etkisinin ne kadar olduğuna dair net bir anlayışın olmamasından kaynaklıdır. Kuraklık ve su kıtlığı ele alındığında da göç eden insanların birincil nedeni ekonomik ve sosyal faktörlere bağlanıldığını belirtmektedirler. Onlara

göre iklim değişikliği kaynaklı göçler noktasında tartışmaya açık olmayan vaka deniz seviyesinin yükseldiği bölgelerdeki insan hareketliliğidir. Ancak bu durumda da genel kabul gören durum, yerleşim yerlerindeki yaşamı sürdürülemez hale gelen insanların ekonomik nedenlerle göç ettiği (Laczko ve Aghazarm, 2009: 393). Bu kapsamda, iklim nedeni ile yerinden olan kişilere uygulanabilir bir koruma çözümünün sağlanması için iklim değişikliği ve göç arasındaki bağlantının sebep-sonuç bağımlı net olarak ortaya koymak gerekmektedir.

İklim Değişikliğinin Gölgesinde Tuvalu

Tuvalu, Güney Pasifik Okyanusu'nda Avustralya ile Havai arasında dokuz mercan adasından oluşmaktadır. İlk yerleşimin 14. yy'da Kuzeydeki adalara olduğu tahmin edilmektedir. Avrupalılar adaları ilk olarak 16. yy'da keşfetmiş ve 1820'lerde balina avcıları ile tüccarların ziyaretleri başlamıştır. 1860'larda topraklara gelen misyoner cemiyeti ile Protestan Hıristiyanlık benimsenmeye başlanmıştır. 1892 yılında Gilbert (günümüzdeki Kiribati) ile İngiliz himayesine giren Tuvalu (eski adı Ellice Adaları) 1978 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. İlk bayrağı, açık mavi arka planda Tuvalu'nun Britanya ve diğer İngiliz topluluğu ile olan bağlarını simgeleyen Union Jack Kantonu ve dokuz adayı simgeleyen dokuz yıldızdan oluşmaktadır. 1995 yılında cumhuriyetçiler bayraktan Union Jack'in çıkarılmasını talep etmiş ve yeni bir ulusal bayrak belirlenmiştir. Tuvalu bayrağı dört farklı değişikliğe uğramış son güncel hali 1997 yılında kabul edilmiştir. Union Jack'in kaldırılmasının kraliçeye saygısızlık olduğu oy çokluğu ile kabul edilmiş ve bayrağın son haline kanton geri getirilmiştir. Günümüz Tuvalu bayrağı; mavi fon üzerine sol üst köşede kanton, sağ alt köşede Tuvalu adalarının dizilişine göre konumlandırılmış dokuz adet yıldız ve sol alt köşede 'Tuvalu mo te Atua' (Tanrı için Tuvalu) yazılı bir yerel toplantı salonu simgesi yer almaktadır (Raeside, 2007, Macdonald, 2020).

Tuvalu adaları deniz seviyesinden dört ile beş metre arasında yüksekliğe sahiptir. Ülkenin deniz seviyesinden en yüksek noktası 4,6 metredir. Bu durumdan anlaşılacağı üzere Tuvalu, deniz seviyesinin yükselmesinden etkilenen ilk ülkelerden biridir. Ülkede nehir bulunmadığından tek tatlı su kaynağı yağmur toplama ve kuyulardır. Topraklar gözenekli olduğundan sınırlı tarım yapılabilen ülkede başlıca ürünler; Hindistan cevizi, taro ve muzdur. Gıda için domuz ve tavuk yetiştirilmekte, deniz kuşları, balık ve kabuklu deniz ürünleri yakalanmaktadır. Ancak sınırlı tarım yapılabilen toprakların giderek sular altında kalmaya başlaması ve avlanan deniz ürünlerinin azalması ile adalar gıdayı ithal etmek zorunda kalmaktadır. 26 kilometre kare yüzölçümüne sahip ülke 10.679 nüfusa sahiptir. Nüfusun yaklaşık üçte biri başkent olan Funafuti'de yaşamaktadır. Nüfus artışı aile planlaması ile yavaşlatılan ülkede nüfusun yaklaşık yüzde 10'u yurtdışında yaşamakta ve ticaret gemilerinde çalışmaktadırlar. Ülkenin tek endüstrisi balıkçılık ve mevsimsel işlerdir. Tuvalu halkının çoğu yurtdışındaki akrabalarından gelen havaleler ile geçinmektedir. Balıkçı filolarından alınan ücretler ve az miktardaki kopra ihracatı ülke ekonomisine katkı sağlasa da başta gıda olmak üzere yakıtta da dış yardıma bağımlıdır. Avustralya ve Yeni Zelanda'nın yardımlarının yanı sıra son yıllarda AB ve Tayvan yardımları da ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır (Campbell, vd., 2016: 21-28, Pacific Community, ty.).

İklim değişikliğinin vatandaşlarının üzerindeki etkisini belirlemek için oluşturulan Tuvalu İklim Değişikliği Modeli'ne göre; 2055 yılına kadar Tuvalu'dan göç eden kişi sayısı %87 artış gösterecektir. Göç modeline göre; Tuvalular iş, eğitim, sağlık gibi nedenlerden dolayı göç etmektedirler. İş, eğitim ve sağlık nedeni ile göç edenlerin hareketleri sabitken iklim değişikliği nedeni ile göç edenlerin sayısı zamanla değişmekte ve çevre zarar göremeye başladıkça artış göstermektedir (Campbell, vd., 2016: 60). Bilim dünyası adanın 2050'ye kadar sular altında kalacağını öngörse de yavaş ilerleyen bu süreç adaya şimdiden zarar vermeye başlamıştır. Suların yükselmesi ve gelgitlerin artması ile birçok alanı sular altında kalan ülkenin tarım arazileri işlenemez duruma gelmiştir. Bunun yanında sularındaki mercanlar ada topraklarına ulaşmış, havaalanı ve liman yolları gibi alanlarda ulaşım sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır. Pasifik'ten gelen dalgalar, mahalleleri ve yolları sular altında bırakarak birçok kişinin evlerini kullanılamaz hale getirmiştir. Adadaki halk resiflerin zarar görmesi halinde balık avlarının azalacağı ve bu durumun ekonomisi balıkçılığa bağlı olan ülkeyi olumsuz etkileyeceğinden endişe etmektedir. Ekim yapılan toprakların sular altında kalması ile topraktaki tuz oranı nedeniyle tarım yapılamayan alan gün geçtikçe daha da artmaktadır. Taşan sular tarım topraklarının yanında Hindistan cevizi, taro gibi tropik ağaçların da yok olmasına neden olmaktadır. Tropik ağaçların yok olması ve toprağın ekilemez hale gelmesiyle Pasifik adası, temel gıdalarını büyük masraflarla ithal etmek zorunda kalmaktadır. Okyanus sularının yükselmesi ile yeraltı suları kirlendiğinden ada tamamen yağmur suyuna bağımlı

hale gelmeye başlamıştır. Bu durum ise sular altında kalan bir ülkenin kuraklık yaşaması gibi ironik bir sonuç doğurmaktadır. Adada yaşayan çoğu kişi evlerinin bahçelerine ekim yapabilseler dahi bunları besleyecek kadar yağmur yağmadığını belirtmektedir. Diğer taraftan hâlâ sağlam olan muz gibi tropik ağaçlarda ise verimsiz hava koşulları nedeni ile meyveler olgunlaşmamaktadır. Buradaki nüfus, yeterli yiyeceğin olmamasından dolayı zorluk çekmekte ve sağlık sorunları yaşamaktadırlar (Roy, 2019).

Adadaki insanların yaşadığı sağlık sorunlarından biri de mercanlar tarafından atılan algleri yiyen balıkların etkilenmesi ile oluşan Ciguatera zehirlenmesidir. Deniz suyunun ısınması ile ölmeye başlayan mercanlardan çıkan maddelerle beslenen balıklar, yedikleri toksinlerle enfekte olmaktadır. Bu balıklar insanlar tarafından tüketildiğinde ateş, kusma ve ishal gibi ani gelişen semptomlara neden olmakta, ciddi boyutlara varacak zehirlenmeler yaşanabilmektedir. Halk sağlığı şef vekili Suria Eusala, Tuvalu'da balık zehirlenmelerinin son on yılda görülmeye başladığını ancak son bir yıldır her hafta on kişiye yakın Ciguatera zehirlenmesi görüldüğünü belirtmektedir. Yerel hastanelerde iklim değişikliğine bağlı hastalıkların incelenmesi için ayrı bir bölüm kurulmuştur. Hastanenin araştırmasına göre; değişen hava koşulları nedeni ile iklim kaynaklı hastalıklar arasında mantar hastalıkları, sıcak çarpması, dang humması ve göz yangısı yer almaktadır. Hastane yetkilileri yerel nüfusun iklim değişikliği ile sağlık arasındaki bağlantıyı henüz fark etmediklerini onların daha çok iklim değişikliği nedeni ile evlerine ne olacağına dair endişe taşıdıklarını belirtmektedir (Roy, 2019). İklimin değişmesi ile Tuvalu'da nadir de olsa sivrisinek kaynaklı salgınlar görülmektedir. Tatlı su kaynaklarının azlığı ve tarım ürünlerinin yetersizliği nedeni ile Tuvalu halkı arasında diyabet ve böbrek yetmezliği hastalıklarının görülmesi sıklaşmıştır (Pacific Community, 2007).

Adada yaşayan birçok yaşlı insan son yıllara kadar iklim değişikliğine inanmadıklarını, denizin hareketlerindeki düzensizliğin günden güne artması ve havanın gün içinde dahi çok hızlı değişmesiyle bilimin uyarılarına ikna olduklarını belirtmektedir. İkna olan bu kişiler, denizin yakında onları tamamen yutacakları ve vatansız kalacaklarına dair kâbuslar gördüklerini dile getirmektedirler. Bilim dünyasının verilerine bakıldığında bu durumun gelecek nesiller için uzak bir korku olmaktan çıktığı görülmektedir çünkü hükümet 2019 yılında dokuz adadan ikisinin toprak erozyonu ve deniz seviyesinin yükselmesi nedeni ile tamamen kullanılamaz hale geldiğini açıklamıştır. Packard Foundation'dan Eleanor Roy ve Sean Gallagher'in adadaki nüfusla yaptığı kısa röportajlarda buradaki insanlar, kendilerinden daha büyük olan ülkelerin onların hayatlarını düşünmediklerini, ülkelerinin bu duruma gelmesinde kendilerinden çok, gelişmiş ülkelerin sebep olduğunu söylemektedirler. Hükümet yetkilileri, Donald Trump'ın iklim değişikliği şüphesini yaparak küresel işbirliğinden uzak kalmasını Tuvalu'nun dünya düzeninde küçük olan seslerinin daha da küçük görülmesine neden olduğunu söylemektedirler (Roy, 2019).

Sular altında kalmaya başlayan ülkede kuraklık yaşanması gibi ironik duruma benzer bir olay da bazı adaların boyut olarak büyümesidir. 2018 yılında Auckland Üniversitesi'nin yaptığı bir araştırmaya göre; Tuvalu adalarından birkaçı az da olsa boyut olarak artmıştır. Araştırmacılara göre ada alanlarında meydana gelen artışlar deniz seviyesinin yükselmesi ile meydana gelmektedir. Bilim insanları, Pasifik ve Hint okyanuslarındaki mercan kayalarının yükselen deniz seviyesine uyum sağlayarak canlılığını yitirmek veya küçülmek yerine şekil değiştirdiğini keşfetmişlerdir. Araştırma, adaların geleceğinin kum adalarında meydana gelen erozyon ve daha büyük adalarda meydana gelen genişleme gibi fiziksel arazi kaynaklarının sürekli değişken yapısına bağlı olduğunu ifade etmektedir. Araştırmacılar ülkenin tamamen sular altında kalmadan önce stratejik çözümler bulmak için adaların genişlemesinin bir fırsat sunduğunu öngörmektedir (Kench, vd., 2018; 2-5). Ancak mercan resifleri adanın boyutunu genişletmiş olsa da burada asıl sorun adadaki tarım arazilerinin ve tatlı su kaynaklarının yetersiz kalması olduğundan genişleyen toprak parçası halk için olumlu bir etki yaratan sonuçlar doğurmamaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere Tuvalu nüfusu, deniz seviyesinin yükselmesi ile tarım arazilerinin yok olması, altyapının ve kanalizasyon sistemlerinin olmaması nedeni ile ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Bu durum ise başta genç nüfus olmak üzere evi ve toprağı zarar gören nüfusun Fiji, Yeni Zelanda ve Avustralya'ya göç etmelerine sebep olmaktadır (Campbell, vd., 2016: 11). Tuvalu'nun resmi hükümet politikası adada kalmak olsa da yetkililer, bir gün göç etmekten başka seçimlerinin kalmayacağından korkmaktadırlar (Moberg, 1109).

Ada halkı için iklim değişikliğinin getirdiği çevresel bozulmalar başa çıkılamayacak hale geldiğinde göç etmek gerekli bir strateji olacaktır (Campbell, vd., 2016: 12). Bu nedenle hükümet, göç etmek isteyen halk için Avustralya ile antlaşma yapma girişiminde bulunmuştur. Hükümet bu ülkelere göç etmek isteyen tüm vatandaşlarına izin verilmesi için görüşmeler yapsa da bu girişim başarılı olamamıştır. Yeni Zelanda ise sınırlı ölçüde göçmen kabulü için bir anlaşmayı kabul etmiştir. Buna göre; çalışabilecek durumda olan 18 ile 45 yaş arası, yeterli derecede İngilizce konuşabilen ve ikamet izni şartlarını taşıyan Tuvalu vatandaşları Yeni Zelanda topraklarına göç edebilmektedir (Zetter, 2009: 415-416). Ancak aranan şartlara bakıldığında bu antlaşma iklim mültecilerinin Yeni Zelanda topraklarında yaşamasına izin verilmesinden daha çok iş gücü istihdamı niteliği taşımaktadır. Yeni Zelanda'ya mülteci statüsü almak için başvuran Tuvalu vatandaşlarının ise başvuruları çoğunlukla reddedilmiştir.

Yukarıda belirtilen göçmen antlaşmasını bir örnek olay üzerinden incelemekte fayda vardır. Bahsi geçen antlaşma ile Yeni Zelanda'ya giden bir genç ve babası üç yıllık çalışma izni almıştır. Tuvalu'da kalan anne ve diğer dört kardeş de daha sonradan Yeni Zelanda'ya gelmiş ve 2000 yılında her bir aile üyesi bireysel olarak mülteci statüsü almak için Yeni Zelanda hükümetine başvuruda bulunmuştur. Başvuruları reddedilen aile üyeleri Mülteci Statüsü Belirleme İtiraz Mercii'ne müracaat etmiş, itiraz mercii ise başvuruların birleştirilerek tek bir karar verilmesini uygun görmüştür. Başvuran aile üyeleri; deniz seviyesinin yükselmesi ile mallarının kısmen su altında kaldığı ve erozyondan zarar gördüklerini ifade etmiş, içilebilir su kıtlığının olduğu ve ithal edilen ürünlerin pahalılığını belirtmişlerdir. Başvuranlar, uygun tıbbi olanakların, sıhhi kanalizasyon sisteminin ve güvenli barınma ile ulaşımın yoksunluğundan söz etmiştir. Başvuru yapan aileye göre; adalar gün geçtikçe suya gömülmekte ve temiz olmayan su, kanalizasyon sisteminin olmaması hastalıkları arttırmaktadır. Tuvalu Hükümeti'nin düşük düzeyli sosyo – ekonomik durumda olan kişilere ihmalkâr davranarak ihtiyaçların karşısında hükümetin eksik kaldığını iddia etmişlerdir. Bunun yanında hükümete yakınlığı olmayan kesimin kötü muameleye maruz kaldıklarını ve iyi yaşama standartlarından yoksun olduklarını ifade etmişlerdir. Yedi kişilik bu aile, Tuvalu'da yaşarken iklim değişikliğinin getirdiği etkilerden korkmaları dolayısıyla Yeni Zelanda Hükümeti'ne mülteci olarak Mülteci Kotası'na dâhil edilme talebinde bulunmuşlardır (Ekşi, 2016: 24-26).

Başvuruyu değerlendiren Mülteci Statüsü İtiraz Mercii, başvurular ile ilgili birinci olarak; tespit edilen maddi vakıalar bağlamında, başvuranların Tuvalu'ya döndüklerinde takibata uğrama risklerinin olması, ikinci olarak; eğer risk varsa takibata uğrama korkusunun 1951 Cenevre Konvansiyonu'ndaki tanımın kapsamına girme durumlarını incelemiştir. Buna göre; başvuranlar Tuvalu'ya dönmeleri halinde dile getirdikleri korkularından hiçbiri 1951 Cenevre Konvansiyonu'ndaki tanım kapsamında sıralanan beş sebepten birine girmemektedir. İtiraz Mercii'ne göre ifade ettikleri tüm olumsuz nedenler sadece bu aile fertlerinin risk altında olduğu bir durum değildir. Tuvalu halkının tümü topraklarının deniz suyu altında kalmasından dolayı oluşabilecek olumsuzlukların mağdurları olmaktadır. Vatandaşların başına gelen çevresel felaketler medeni veya politik durumları sebebiyle meydana gelmediğinden Tuvalu hükümeti tarafından haklarına takibat yapılacağını gösteren bir belge bulunmamaktadır. Dolayısıyla başvuran aile fertleri, 1951 Cenevre Konvansiyonu'nda belirtilen ırk, din, belirli bir gruba mensubiyet, vatandaşlık ve siyasi düşünce sebeplerinden biri ötürü zulme maruz kalmadığından ve ülkelerine döndüklerinde de böyle bir risk söz konusu olmayacağından mülteci statüsü kabul edilmemiştir (Turgut, 2018: 314, Ekşi, 2016: 26-27).

Hükümetin göçmen anlaşmaları yanında iklim değişikliğine uyum sağlama planları arasında başkentin idari merkezini korumak için bir deniz duvarı inşa etmek. Tuvalu Kıyı Adaptasyon Projesi olarak adlandırılan projenin finansal kaynağını Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı üstlenmiştir. Deniz seviyesi yükselmesinin etkisini azaltmak amacı ile inşa edilen duvarların 2024 yılında bitmesi planlanmaktadır. Dalgalara ve fırtınalara dayanıklı olarak yapılmaya başlanan duvarlar iklimin verdiği hasarı en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Proje sadece duvar inşasını değil Tuvalu gençlerin de iklim değişikliği ve etkilerini öğrenmeleri, çözüm üretmeleri amacı ile verilen bursları kapsamaktadır. Tuvalu başkanının bir hayatta kalma fonu olarak adlandırdığı proje, halkın iklim değişikliğine uyum sağlayabilmesi için farkındalığı arttırmıştır (Climate Change Adaptation, ty). Yerel belediye meclisi ise Fongafale'nin güneyinde kalan araziye deniz sularından kurtarmak için araziye deniz seviyesinden on metre yükseltmek ve konutlar inşa etmek için bir plan önermiş ancak üç yüz milyon dolara mal olacak bu proje finansman sağlanamadığı için hayata geçirilmemiştir. Yukarıda bahsedilen yapay adalar

gibi yüzen adaların inşa edilmesi de Tuvalu'nun gündemindedir. Ancak ekonomik anlamda dış yardımlara bağımlı bir ülke için yüzen adalar inşa etmek ya da inşa eden bir ülkeden satın almak imkânsıza yakın gibi gözükmektedir.

Uluslararası ortak çalışmaları teşvik eden bir Japon hükümet programı olan SATREPS (Science and Technology Research Partnership for Sustainable Development) de adaları rehabilite etmeyi amaçlayan bir proje yürütmektedir. Projenin baş araştırmacıları Kayanne Hajime ve Bay Mataio Tekinene adaların batmasını önlemek için bu toprakların kum üretmesi ve biriktirmesinden fayda sağlanılabileceğini belirtmektedirler. Adanın deniz seviyesiyle başa çıkmak için doğal yeteneklerinin kullanılması planlanmıştır. Tuvalu topraklarındaki kum kalkerli bir kabuk geliştiren foraminifer adı verilen türden oluşmaktadır. Projenin amacı ise bu sert yapıdaki kumdan yetiştirmek yani biriktirilmesini sağlamaktır. Projenin baş araştırmacısı tarafından üreme mekanizmasının öğrenilmesi halinde iyi sonuçların alınması beklenen proje için daha fazla deney yapılması gerektiği belirtilmektedir (SATREPS, ty.). Tuvalu için komşu ülkeleri tarafından da bazı öneriler ve teklifler sunulmuş ancak hükümet başkanı bunları olumlu karşılamamıştır. Fiji, toprakları sular altında kalan vatandaşlarını yerleştirmesi için Tuvalu'ya toprak teklif etmiş ancak hükümet bunu kabul etmemiştir. Bir başka teklif ise Avustralya'dan gelmiş, Tuvalu'nun denizcilik ve balıkçılık hakları karşılığında göç eden Tuvalulara vatandaşlık vereceğini belirtmiş ancak hükümet bunu emperyal bir görüş olarak nitelendirmiş ve kabul etmemiştir. Eski neslin çoğu, kimliklerini ve kültürlerini kaybedecekleri düşüncesi ile başka bir ülkeye göç etmek istememektedir. Genç nesilden ise güvenli bir yaşam sürmek, eğitim ve ekonomik yetersizlikten dolayı göç etmeyi planlayanlar atalarına oranla daha fazladır (Roy, 2019).

Adadaki eğitim ve istihdamın yetersiz olmasından dolayı gençlerin çoğu ülkeden ayrılrsa da bir grup genç Tuvalu'ya dönerek yardım kampanyaları ile Tuvalu halkının sesini duyurmak için çalışmalar yapmaktadır. 2010 yılında eğitim için ülkesinden ayrılan Tapua Pasuna da bu gençlerden biri olarak 2018 yılında Tuvalu'ya döndüğünde farkı hemen anladığını, ülkesinde sevdiği bazı yerlerin yok olduğunu gördüğünü belirtmiştir. Ülkesini öylece bırakıp kaçmanın onu rahatsız edeceğini söyleyerek kendisini sorumlu hissettiğini ve elinden geleni yapacağını ifade etmektedir (Roy, 20019). Gençler iklim değişikliğinin ülkelere verdiği zararı duyurmak ve farkındalığı arttırmak için son yıllarda daha fazla çalışmalar yaparak platformlar kurmaktadır. Ülkeyi iklim değişikliğinden korumak için kurulan platformlardan biri de Fight for Tuvalu sivil toplum kuruluşudur. James Dimas'ın kurucusu olduğu Fight for Tuvalu, Tuvalu ulusunu iklim değişikliğinden korumak için kayna, saha çalışmaları için finansal destek bulmayı amaçlamaktadırlar. Halkın göç etmek zorunda kalması halinde güvenli topraklar bulmak zorunda olduklarını ve bunun için çağrıda bulduklarını ifade eden platform yetkilileri iklim mültecilerinin yasal olarak korunması için de çalışmalar yürütmektedir. Uluslararası mevzuatın yetersiz olduğunu ve bu mevzuatlara meydan okuduklarını söyleyen gençler, Tuvalu halkının ilk iklim mültecileri olabileceğini ama son olmayacaklarını belirtmektedir (Fight for Tuvalu, t.y.).

İklim değişikliğinin Tuvalu'da yarattığı etkilere küresel boyutta dikkat çekmek isteyen bir diğer proje kıyı şeritlerine yapılan ekinlerdir. Tuvalu Hükümeti ve Tayvanlı sanatçı Vincent JF Huang 2013 yılından itibaren Tuvalu kıyı şeridini erozyonlardan korumak için QR şeklinde mangrovlar ekmektedir. Oluşturulan QR kodlar okutulduğunda Tuvalu'nun iklim değişikliği ile ilgili mevcut durumu hakkında bilgi verilmektedir. Huang, 2012 yılından günümüze kadar Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Taraflar Konferansı'nda Tuvalu'yu temsil etmektedir⁶ (Campell, 2016). Sanatçı, 2015 yılında 56. Uluslararası Bianel'de su ile dolu olan bir platformdan oluşan eseri ile Tuvalu ülkesinin sular altında kalacak olmasına dikkat çekmiştir. Sanatçının hazırladığı ahşap havuzun rengi Tuvalu'nun turkuaz denizinin renginden seçilmiştir. Ziyaretçilerin ayak tabanını ıslatan bu sanat eseri, batan bir ulusla batan bir şehrin birleşimini gözler önüne sermektedir (Mitzman, 2015). Tuvalu Hükümeti'nin öncelikli konusu insan güvenliği, toprak güvenliği, iklim değişikliğinin zararlarını en aza indirmektir. Bunun için de küresel boyutta çözüm üretilmesi gerektiğini, seslerinin duyulması ve Tuvalu halkının yaşadığı zorlukların bilinmesi gerektiğini ifade etmektedir (Bu nedenle Tuvalu Hükümeti tarafından yönetilen tüm resmi sitelerde 'Tuvalu'yu Korum' mottosu ile ülkenin sular altında kalmaya başladığı gerçeğini

---

⁶Tuvalu ve Tayvan 1979'dan itibaren diplomatik ilişki yürüten iki ülkedir. Karşılıklı olarak iklim değişikliği, enerji, balıkçılık, eğitim gibi alanlarda sürdürülebilir kalkınmayı ilerletmeye yönelik adımları vardır.

duyurmaktadırlar (Timeles Tuvalu, t.y.). Tuvalulu bir diplomat olan Paani Laupepa da ülkesinin içerisinde bulunduğu zor durum için açıklamalar yapmış, küresel ısınmaya neden olan ülkeler nedeni ile tüm nüfuslarının yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu belirtmiştir. Laupepa'ya göre; atmosfere karbondioksit salınımı yüksek olan ülkeler, Tuvaluluların yaşama özgürlüklerini ellerinden aldıkları için onlara iş ve yaşayacak bir toprak parçası vermek zorundadır (İHA, 2009). Bir diğer Tuvalulu hükümet yetkilisi Maliye Bakanı Seve Paeniu, 2021 yılında verdiği bir röportajda İklim Değişikliği Konferansı'nda Tuvalu'nun batmasının engellenemeyeceğini bildiklerini ana hedeflerinin vatandaşların sular altında kalmasının önlenmesi olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle yükseltilmiş bir arazi ıslah programı yürütmek istediklerini belirtmiş ve bu pahalı proje için finansman desteği sağlanmasını talep etmiştir. Paeniu, Tuvalu'dan ayrılmak ve göç etmek istemediklerini, deniz seviyesinin yükselmesinin etkilerine karşın bir devlet olarak ayakta kalmak zorunda olduklarını dile getirmiştir (Knowles, 2021). 2019 yılında BM Genel Sekreteri Antonio Guterres de Financial Times için verdiği bir röportajda; iklim değişikliğinin en çok etkilediği ülkelerden Tuvalu'nun biyolojik çeşitliliğini ve insan hayatının olumsuz etkilerine karşı eylemsizliğin artık bir seçenek olmadığını, herkesin bir şeyler yapması gerektiğini, küresel ısınmanın etkilerinin bu adalar için varoluşsal bir tehdit olduğunu bildirmiştir. Adaları ziyaret eden Guterres; 'Tuvalu'yu kurtarın, dünyayı kurtarın' ifadelerini kullanarak yenilikçi bir iklim eylemine ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (UN News, 2019).

Hükümet yetkililerinin yaptığı tüm konuşmalar, sivil toplum kuruluşlarının başlattığı kampanyalar, gazetecilerin yaptığı yazı dizileri ve sanatçıların yer aldığı projeler; Tuvalu'nun içinde bulunduğu durumu duyurmak adına önemli bir katkı sağlamıştır. Ancak medya kuruluşlarında ve sosyal medyada daha büyük bir etki yaratan, İklim Konferansı'nda konuşma yapan Tuvalu Dışişleri Bakanı olmuştur. 2021 yılının Kasım ayında İskoçya'nın Glasgow kentinde gerçekleştirilen 26. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı kapsamında Tuvalu Dışişleri Bakanı Simon Kofe ulusunun karşı karşıya olduğu tehdidi anlatmak için kısa bir video çekmiştir. Okyanus suyuna yerleştirilmiş bir kürsüde, Tuvalu ve BM bayrakları önünde dizine kadar suyun içine girerek konuşma yapan Kofe, birçok sosyal medya kullanıcısı tarafından ülkesinin durumunu anlatmak için yenilikçi bir yaklaşım sergilemesi nedeniyle takdir edilmiştir. Dört dakikalık videoda iklim müzakerelerindeki delegelere seslenen Kofe, sadece ada ülkeleri için artık zamanın kalmadığını ve yükselen deniz seviyesinin ülkeleri tehdit ettiğini belirtmiştir. 'Batıyoruz' mottosu ile paylaşım yapılan videoda küresel sıcaklık ortalamasının 1,5 santigrat dereceden fazla artmaması için gereken önlemlerin alınması ve iklim desteği finansmanının artırılması için çağrı da bulunmuştur (Theguardian, 2021). Bakan'ın yaptığı bu konuşma sosyal medyada ses getirmiş Tuvalu için küresel destek toplamıştır. James Dimas'a göre; Kofe'nin bu unutulmaz konuşmasından önce dünyadaki çoğu insan, Tuvalu ulusunun varlığından haberdar değildi. Bakan'ın dikkat çekmeye çalıştığı nokta istenildiği etkiyi yaratmıştır (Dimas, 2021). Tuvalu, İklim Konferansı'nın yan etkinliği olarak Pasifik İklim Değişikliği Göçü ve İnsan Güvenliği adlı bir etkinliğe de ev sahipliği yapmış ve küresel alanda seslerini duyurmak için bölgesel dayanışma çağrısı yapmıştır (IOM, 2021).⁷

Görüldüğü üzere küresel ısınmanın baş nedeni olan sanayi ülkelerinin atmosfere saldırdığı gazlar, küresel ısınmaya etkisi en az olan devletleri daha çok etkilemiş ve halk bu adaletsizliğin olumsuzlukları ile son yıllara kadar tek başlarına mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kademeli olarak gelişen deniz seviyesi yükselmesinin günümüz Tuvalu ülkesi vatandaşlarının hayatlarını zorlaştırdığı ve güvenlik problemi olduğu görülmektedir. Son birkaç yıldır seslerini dünyaya duyurmaya çalışan ada halkı, vatanlarını korumak için planlanan projelerin hayata geçirilmesi için finansal destek çağrılarını yapmaktadırlar. Ancak bu çağrılara cevap veren bazı devletlerin şartları, Tuvalu yönetimi tarafından emperyal olarak nitelendirilmiş ve reddedilmiştir. Tuvalu topraklarının içinde bulunduğu bu durum bölgesel olarak değil küresel işbirliği ile çözüme kavuşturulması gereken bir seviyeye ulaşmıştır. Uluslararası kuruluşların, küresel örgütlerin ve Tuvalu'nun yaşadığı bu durumdan sorumlu olan sanayisi gelişmiş ülkelerin; Tuvalu'nun bölgesel entegrasyonunu güçlendirmek ve gerekirse göç eden vatandaşları için göç hareketini kolaylaştırma ve korunma sağlaması yönünde acil adımlar atması zorunlu hale

⁷Zoom üzerinden yayınlanan programın tamamını izlemek için; https://adb-org.zoom.us/rec/play/P8Uq1JggA9nTnITf4pFspyr57pN_SXkyedDf8WxSGttsFydW7sr9Bkq1JC2PSEk4PuGGrGGPSAsqifhK.K1wsg7H35Zuu33xq?continueMode=true&_x_zm_rtaid=f6XsTUjCQvGhgD1_yHvbg.1636612042336.f24659fbc075595c39b2d50dafa0958a&_x_zm_rhtaid=897&fbclid=IwAR038sumfHBwi43cwrI9qsAXvbH1lJHNb8orWswsIRSk_Fju59b0Sjn9LM adresinden ulaşım sağlanabilir (environmentalmigration, 2021).

gelmiştir. Ülkelerinden göç etmeyi son çare olarak gören Tuvalu halkı, göç etmek zorunda kalacakları günün geleceğinin de bilincini taşımaktadır. Bu durum göç eden vatandaşların güvenli bir yere yerleştirilmesi sorunu da beraberinde getirmektedir. Güvenli bir toprak parçasına yerleştirilmenin yanında göç eden bu insanların hukuki statüsü de belirlenmelidir. İklim değişikliğine bağlı nedenlerle göç etmek zorunda kalan kişiler ülke sınırları içerisinde başka bir bölgeye yerleştirildiğinde uluslararası bir korumadan bahsedilmemektedir. Ancak Tuvalu halkı ülke içerisinde yer değiştirme hareketini hali hazırda gerçekleştirmiş bulunmaktadır. Halkın ülke topraklarından başka bir ülkeye göç etme hareketi, yakın bir zamanda; daha iyi bir yaşam şartı elde etmekten ziyade yaşam hakkını elde tutmaya yönelik zorunlu bir göç halini alacaktır. Bu durum ise iklim nedeni ile göç eden ve Tuvalu gibi topraksız kalacak olan vatandaşların statü belirsizliğini gündeme getirmektedir.

Sonuç

Sanayi Devrimi'nden sonra tahribata uğrayan atmosfer küresel ısınmayı beraberinde getirmiştir. Küresel ısınmaya neden olan sera gazı salınımlarından sorumlu olan gelişmiş ülkeler iken küresel iklim değişikliğinden etkilenen ve bu etkilerle tek başına mücadele etmek zorunda kalanlar da az gelişmiş ülkelerdir. Özellikle ekonomilerinin iklime duyarlı sektörlere bağımlı olan ülkeler çok daha savunmasız kalmakta ve güvenlik problemleri ortaya çıkmaktadır. Etkilerinin her geçen yıl daha fazla hissedildiği küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliğinin neden olduğu ani gelişen hava olayları ya da kademeli gerçekleşen çevresel afetler, insanların göç etme davranışı üzerinde etki etmeye başlamıştır. Ülkelerin değişen iklime uyum sağlama yetenekleri iklimsel göçün nasıl gerçekleşeceğini belirleyecektir.

Göç denildiğinde; çatışmalar, insani ihtiyacı karşılamada yetersiz kalan ülkeler, baskıcı rejimlere maruz kalma ve maddi imkânsızlıklar nedeni ile yerlerini terk etmek zorunda kalan insanların yeni yurt arayışları akla gelmektedir. Ancak günümüzde başlıca faktörlerden biri de iklim değişikliğinin getirdiği olumsuz çevresel koşullardır. İklim değişikliği kaynaklı çevresel sorunlar; hızlı ve ani gelişen fırtına, kasırga, seller gibi afetler, yavaş ve kademeli olarak gelişen deniz seviyesinin yükselmesi, kuraklaşma gibi olaylar olarak sınıflandırılmaktadır. Ani gelişen hava olaylarında kişiler olaydan hemen önce ya da sonrasında yer değiştirirken kademeli olarak gelişen hava olaylarında insanlar öncelikle iklim değişikliği ile uyum sağlayabilmek için adaptasyon çalışmaları yapmaktadırlar. Ancak kademeli gelişen bu doğa olayları neticesinde göçler kitlesel olmaktadır. Çünkü bu afetler, yaşanan toprağın herhangi bir köşesinde barınmayı olanaksız hale getirmektedir. İklim değişikliğinin yerinden olma sonuçlarını ciddi şekilde görececek olan ülkeler, deniz seviyesine yakın yerleşimleri olan ülkelerdir. Bu durumdaki ülkeler tamamen yok olma tehlikesi taşıdığından ülke vatandaşlarının korunma ihtiyacı mecburidir. Yukarıda ele aldığımız deniz seviyesinin yükselmesi ile toprakları sular altında kalmaya başlayan Tuvalu ülkesi de şu anda adaptasyon çalışmaları yapmaya başlamıştır. Ancak halk göç etmenin yakın bir gelecekte gerçekleşeceğinin bilincindedir. Evlerini güçlendirmeye çalışan, kıyıları set çeken, tuz biriken topraklarında tarım yapmanın yollarını arayan Tuvalu halkı için finansal destek sağlamak hayati bir öneme sahiptir. Uluslararası bir tanım olmayan iklim nedeni ile göç eden kişilerden biri olmamak için göçe başvurma sürecini uzatmak, iklimle mücadele için hayata geçirmeye çalıştıkları projeler ile mümkün olacaktır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerin Tuvalu gibi ekonomisi dışa bağımlı hale gelmeye başlayan iklim değişikliğinin etkisini zorlu bir şekilde yaşayan ülkelere destek sağlaması gerekmektedir.

İklim değişikliği bir gerçektir ve bu değişiklikten kaynaklanan olumsuzluklardan Pasifik'teki adalar yoğun bir şekilde etkilenmektedir. Pasifik'te bulunan adalardaki insanlar iklim değişikliği nedeni ile en son reddede yer değiştirmek zorunda kalacaklardır. Küresel aktörler, bu durumun önemini kavramalı, göç edenleri nasıl ve nerede barındıracaklarına dair çözümler üretmeye başlamalıdır. Hâlihazırda iklim nedeni ile göç eden insanlar, ülkelerine geri dönmeleri halinde ölüm, insanlık dışı muamele, haysiyet kırıcı ceza ve işkenceye maruz kalmayacakları için gittikleri ülkede mülteci olarak kabul edilmemekte ve korunma sağlanmamaktadır. Çalışmada; iklimsel koşullar nedeni ile göç eden insanlar için kullanılan kavramların karmaşasına değinilmiş ve göç eden bu insanlar için uluslararası bağlamda bir tanımda uzlaşa sağlanamadığı görülmüştür. Bunun nedenlerinden biri, göç eden bu kişilerin 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında mülteci tanımına girmemeleridir. Bölgesel konvansiyonlar ve ulusal mevzuatlarla koruma altına alınmaya çalışılan bu insanlar için atılan adımlar yetersiz kalmaktadır. İklim olayları nedeni ile yerlerinden göç etmek zorunda kalan insanlar sorunu küresel bir niteliğe sahiptir ve uluslararası tüm sükeleri ilgilendirmektedir. İklim değişikliğinin etkileri gün geçtikçe

artmakta ve savunmasız kalan birçok insan göç etmek zorunda kalmaktadır. Bu durum uluslararası bir tanım oluşturmayı zorunlu kılmaktadır. Bu insanlar ya 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamına alınmalı ya da yeni bir uluslararası anlaşma yapılarak yaşama haklarına sahip çıkılmalıdır. Uluslararası hukukun sessiz kaldığı yerlerde ise 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu 63'üncü maddesinde kabul edilmiş olan ikincil koruma statüsü⁸ gibi ulusal mevzuatlar iklim değişikliğine bağlı göç eden kişiler için geliştirilip bu boşluğu doldurabilir. Bu tür düzenlemeler, iklim değişikliği nedeni ile göç etmek zorunda kalan kişilere nasıl bir statü verileceği belirsizliğini ortadan kaldıracak bir çözüm olabilir. Bu nedenle iklim değişikliği göçmenleri, uluslararası hukukun tartışmalı konuları arasında yer almaktadır. İklim değişikli ve göç arasında karmaşık olan ilişkiyi tüm boyutları ile anlamak ve analiz etmek gerekmektedir. İklim değişikliğinin getirdiği sonuçlar ile başa çıkmak ancak bu şekilde mümkün olacaktır.

Kaynakça

- A/RES/71/1 (2016). "Resolution adopted by the General Assembly on 19 September 2016", 20.10.2020 tarihinde <https://undocs.org/A/RES/71/1> adresinden alındı.
- Aghazarm, C. ve Laczko, F. (2009). "Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence", IOM, Geneva.
- Akalın, M. (2012), "El Nino Döneminde Yaşanan Ekstrem Hava Olaylarının Bulaşıcı Hastalıklar Üzerindeki Etkileri", Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, 4(2). 55-64. https://doi.org/10.1501/Csaum_0000000065
- Allgood, L. ve Mcnamara, K. (2017). "Climate-induced migration: Exploring local perspectives in Kiribati", Singapore Journal of Tropical Geography, 38(3). 370-385. <https://doi.org/10.1111/sjtj.12202>.
- Almond, K. (2019). "Rising Sea Levels Are Threatening This Pacific Paradise", 15.09.2021 tarihinde <https://edition.cnn.com/interactive/2019/05/world/tuvalu-climate-change-cnnphotos/> adresinden alındı
- Biermann, F. ve Boas, I. (2010). "Preparing for a Warmer World: Towards A Global Governance System to Protect Climate Refugees", Global Environmental Politics, 10(1). 60-88. DOI: 10.1162/glep.2010.10.1.60
- Bilben, M.S. (2019). "Dünyadan Örnekler Işığında İklim Değişikliği Kaynaklı Göçleri Anlamak", Mediterranean Journal of Humanities, 9(2). DOI: 10.13114/MJH.2019.494
- Birleşmiş Milletler. (2002). "Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi", 16.09.2021 tarihinde https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/webmenu/webmenu12421_1.pdf adresinden alındı
- Brown, O. (2008), "Migration and Climate Change", IOM Migration Research Series, Cenevre.
- Campbell, J. (2016). "Will a Giant QR Code Help to Save Environment?", 13.11.2021 tarihinde <https://www.qrcodepress.com/will-giant-qr-code-help-save-environment/8532558/>, adresinden alındı
- Campbell, J., Milan, A. ve Oakes, R. (2016). "Tuvalu: Climate Change and Migration: Relationships Between Household Vulnerability, Human Mobility And Climate Change Report No. 18", United Nations University Institute for Environment and Human Security, 01.12.2021 tarihinde https://www.unescap.org/sites/default/d8files/knowledgeproducts/Online_No_18_Tuvalu_Report_161207_.pdf adresinden alındı
- Challen P. C. (2010). "Migration in the 21st Century: How Will Globalization and Climate Change Affect Migration and Settlement?". Canada, Crabtree Publishing Company.
- Climate Central 1 (2020). "New Coastal Risk Screening Tool Supports Sea Level Rise and Flood Mapping by Year, Water Level, and Elevation Dataset", 15.11.2021 tarihinde <https://sealevel.climatecentral.org/news/new-coastal-risk-screening-tool-supports-sea-level-rise-and-flood-mapping-b/> adresinden alındı
- Climate Central 2 (2020). "Coastal Risk Screening Tool", 15.11.2021 tarihinde <https://coastal.climatecentral.org/> adresinden alındı
- Climate Change Adaptation. "Tuvalu Coastal Adaptation Project", 28.11.2021 tarihinde <https://www.adaptation-undp.org/projects/tuvalu-coastal-adaptation-project> adresinden alındı

⁸Madde 63'e göre; "Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşee ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşee ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir" (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 25).

- Çeber, Z.P. (2013). “İklim Değişikliği ve Göç”, 15.04.2020 tarihinde <https://yesilgazete.org/blog/2013/02/23/iklim-degisikligi-ve-goc-zeynep-pelin-ceber/> adresinden alındı
- Dimas, J. (2021). “Our Ears Are Burning Whilst We’re Sinking”, 25.11.2021 tarihinde <https://www.fightfortuvalu.com/posts/our-ears-are-burning-whilst-were-sinking> adresinden alındı
- Ekşi, N. (2016). “İklim Mültecileri”, Göç Araştırmaları Dergisi, 2(2). 10-58.
- Ergin, M. “Küresel Isınma, Deniz Seviyesi Değişimi ve Kıyılardaki Riskler”, 13.10.2021 tarihinde https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/df1f7b57190c3ca_ek.pdf adresinden alındı
- Fight For Tuvalu, “How It Started”, 25.11.2021 tarihinde <https://www.fightfortuvalu.com/our-mission> adresinden alındı
- Ford, M.R., Kench, P.S., Owen, S.D. (2018). “Patterns Of Island Change and Persistence Offer Alternate Adaptation Pathways For Atoll Nations”, 20.04.2020 tarihinde <https://www.nature.com/articles/s41467-018-02954-1.pdf> adresinden alındı
- Gemenne, F., Brucker, P. ve Lonsco, D. (2014). “The State of Environmental Migration 2014-A Review of 2013”. International Organization for Migration.
- Gunther, S. (2010). “Maldiv Adaları yakında sular altında kalabilir”, 14.10.2021 tarihinde <https://www.dw.com/tr/maldiv-adalar%C4%B1-yak%C4%B1nda-sular-alt%C4%B1nda-kalabilir/a-6278252> adresinden alındı
- Hooijdonk, R. (2019). “Artificial Islands Could Offer a Solution for Climate Migrants and the Growing Global Population”, 20.11.2021 tarihinde <https://richardvanhooijdonk.com/blog/en/artificial-islands-could-offer-a-solution-for-climate-migrants-and-the-growing-global-population/> adresinden alındı
- Iom Un Migration (2021). “PCCMHS Hosts Successful COP26 Side Event on Climate-related Mobility”, 25.11.2021 tarihinde <https://www.iom.int/news/pccmhs-hosts-successful-cop26-side-event-climate-related-mobility> adresinden alındı
- Iom, (2014). “Perspectives on Migration, Environment and Climate Change”, 18.09.2021 tarihinde http://publications.iom.int/system/files/pdf/meccinfosheet_climatechange_activities.pdf adresinden alındı
- IPCC (2021). “AR6 Climate Change 2021: The Physical Science Basis”, 20.10.2021 tarihinde https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_Full_Report.pdf adresinden alındı
- İHA (2009). “Sular altında kalacak ada ülkeleri”, 20.10.2021 tarihinde <https://www.iha.com.tr/haber-sular-altinda-kalacak-ada-ulkeleri-94332/> adresinden alındı
- İklimin, “İklimin İçin Rehber”, 25.09.2021 tarihinde <https://www.iklimin.org/ikliminicerrehber.pdf> adresinden alındı
- İnal, O. (2012). “Yaşamak İçin Kaçanlar: Ekolojik Mülteciler”, 17.12.2020 tarihinde <http://ekoioq.com/yasamak-icin-kacanlar-ekolojik-multeciler/> adresinden alındı
- İrdem, İ, MUTLU, A., ÜRE, B. (2015). “Ekolojik Mültecilik”, Memleket Siyaset Yönetimi, (10)23, 79-118. <http://www.msydergi.com/uploads/dergi/209.pdf>
- Kampala Convention (2009). 10.11.2021 tarihinde https://au.int/sites/default/files/treaties/36846-treaty-kampala_convention.pdf adresinden alındı
- Kniveton, D., Schmidt-Verkerk, K., Smith, C. ve Black, R. (2008). “Climate Change and Migration: Improving Methodologies to Estimate Flows”, International Organization for Migration, IOM Migration Research Series, No: 33, Switzerland.
- Knowles, D. (2021). “Tuvalu is sinking’: Island nation threatened by sea level rise looks for salvation”, 14.11.2021 tarihinde <https://news.yahoo.com/tuvalu-is-sinking-island-nation-threatened-by-sea-level-rise-looks-for-salvation-100037771.html> adresinden alındı
- Kulp, S. ve Strauss, M. (2019). “New Elevation Data Triple Estimates Of Global Vulnerability To Sea-Level Rise And Coastal Flooding”, 20.10.2021 tarihinde <https://www.nature.com/articles/s41467-019-12808-z> adresinden alındı
- Kurnaz, L. (2019). “Son Buzul Erimeden”, Doğan Kitap, İstanbul.
- Lubken, U. (2012), “Chasing a Ghost? Environmental Change and Migration in History, Global Environment”, 5(9), 5-24, Napoli, ACADEMIA veritabanı.
- Macdonald, I. (2020). “Constitutional Monarchy of Tuvalu”, 23.11.2021 tarihinde <https://www.fotw.info/flags/tv.html> adresinden alındı
- Mitzman, D. (2015). “Getting wet feet for Tuvalu”, 06.05.2020 tarihinde <https://www.bbc.com/news/>

magazine-32598360 adresinden alındı

Moberg, K. (2009). "Extending Refugee Definitions to Cover Environmentally Displaced Persons Displaces Necessary Protection", *Lowa Law Review*, 94(200), 1107-1137

Molu, E. (2011). "Avustralya Mülteci Temyiz Mahkemesi'nin İklim Değişikliklerinin Kiribati Vatandaşına Mülteci Statüsü Kazandırmayacağına İlişkin 10 Aralık 2009 Tarihli Kararı", *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(1). 225-238.

Myers, N.(2001). "Environmental Refugees: A Growing Phenomenon of the 21st Century", *Philosophical Transactions: Biological Sciences*, , 357(1420). 609-613. doi: 10.1098/rstb.2001.0953.

National Geographic (2013). "What the World Would Look Like if All the Ice Melted", 23.10.2021 tarihinde <https://www.nationalgeographic.com/magazine/article/rising-seas-ice-melt-new-shoreline-maps> adresinden alındı

Ni X. Y. (2015). "A Nation Going Under: Legal Protection for Climate Change Refugees", *Boston College International and Comparative Law Review*. 38 (2). 329-366. <https://lawdigitalcommons.bc.edu/iclr/vol38/iss2/7/>.

Official Journal Of The European Communities (2001). "Council Directive 2001/55/ Ec Of 20 July 2001", 01.10.2021 tarihinde <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0055&from=EN> adresinden alındı

Özdal, B. ve Tutan E. (2018). *Temel Kavramlar ve Olgular*. B. Özdal (Ed.), *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye içinde* (s. 3-60). Bursa: Dora Yayıncılık.

Pacific Community (2007). "Tuvalu Demographic And Health Survey (Dhs) Report 2007", 11.11.2021 tarihinde https://sdd.spc.int/digital_library/tuvalu-demographic-and-health-survey-dhs-report-2007 adresinden alındı

Pacific Community "Tuvalu", 11.11.2021 tarihinde <https://sdd.spc.int/tv> adresinden alındı

Raeside, R. (2007). "Tuvalu", 14.05.2020 tarihinde <http://fotw.chlewey.net/flags/tv.html> adresinden alındı

Roy, E.A. (2019). "'One Day We'll Disappear': Tuvalu's Sinking Islands", 03.04.2020 tarihinde <https://www.theguardian.com/global-development/2019/may/16/one-day-disappear-tuvalu-sinking-islands-rising-seas-climate-change> adresinden alındı

Safi, S. (2020). "Ioane Teitiota Kırbati / Yeni Zelanda Davası Ve Bm İnsan Hakları Komitesi'nin İklim Mültecileri İle İlgili Tarihi Kararı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 509-540 . <https://doi.org/10.33717/deuhfd.800899>

Satreps, "Aiming to Rehabilitate the Islands with High Resilience", 15.11.2021 tarihinde https://www.jst.go.jp/global/english/case/environment_energy_3.html adresinden alındı

Stabinsky D. & Hoffmaister J. P. (2012). "Loss and Damage: Defining Slow Onset Events. Briefing Paper on Loss and Damage. Asia and Eastern Europe Regional Meeting 27-29 August 2012", Bangkok. Third World Network.

Tekin. E. (2020). "Uluslararası Hukuk Bağlamında İklim Mültecilerinin Korunması Sorunu", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2020 (147). 313-332. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2020-147-1910>.

Text of the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees, 16.05.2020 tarihinde <https://www.unhcr.org/3b66c2aa10> adresinden alındı

The Guardian (2021). "Tuvalu Minister To Address Cop26 Knee Deep In Water To Highlight Climate Crisis And Sea Level Rise", 12.11.2021 tarihinde <https://www.theguardian.com/environment/2021/nov/08/tuvalu-minister-to-address-cop26-knee-deep-in-seawater-to-highlight-climate-crisis> adresinden alındı

The Intergovernmental Panel On Climate Change (2008). "Climate Change 2007 Synthesis Report", Değerlendirme Raporu, Cenevre.

The Intergovernmental Panel On Climate Change (IPCC). (2013-2014), "Fifth Assessment Report (AR5)", Değerlendirme Raporu.

Timeless Tuvalu, "Save Tuvalu and Save the World", 28.11.2021 tarihinde <https://www.timelesstuvalu.com/tour-item/our-people/> adresinden alındı

Turgut, N.Y. (2018). "Çevresel Göç Ve Çevre Göçmenleri Sorununun Çevre Hukukundaki Yeri ", *TBB Dergisi*, (139). <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2018-139-1812>

Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik Ve İklim Değişikliği Bakanlığı 1, "Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi", 25.09.2021 tarihinde <https://iklim.csb.gov.tr/birlesmis-milletler-iklim->

degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-4362 adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik Ve İklim Değişikliği Bakanlığı 2, “Kyoto Protokolü”, 25.09.2021 tarihinde <https://iklim.csb.gov.tr/kyoto-protokolu-i-4363> adresinden alındı

Un General Assembly (2016). “New York Declaration for Refugees and Migrants : resolution / adopted by the General Assembly, 3 October 2016, A/RES/71/1”, 30.11.2021 tarihinde <https://www.refworld.org/docid/57ceb74a4.html> adresinden alındı

Un News (2019). “Save Tuvalu; save the world’; UN Chief Echoes Rallying Cry From Front Lines Of Global Climate Emergency”, 15.11.2021 tarihinde <https://news.un.org/en/story/2019/05/1039431> adresinden alındı
The Un Refugee Agency, “Asylum and Migration”, 10.10.2021 tarihinde <https://www.unhcr.org/asylum-and-migration.html> adresinden alındı

Unfccc (2010). “The Cancun Agreement”, 11.11.2021 tarihinde <https://unfccc.int/tools/cancun/cancun-agreements/main-objectives-of-the-agreements/index.html#c33> adresinden alındı

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013). 24.03.2022 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> adresinden alındı

Zetter, R. (2009). “The Role of Legal and Normative Frameworks for the Protection of Environmentally Displaced People” İçinde Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence, F. Laczko ve C. Aghazarm (Ed), International Organization for Migration.

Ziya, O. (2012), “Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (99), 229-240. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2012-99-1156>

Almanya'nın 1990-2018 Yılları Arasındaki Ekonomik Gücünün Askeri Güce Dönüşüm Analizi*

Analysis of The Transformation of Germany's Economic Power to Military Power Between 1990-2018

Mehmet EMİR**

Başvuru Tarihi: 21.07.2022

Kabul Tarihi: 20.10.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Her devletin milli gücünü meydana getiren bir takım karakteristik unsurlar vardır. Bunlar kısaca nüfus, milli kültür, coğrafya, doğal kaynaklar, ekonomik güç, askeri güç ve diplomatik güç olarak sıralanmaktadır. Bu unsurlardan ekonomik ve askeri güç detaylı olarak ele alınıp incelenmiştir. Çalışmanın özü Federal Almanya Cumhuriyeti'nin ekonomik gücünün 1990-2018 yılları arasında askeri güce dönüşüp dönüşmediğinin analizine dayanmaktadır. Bunun için Neorealist bir yaklaşım ve askeri-endüstriyel model benimsenmiştir. Makalede ekonomik güç ve askeri güç kıyaslamaları yapılarak Almanya hakkında elde edilen sonuçlara göre değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ayrıca Almanya'nın ekonomik gücünün askeri güce oranla daha belirgin olduğu ve akıllı güç unsurları gözetilerek özellikle dış politika stratejilerinin buradan hareketle belirlendiği görülmüştür. 1990-2018 yılları arasındaki zaman dilimi incelenmiş ve buradan hareketle güç projeksiyonları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Ekonomik Güç, Askeri Güç, Büyük Güçler.

Abstract

Each state has a number of characteristic elements that make up the national power. These are briefly listed as population, national culture, geography, natural resources, economic power, military power and diplomatic power. Economic and military power, which is one of these elements, has been discussed and examined in detail. The essence of the study is the analysis of whether the economic power of the Federal Republic of Germany has turned into military power between 1990 and 2018. For this, a Neorealist approach and a military-industrial model were adopted. In this article, economic and military power comparisons are made and evaluations are made according to the results obtained about Germany. In addition, it was seen that Germany's economic power was more pronounced than military power and foreign policy strategies were determined by taking into consideration the elements of smart power. The time period between 1990-2018 was examined and power projections were evaluated from this point of view.

Keywords: Germany, Economic Power, Military Power, Great Powers.

* Bu çalışma Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen "Almanya'nın 1990-2018 Yılları Arasındaki Ekonomik Gücünün Askeri Güce Tahvili" adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktora Adayı, memir@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3143-1439

Giriş

Almanya ekonomik, politik ve savunma alanlarında kilit önemde olan ve aynı zamanda Avrupa kıtasının beyni olarak görülen küresel bir güçtür. Modern Avrupa'da adını konuşulan dilden alan tek devlettir (Fulbrook, 2008, s. 27). Ayrıca tarihin en güçlü devletlerinden olan Roma'nın ve Bizans'ın yıllarca savaşıp yenemediği nadir bir millettir (Akgönenç, 2010, s. 17).

Dünya tarihinde çok önemli ve ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Almanya, yirminci yüzyılda dünya çapında iki savaşın tetikleyicisi olmuş (Ünver, 2018, s. 1) ve her iki savaşı da kaybetmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından galipler tarafından bölünen Almanya aradan geçen kırk beş yıl sonunda tekrar birleşmeyi başarmıştır (Emir, 2021b, s. 276). İki Alman devletinin yeniden birleşme süreci ise dünya tarihi açısından çok önemli bir kırılma anına denk gelmiştir. 1990'ların başında uluslararası ilişkiler alanında iki kutuplu dünya düzeni yıkılmış, komünizm yenilmiş, S.S.C.B. ve Yugoslavya dağılmış, ilk defa komünist bloktan bir devlet kapitalist bloktan bir devlete entegre olmuş, tek kutuplu bir süper gücün devri başlamış ve internet gibi gelecek dönemin dengelerini tamamen değiştirecek yenilikler ortaya çıkmıştır (Armaoğlu, 2016, s. 811; Hook & Spanier, 2016, s. 261; Özen, 2004, s. 192; Uçarol, 2015, ss. 1111-1112). NATO'nun kurulmasına sebep olan temel tehdit ortadan kalkmış ancak örgütün devamlılığı için yeni görev stratejileri benimsenmiştir. 2000'li yılların başından itibaren yeni bir kırılmalar dönemi yaşanmaya başlamıştır. Bu kırılmanın başlangıç anı ise 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de bulunan Dünya Ticaret Örgütüne ait ikiz kulelere ve Pentagon'a karşı yapılan saldırılar olmuştur. 11 Eylül 2001 saldırılarıyla başlayan ve özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasına yapılan müdahalelerin etkisi günümüzde dahi hissedilmektedir. 11 Eylül saldırıları nedeniyle ABD uluslararası düzende yaptığı eylemlere meşruiyet kazandırma olanağı bulmuştur (Kaygusuz, 2007, s. 148). Almanya bu zorlu sürece uygun bir dış politika stratejisi uygulamıştır. 2010'lardan başlayarak günümüze kadar gelen süreçte ise uluslararası ilişkiler alanında meydana gelen yeni olay ve değişimlerin etkileri eskiye nazaran daha fazla ve daha hızlı bir şekilde hissedilmektedir. Özellikle Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomik alanda başlayan ve askeri olarak da devam eden olağanüstü gelişimi küresel güç dengelerini (balance of power) değiştirmeye başlamıştır. Sistemdeki her aktör çıkarlarını korumak için bu yeni güç dengesi değişimine göre hareket tarzı benimsemiştir.

Güç Kavramı

Uluslararası ilişkiler disiplininin en önemli kavramlarından birisi olan güç; bir aktörün diğer bir aktörün eylemini değiştirebilme yetisi olarak ifade edilmiştir. Gücün istenilen etkiyi yapılabilmesi için kullanılmasının ya da kullanıma ihtimalinin yüksek olması gerekmektedir (Arı, 2013a). Gücün ölçülebilmesinde etkili unsurlar ise; askeri kapasite, ekonomik kapasite, doğal kaynaklar, nüfus, coğrafya, diplomasi, hükümetin niteliği, milli karakter ve milli ahlakıdır. Gücün ifa türleri de ödüllendirme, cezalandırma, ikna etme ve zor kullanmadır (Çakmak, 2014, ss. 60-63). Akıllı Güç ise yumuşak güç, sert güç ve diplomasinin uyumlu ve dengeli bir karışımıdır (Yılmaz, 2017b, s. 163). Neorealist Teoriye göre uluslararası sistemde anarşi hakimdir ve bu düzenin en önemli aktörleri devletlerdir. Sistemin anarşik olmasından dolayı devletlerin en önemli görevleri güvenliklerini sağlamaktır. Güvenliklerini sağlamak için ya askeri ve ekonomik olarak güçlü olacaklar ya da güç dengesi (balance of power) oluşturarak hayatta kalmaya çalışacaklardır (Çakmak, 2014, ss. 121-125). Askeri güç ve ekonomik güç kavramları Neorealist Teorinin en temel unsurları arasında yer almaktadır.

Ekonomik Güç

Ekonomik gücün tanımı üzerinde genel kabul görmüş bir uzlaşma yoktur. Bu gücün tanımlanması da doğal olarak görecelidir. Ekonomik güç; bir ülkede gelişim, güvenlik ve mutluluk gibi varılmak istenen hedefler için kullanılacak kaynaklar toplamı ve bu kaynak değerlerin meydana getirdiği toplam hasıladır (Yılmaz, 2017b, s. 158). Ekonomik gücün makro seviyede ölçümü için en çok kullanılan yöntem Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'dir (Beckley, 2018, ss. 7-44). GSYİH bir yıllık zaman diliminde ülkede üretilen toplam mal ve hizmetlere karşılık gelen ekonomik değerdir. Bu hesaplamanın pratik tarafı ise elde edilen verilerin makro ekonomiyi ölçmekte kullanılan en etkili araç olmasından kaynaklanmaktadır. Ekonomik güç esnekliği sebebiyle kolaylıkla diğer güçlere dönüştürülebilmesi nedeniyle çok etkilidir. Ekonomik güç; askeri gücü bütünleme ve/veya artırma olanağı verirken aynı zamanda siyasi güce dönüşümüyle de (Özdemir, 2008, ss. 114-143) çıkarların korunması için daha ayrıcalıklı bir konuma erişme imkânı sağlamaktadır. Ekonomik gücün ölçülmesinde; doğal kaynak kapasitesi, ekonomik yapı, sektörel dağılım ve bunların kapasitesi, işgücü,

ekonomik yeterlilik, ekonomik dışa bağımlılık, paranın değeri, diğer finansal ve ekonomik kuruluşlarla ilişkiler, şirket sayısı, kredi notu, uluslararası marka sayısı, teknolojik kapasite, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ve veri ulaşım hızı gibi etkenler kullanılmaktadır. Ulusal gücün en önemli unsuru da ekonomidir (Yılmaz, 2017b, ss. 158-159). Ekonomik gücün ölçümü için genellikle GSYİH kullanılmakla beraber ulaşılan sonuçların değerlendirilmesi açısından bir takım yapısal sorunlar da bulunmaktadır. Bunların en başında ise GSYİH'nin tüketimi hesaplamaması gelmektedir. Ayrıca imalat giderleri, sosyal güvenlik harcamaları ve askeri harcamalar da aslında ekonomi içinde (Hatap & Yeltin, 2022, s. 106) gider olmalarına rağmen GSYİH hesaplamasında üretim çıktısı olarak görünmektedir (Beckley, 2018, ss. 16-17). Ancak bu tür eksiklikleri de olsa GSYİH değerlendirmeleri her ülke için aynı şekilde hesaplanmaktadır. GSYİH hesaplamasında nüfusun çokluğu ve yüzölçümü büyüklüğü gibi unsurlar gelişim ve ilerleme potansiyeli bakımından avantaj sağlayabilmektedir. Bu potansiyelin iyi değerlendirilememesi durumunda ise tam tersi sonuçların gerçekleşmesi öngörülmektedir.

Askeri Güç

Askeri Güç kavramına ait Uluslararası İlişkiler disiplinde kesin bir tarif bulunmamaktadır. Ekonomik güç de olduğu gibi askeri güce bakış açısı da göreceli olmuştur. Bu gücün bileşenleri; modern savaş teknolojisine sahip olmak, nitelikli silahlara sahip olmak, disiplinli bir orduya ve iyi bir askeri liderliğe sahip olmaktır. Konvansiyonel silah mevcutları, nükleer silah mevcutları, askeri personel sayısı, askeri harcamalar, nüfusun büyüklüğü, komşu ülkelerle olan dost/düşman algısı da doğrudan askeri güçle ilgilidir (Arı, 2013b, ss. 65-66). Bir devletin askeri gücünün dünya çapında değerini belirlemek için şunlara bakılmaktadır; nükleer silaha sahip olup/olmaması, diğer devletlerde askeri olarak konuşlanıp/konuşlanmadığı, haberleşme kabiliyetinin seviyesi, modern teknolojiyle diğer devletlere göre bütünleşmede bariz bir farklılığın olması ve lojistik gücünün seviyesi (Yılmaz, 2017b, s. 152). Askeri gücün dış politikada etkisi ordunun etkinliğine bağlıdır. Ayrıca küresel seviyede güçlü bir devletin sadece ekonomik güce değil bunun yanında her zaman hazır bulunan bir askeri güce de ihtiyacı vardır (Yılmaz, 2017b, ss. 151-160). Askeri gücün hesaplanmasında ekonomi, nüfus gibi verilerin de dahil edilmesi mümkündür. Bu bakımdan karma yaklaşımlarda mevcuttur. Ayrıca konvansiyonel askeri yapılanmalar ile nükleer silahlara sahip olup/olmamanın birlikte ya da ayrı değerlendirildiği hesaplamalar da vardır. Gelişen yapay zeka, robot teknolojisi, siber savunma/saldırı ve nükleer silahlara sahip olmak gibi kriterler askeri güç kavramına bakış açısını sürekli değiştirmektedir. Bu sert güç unsurunun ekonomik gücü ve siyasal gücü etkileyebilmesi yönü de bulunduğundan çok önemlidir (Özdemir, 2008, ss. 114-143). Makalede asker sayıları, askeri harcamalar, Global Fire Power (GFP) verileri, ekonomik veriler ve nüfus verileri dikkate alınmıştır. Yapay zekâ ve robot teknolojisinin etkisi ile siber sahada henüz ölçüm yapılabilecek kadar net veriler elde edilemediğinden bu alanlar kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca nükleer silahlara sahip olma/olmama durumuna göre caydırıcılık stratejileri de (Kroening, 2013, ss. 141-171) değerlendirmeye alınmıştır.

Almanya'nın Ekonomik Gücünün Analizi

Ekonomik gücün ölçüsü diğer güçlerin de sınırlarını belirlemektedir. Ekonomik güç kavramı aslında diğer güçlere kolaylıkla dönüşebilmesi nedeniyle de esnek bir özellik taşımaktadır (Beckley, 2010, ss. 43-79). Bahsedilen diğer güçler ise bilhassa askeri ve politik güç kavramlarıdır. Federal Almanya ekonomisi İkinci Dünya Savaşı'nın ardından analiz edilirken beş döneme ayrılmıştır. Bu dönemler 1945-1950; tasfiye ve ayrışma dönemi, 1950-1989; toparlanma ve hızlı ekonomik büyüme, 1990-2008; yeniden birleşme ve yeniden yapılanma, 2008 ve sonrası için istikrar döneminden oluşmaktadır. Alman ekonomisinin başarısı hükümet ve iş dünyası arasındaki yönetimde görülmüştür (Mcnabb, 2016b, ss. 97-112). İki Almanya'nın birleşme sürecinin en önemli nedeni ekonomi olmuştur. Birleşme teorileri için iki devlet arasındaki farklar açısından en az üç önerme belirlenmiştir. Bunlardan ilki özel mülkün korunmasıdır ki bunun ekonomik performansı etkilediği görüşü hakimdir. İkinci olarak iklim şartları ve çevresel faktörler gibi doğal nedenlerin varlığı ve son olarak ise ekonomik pazarlara erişebilme imkânı öne sürülmüştür. American Economic Review tarafından yapılan araştırmada en önemli gerekçenin ekonomik neden olduğu belirlenmiştir (Redding & Sturm, 2005, ss. 2-39). Almanya ekonomisinin (Tablo 1) özünü ihracat, dış yatırımlar ve hükümet fonları oluşturmaktadır (Kronauer, 2016, ss. 75-76). GSYİH'nin ortalama artış hızı % 1.67'dir.

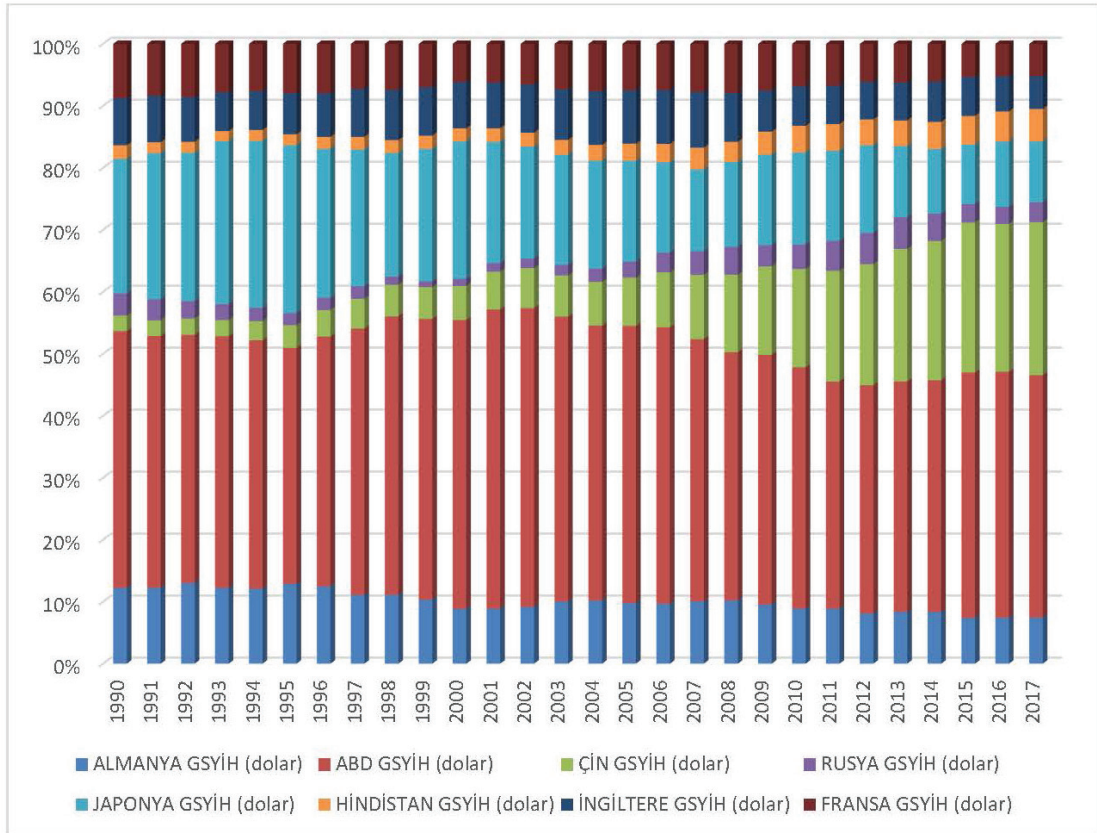
TABLO 1. ALMANYA'NIN GSYİH VERİLERİ

YIL	GSYİH (dolar)	GSYİH, Kişi başına (dolar) (reel parite)	GSYİH Yıllık Artış %
1990	1.764.967.948.917	22.220	5,26
1991	1.861.873.895.109	23.269	5,11
1992	2.123.130.870.382	26.334	1,92
1993	2.068.555.542.411	25.489	-0,96
1994	2.205.966.011.812	27.088	2,46
1995	2.591.620.035.485	31.730	1,74
1996	2.503.665.193.657	30.564	0,82
1997	2.218.689.375.141	27.046	1,85
1998	2.243.225.519.618	27.341	1,98
1999	2.199.957.383.337	26.796	1,99
2000	1.949.953.934.034	23.719	2,96
2001	1.950.648.769.575	23.687	1,70
2002	2.079.136.081.310	25.205	0,00
2003	2.505.733.634.312	30.360	-0,71
2004	2.819.245.095.605	34.166	1,17
2005	2.861.410.272.354	34.697	0,71
2006	3.002.446.368.084	36.448	3,70
2007	3.439.953.462.907	41.815	3,26
2008	3.752.365.607.148	45.699	1,08
2009	3.418.005.001.389	41.733	-5,62
2010	3.417.094.562.649	41.786	4,08
2011	3.757.698.281.118	46.810	3,66
2012	3.543.983.909.148	44.065	0,49
2013	3.752.513.503.278	46.531	0,49
2014	3.890.606.893.347	48.043	1,93
2015	3.375.611.100.742	41.324	1,74
2016	3.477.796.274.497	42.233	1,94
2017	3.677.439.129.777	44.470	2,22

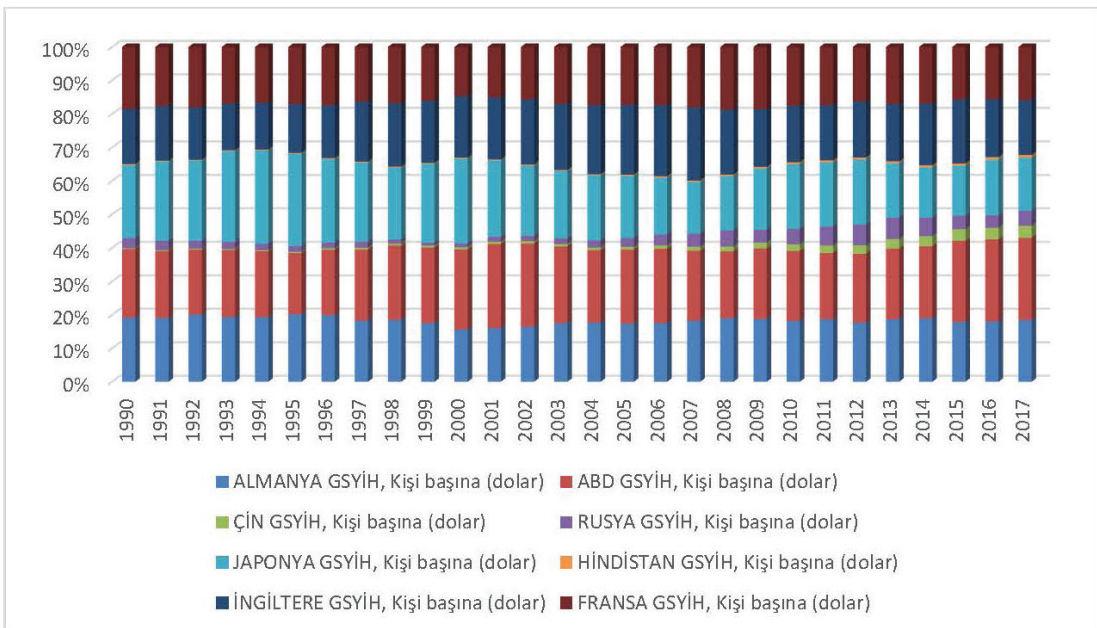
Kaynak: Dünya Bankası <https://data.worldbank.org> (Erişim tarihi 05.11.2018)

Almanya'nın ekonomik gücünü göstermesi bakımından (Şekil 1-2) Dünya Bankası verilerine göre küresel seviyede dördüncü büyük ekonomiye sahip olması dikkate değerdir ("World Development Indicators," 2018).

Şekil 1. 1990-2017 YILLARI ARASI KARŞILAŞTIRMALI GSYİH (REEL PARİTE OLARAK)

Şekil 2. 1990-2017 YILLARI ARASI KİŞİ BAŞINA DÜŞEN KARŞILAŞTIRMALI GSYİH (REEL PARİTE OLARAK)

1990 yılında Demokratik Almanya Cumhuriyetini devralan Federal Almanya Cumhuriyeti için bu tarihten itibaren yeni ekonomik zorluklar meydana gelmiştir. Eski Doğu Almanya'nın yeniden yapılandırılması en önemli içişleri meselesi olmuştur. Yeniden birleşen Almanya'nın ilk yıllarındaki ekonomisinin odak noktası budur (Fulbrook, 2008, ss. 235-241). 1990'lı yıllar birleşme süreci nedeniyle Almanya ekonomisi için çok önemli olmuştur. Ayrıca bu dönemde özellikle Maliye Bakanlığı ve Bundesbank politikalarının da ekonomiyi olumsuz etkilediği öne sürülmüştür (Bibow, 2001, ss. 1-9). Helmut Kohl'un bütçe açığını kapatmaya yönelik planlarının Bundesbank'ın devreye girmesi nedeniyle gerçekleşemediği görüşü (Max Planck Enstitüsü) hakimdir. Ayrıca ekonomik verilere göre 1991 yılında eski Batı Almanya coğrafyasında yaşayanların kişi başına düşen milli geliri 22,687 Euro iken eski Doğu Almanya coğrafyasında yaşayanların kişi başına düşen milli geliri yalnızca 7,342 Euro'ya tekabül etmiştir. 2016 yılında bu değerlere tekrar bakıldığında ise eski Batı Almanya coğrafyasında yaşayanların kişi başına düşen milli geliri 39,270 Euro iken eski Doğu Almanya coğrafyasında yaşayanların kişi başına düşen milli geliri 26,453 Euro'dur. Eski Doğu Almanya coğrafyasına göç yaşanmasına (eski Batı Almanya'dan) ve kalkınma politikalarına rağmen burada yaşayanların kişi başına düşen milli geliri eski Batı Almanya coğrafyasında yaşayanların ancak üçte ikisi kadardır (Scharpf, 2018, s. 28). 2015 yılında Hong Kong Yasama Konseyinde yapılan çalışmaya göre yeniden birleşmenin Almanya'ya maliyeti toplamda iki trilyon Euro olmuştur. Yeniden birleşmenin yirminci yılında eski Doğu Almanya bölgesinin kalkınması için her yıl ortalama yüz milyar Euro harcanmıştır. Federal Hükümet tarafından eski Doğu Almanya bölgesinde ekonomik büyüme ve yaşam koşullarında gelişme görülmüş olsa da bölgenin kalkınmasını hızlandırmak için bir dizi projenin uygulanmasına ihtiyaç olduğu belirtilmiştir (Latest Development of Germany After Reunification, 2015, ss. 1-4). İki devletin birleşmesinden yirmi sekiz yıl sonra dahi doğuda çalışanlara ödenen maaş batıdakilerin ancak %82'si kadardır. Birleşmeden bu yana ticari işletmeler, üniversiteler yada medya sektöründe doğu kökenli yöneticilere nadiren rastlanılmıştır (Fürstenau, 2018). Bununla beraber 2010 yılında yani birleşmenin yirminci yılında eski Doğu Almanya ile ekonomik bütünleşmenin sağlanamadığı ve yapılan tahminlere göre de önümüzdeki on yıl boyunca hedeflenen bütünleşmeye ulaşılamayacağı savunulmuştur (Şanlıoğlu, 2010, ss. 73-99). 1990'ların başındaki uluslararası politikada meydana gelen gelişmeler (SSCB'nin dağılması, iki kutupluluğun sona ermesi gibi) Almanya'yı aynı zamanda bölgesel olarak da daha faal olmaya yöneltmiştir (Canbolat, 2009, ss. 193-200). Avrupa Birliğine giden süreçte öncülük yapan Almanya'nın en önemli gücü ise ekonomisi olmuştur. On yılın sonunda AB üyesi ülkelere, bazı üye devletler (İsveç, Danimarka) hariç olmak üzere ortak para birimi olan Euro'ya geçme kararı alınmıştır. Bu geçiş sürecinde Alman Markı'nın değeri baz alınmış ve yeni para birimi Euro, 2002 yılı başından itibaren tedavüle çıkmıştır. Almanya'nın kıtasındaki rakipsiz ekonomik gücü, politika belirleyebilme açısından da diğer üyelere karşı avantaj sağlamıştır. 2008 yılında ABD'de "Mortgage Krizi" olarak bilinen ekonomik krizin Avrupa kıtasına da yansımaları olmuştur. AB üyesi ülkelerin ekonomilerinde olumsuz gelişmeler meydana gelirken bazı üye devletler bu durumdan diğerlerine göre daha fazla zarar görmüştür (Bergbauer, 2018, s. 87). Avrupa'daki bu ekonomik çalkantı "Euro krizine" sebep olmuştur. Almanya hem kendi hem de AB'deki üye devletlerin ekonomik sorunlarıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. Alman tarihinde ekonomisi ilk kez 2009 yılında GSYİH %5,62 oranında gerilemiştir. Ancak Alman ekonomisi 2014 yılından itibaren eski ekonomik istikrarına bir nebze kavuşabilmiştir. Bununla beraber bazı AB üye devletlerinin ekonomik sorunları devam etmiştir. Bu devletlerin ekonomik sorunları doğal olarak Almanya'ya da ilgilendirmiştir.

Almanya ekonomisinin en güçlü yanı ise dış ticaret fazlası vermesinden (Tablo 2) kaynaklanmaktadır. Almanya dış ticaret fazlası vermesi yönüyle diğer büyük güçlerle mukayese edildiğinde dünyada ilk sıradadır. Almanya'nın Dış Ticaret Denge ortalaması %3.05'tir.

TABLO 2. ALMANYA'NIN DIŞ TİCARET DENGESİ

YIL	DIŞ TİCARET DENGESİ (\$)	DIŞ TİCARET DENGESİ (GSYİH %)
1990	46.455.960.977	2,63
1991	-26.552.087.392	-1,43
1992	-25.251.758.367	-1,19
1993	-21.405.510.144	-1,03
1994	-33.443.474.409	-1,52
1995	-32.185.501.367	-1,24
1996	-17.018.444.385	-0,68
1997	-11.519.721.421	-0,52
1998	-15.625.426.091	-0,70
1999	-31.310.743.461	-1,42
2000	-33.785.852.695	-1,73
2001	-7.024.538.821	-0,36
2002	39.762.531.030	1,91
2003	36.056.017.042	1,44
2004	126.071.791.555	4,47
2005	131.660.786.822	4,60
2006	171.287.377.845	5,70
2007	233.272.760.463	6,78
2008	210.893.476.553	5,62
2009	198.872.297.218	5,82
2010	193.033.943.883	5,65
2011	228.666.342.383	6,09
2012	248.917.810.141	7,02
2013	253.033.655.752	6,74
2014	289.162.896.997	7,43
2015	300.804.181.614	8,91
2016	297.318.658.105	8,55
2017	297.117.538.113	8,08

Kaynak: Dünya Bankası <https://data.worldbank.org> (Erişim tarihi 05.11.2018)

Ancak ekonomik gücün bu tür bir yapıya dayanmasının hem avantajları hem de dezavantajları olmuştur. Avantajları ekonominin sürekli canlı tutulabilmesi, vatandaşlarına istihdam sağlayabilme olanağı, işsizlik sorununun azaltılabilmesidir. Diğer yandan ise dış ticareti temel alan bir ekonomide istikrarlı bir büyüme için uluslararası alanda barışçıl ve tam rekabet koşullarının var olması gerekmektedir. Savaşlar, diplomatik gerginlikler, ekonomik krizler vb. dış ticaret temelli bir ekonomi için dezavantajlardır. Bir diğer husus ise dış ticarete konu olan mal ve hizmetlerin istikrarlı olarak tercih edilmesi gerekmektedir. Dış ticaret için en tehlikeli konu gümrük duvarlarıdır. Devletlerin gerektiği zaman çıkarlarını korumak için gümrük vergilerini arttırmak, mal ve hizmet alımını durdurmak, başka bir devlete yönelmek veya kendi iç pazarını güçlendirmek için ithal ikameci bir politika izlemek gibi seçenekleri de bulunmaktadır. Örneğin İngiltere'nin AB'den çıkmasından dolayı Almanya ekonomisi bu durumdan doğrudan zarar görmüştür (Bolton, 2010, ss. 1-2). ABD tarafından çelik ithalatına 2018 yılında konulan yeni gümrük vergileri de Alman ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Bütün bunlar birlikte değerlendirildiğinde esnek bir uluslararası politikada bu tür bir ekonomik gücün savaş, kriz ve buhran anlarında kırılganlığı söz konusudur. Dolayısıyla Almanya'nın ekonomisi en büyük gücüyken aynı zamanda en hassas noktadır (McNabb, 2016a, ss. 113-133). 2015 yılında dönemin Maliye Bakanı Wolfgang Schäuble ise katılmış olduğu bir söyleşide Alman ekonomisinin dış ticaret fazlası vermesine dayanan ekonomik zafiyetine kalıcı bir çözüm getiremediğine değinmiştir (Schauble, 2015). Federal Almanya Ekonomi Olayları ve Enerji Bakanlığınca yayınlanan bir raporda (2018) Alman ekonomisinin güç kaybetmesine rağmen toparlanmasının altıncı yılında olduğu belirtilmiştir. Ekonomik toparlanmanın hız kaybetmesinin nedeni ise küresel seviyede arz ve talep faktörlerinden kaynaklanmıştır. Almanya'nın en önemli ihrac kalemlerine olan talep küresel seviyede ticaretin yavaşlamasıyla azalmıştır. Ayrıca artan şirket sayısı işgücüne ve aramallara ulaşmada zorluklara neden olmuştur. Enflasyonun 2016 yılından sonra yükseldiği seviyelerde kalması beklenmiştir. İşgücüne katılım artarken işsizlik oranının da düşeceği tahmin edilmiştir. Özet olarak 2020 yılına kadar Alman ekonomisindeki bütçenin fazla vermesinin bir miktar düşse de yine gerçekleşeceği öngörülmüştür (Joint Economic Forecast Summary 2/18, 2018, ss. 1-8). Almanya 1990'ların ortalarına kadar güvenlik odaklı ve bilinen dış kültür politikalarını uygulamış ancak bu tarihten sonra ticaret odaklı yeni bir strateji izlemiştir. Ticaret üzerine Almanya'nın yeni stratejisinde özellikle halkla ilişkiler ve pazarlama üzerine yoğunlaşmıştır. Geleneksel yaklaşımın dışında daha belirgin bir yöntem izlendiği ve bunun için tanınan bir kişilik olan Claudia Schiffer'in küresel metropollerdeki ilan panolarındaki görseli üzerinden hareketle Almanya hem halkla ilişkiler hem de pazarlama üzerinden ortak bir strateji benimsemiştir.

Sonuç olarak küreselleşme ve dış politika stratejileri eşgüdüm içinde izlenerek Almanya açısından halkla ilişkiler ve dış ticaret politikasının bütünsel olarak yürütülmesi önemsenmiştir (Hülse, 2009, ss. 293-316). The Economist'in yaklaşımına göre 2015-2025 arası on yıllık tahminde Almanya'nın bu süreçte ekonomik gerileyişiyle beraber sıkıntılar yaşayacağı değerlendirilmiştir. Almanya, AB'nin ağırlık merkezidir ancak GSYİH'sının yarısından çoğunu ihracatı oluşturur ve bu ihracatın yarısı da diğer AB ülkelerine yapılmaktadır. Almanya'nın bu ihracat gücü ekonomik büyüme, tam kapasiteli çalışma ve sosyal istikrar sağlamıştır. AB'nin yapısı (Euro'nun değeri ve diğer birçok düzenleme dahil olarak) Almanya'nın bu ihracatını kolaylaştıracak şekilde planlanmıştır. Bu ihracat gücünün kırılgan yapısından dolayı sürekliliği ticaret ortaklarının beğenilerine ve malları satın almalarına bağlıdır. Diğer bir ifadeyle ihracat gücüyle var olmak demek her zaman tam rekabet koşulları içinde olmak demektir (Decade Forecast: 2015-2025, 2017, ss. 2-5). Almanya'nın 2025 yılında G8 ülkelerinden birisi olmaya devam edeceği tahmin edilmiştir. Diğer ülkelerin ise ABD, Çin, Hindistan, Japonya, İngiltere, Fransa ve Rusya olması beklenmiştir (Cooper & Flemens, 2013, s. 952). Ayrıca dış ticaretin Alman ekonomisi için can damarı olması sebebiyle bunun korunması amacıyla askeri olarak da güçlü olunması gerekmektedir. Uluslararası düzlemde ekonomik gücün askeri güçle desteklenmesi bu gücün daha da sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Bu iki gücün bir diğer unsurla yani politik güçle takviye edilmesi ise dış ticaret dengesindeki avantajın korunması için kaçınılmaz bir şarttır.

Almanya; ABD, Fransa, İngiltere, Rusya ve Hindistan'a karşı ticaret fazlası verirken, Çin ve Japonya ile olan ticaretinde açık vermiştir (Tablo 3). Almanya'nın dış ticaretinde en çok fazla verdiği devlet ABD olmuştur. 2018 yılında dönemin ABD Başkanı Donald Trump'ın çelik ile ilgili gümrük duvarını arttırmasındaki en önemli nedenlerden biri de Almanya bağlamında bu ticaret fazlalığıdır. İkinci sırada ise İngiltere gelmiştir. Almanya'nın AB içerisindeki en büyük müttefiki olan Fransa ise üçüncü sırada yer almıştır. AB ne kadar sağlam ve güçlü

bir yapıda olursa Almanya ve Fransa'nın ticari ilişkileri de aynı doğrultuda gelişmiştir. Almanya'nın bu ticari ilişkideki asimetrik üstünlüğü de (Tablo 3) söz konusudur. Rusya ve Hindistan ile olan dış ticaret dengeleri ise fazla vermekle beraber bahsedilen üç devletle olan oran ve miktardan çok uzaktır. Almanya, Çin ile olan dış ticaret dengesinde ise en çok açığı vermiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomik gücünün olağanüstü artışı doğal olarak Almanya'yı da etkilemiştir. Çin'in yeni ekonomik stratejisi olan "Bir Kuşak Bir Yol" projesinin geleceği ise diğer devletlerle olduğu kadar Almanya ile olan ekonomik ilişkilerinde de belirleyici unsur olacaktır. Bir diğer ekonomik güç olan Japonya da Almanya karşısında dış ticaret fazlası vermiştir. Ancak Çin ile karşılaştırıldığında Almanya'nın Japonya ile olan ticaret dengesi daha az açık vermiştir. İhracatın milli gelire oranı Almanya ve Çin açısından yükselişten, ABD ve Japonya yönünden ise düşüşte olmuştur. Almanya'nın büyük güçlerle olan ticaret dengesinde istikrarlı bir şekilde fazla verdiği görülmüştür (Tablo 3A).

TABLO 3. ALMANYA'NIN DİĞER BÜYÜK GÜÇLERLE TİCARETİ (2017)

ÜLKE	İHRACAT (\$)	İHRACAT (%)	İTHALAT (\$)	İTHALAT (%)	TİCARİ DENGE (+/-)
ABD	\$126,359,982,509	8.71%	\$71,072,339,045	6.06%	\$55,287,643,464
FRANSA	\$118,773,384,513	8.19%	\$72,966,189,720	6.22%	\$45,807,194,793
ÇİN	\$97,773,609,029	6.74%	\$115,179,029,222	9.81%	-\$17,405,420,193
İNGİLTERE	\$94,818,745,536	6.54%	\$41,366,451,006	3.52%	\$53,452,294,530
RUSYA	\$30,041,150,841	2.07%	\$25,548,651,288	2.18%	\$4,492,499,553
JAPONYA	\$22,135,629,920	1.53%	\$27,033,836,164	2.3%	-\$4,898,206,244
HİNDİSTAN	\$12,147,379,878	0.838%	\$9,663,175,022	0.823%	\$2,484,204,856

Kaynak: Global Edge <https://globaledge.msu.edu/> (Erişim tarihi 12.11.2018)

TABLO 3A. ALMANYA'NIN DİĞER BÜYÜK GÜÇLERLE TOPLAM TİCARETİ (2010-2017)

YIL	İHRACAT (\$)	İHRACAT (%)	İTHALAT (\$)	İTHALAT (%)	TİCARİ DENGE (+/-)
2010	421.456.880,81	33,15	373.420.871,61	35,01	48.036.009,20
2011	511.849.025,56	34,53	436.997.209,39	34,67	74.851.816,14
2012	506.894.512,74	35,96	398.793.950,75	34,35	108.100.562,01
2013	518.444.058,95	35,73	395.551.259,65	33,32	122.892.799,31
2014	540.155.918,70	36,05	401.519.443,24	33,05	138.636.475,45
2015	473.118.098,16	35,63	353.984.674,71	33,46	119.133.423,46
2016	464.205.515,94	34,63	346.834.670,50	32,71	117.370.845,46
2017	502.049.882,23	34,62	362.829.671,47	30,91	139.220.210,76

Kaynak: <https://wits.worldbank.org/Default.aspx?lang=en> (Erişim tarihi 29.10.2019)

Almanya'nın AB içindeki konumu Alman ekonomisi için çok önemlidir. Almanya'nın ekonomik gücü ABD-AB ticari ilişkilerini de AB lehine etkilemiştir. Karşılıklı ticaret ilişkilerinde 2008-2017 yılları arasında AB'nin ABD'ye ihracatı büyük artış göstermiştir. Almanya'nın dış ticaretinde ("Germany Trade Statistics," 2018) en çok fazla verdiği kategoriler; motorlu araç ve parçaları, endüstriyel makineler, ilaç, hassas cihazlar, plastik malzemeler, uçak, demir ve çelikten üretilen malzemeler, kimyasal ürünler, kağıt, boyalar, gemiler ve tekneler olmuştur. Buna mukabil en fazla açık verdiği kategoriler ise; petrol ve mineral yakıtlar, organik kimyasallar, giyim eşyaları, yiyecek ve içecek maddeleri olmuştur. Almanya'nın dış ticaretindeki fazlanın nedeni zorunlu temel ihtiyaç maddelerinin ithalatı ile yüksek teknoloji ürünlerinin ihracatı arasındaki farktan kaynaklanmıştır. Bu dış ticaret fazlası Almanya'nın hem en büyük dördüncü ekonomi olmasını hem de ekonomi merkezli bir güç olmasını sağlamıştır. Almanya'nın asıl gücünün bulunduğu kıtada birinci, dünya sıralamasında ilk üçte bulunma özelliği olan ve "gizli şampiyonlar" adı verilen orta ölçekli işletmelere sahip olmasından kaynaklandığı öne sürülmüştür. Buna göre dünya genelinde 2.734 "gizli şampiyon" türü orta işletmenin olduğu ve bunların 1.307'sinin Almanya'da faaliyet gösterdiği belirtilmiştir. Ayrıca Alman ekonomik başarısı on üç faktöre bağlanmıştır. Bu faktörler;

1. Tarihinde var olan küçük devletçikler, 2. Geleneksel beceriler, 3. İnovasyon (yenilik) gücü, 4. Güçlü üretim temeli, 5. Parça başı üretim masraflarındaki gelişmeler, 6. Güçlü rekabet, 7. Made in Germany (Alman imal/yapımı marka kalitesi gücü), 8. Sanayi bölgeleri, 9. İşletme bölgeleri, 10. Bölgesel dağılım, 11. Teori ve pratik temelli eğitim başarısı, 12. Jeostratejik konum, 13. Zihinsel enternasyonelleşme başarısıdır (Karaalioglu, 2017).

2018 yılı için Almanya'nın ekonomik görünümü; Nominal GSYİH 4 trilyon dolar, GSYİH yıllık büyüme oranı %1.5, kişi başına düşen GSYİH 48.106 dolar, kişi başına düşen GSYİH yıllık büyüme oranı %1.4, yıllık ortalama enflasyon oranı %1.9 olmuştur. Sektörel dağılım ise; Tarım'ın GSYİH içindeki oranı %0.8, Endüstri'nin GSYİH içindeki oranı %31.2, Hizmetler'in GSYİH içindeki oranı %67.9 olmuştur. Ticaret dengesi 285 milyar dolar fazla vermiştir (Economist, 2019). Heritage Foundation tarafından yayınlanan rapora göre Almanya çoğunlukla ekonomik özgürlüğe sahip (74.2) bir ülkedir (Miller, Kim, Roberts, Tyrrell, & Whiting, 2018).

Almanya'nın Askeri Gücünün Analizi

Almanya'nın tarihsel süreçte askeri coğrafya açısından en büyük çekincesi Fransa ve şimdi biraz daha uzağında olsa da Rusya'nın arasında kalmasıdır (Marshall, 2018, s. 117). Ancak Almanya günümüzde Fransa ile AB çerçevesinde ilişkileri nedeniyle çok iyi anlaşmaktadır. Bu nedenle her ne kadar coğrafyası askeri olarak çok avantajlı bir konumda olmasına izin vermese de Almanya özellikle Fransa ile ilişkilerinden dolayı güvenlik yönünden iyi seviyededir. Alman halkının dikkate değer bir çoğunluğu (%64) askeri harcamaların artmasına karşı çıkarken NATO üyeliğini ve Avrupa Birliği'nin savunma bütünleşmesini desteklemiştir (Körner, 2017, ss. 1-9). Eleştirel bir yaklaşıma göre Almanya'nın Avrupa'daki sorunu gücünden değil zayıflığından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Alman Ordusu'nun askeri bir araç olmaktan çok politik amaçlarla kullanıldığı ifade edilmiştir (Maull, 2006, ss. 273-274). Alman askeri gücü bir dış politika aracı olarak bölgesel savunmayı sağlamanın yanında uluslararası çatışmalardan kaçınma ve kriz yönetimi faaliyetlerinde de yer almıştır (Breuer, 2006, s. 206). 2001 yılında Almanya'da sivil-asker iş birliği üzerine yapılan bir çalışmada; Alman ordusu imgesinin ve ona olan güvenin çok önemli olduğu belirlenmiştir. Asker ve sivillerin içişleri, ordu ve dış politika görüşleri üzerine yapılan çalışmada genellikle fikirlerin örtüştüğü görülmüştür. Ancak özellikle içişlerinde daha yakın sonuçlar çıkarken, ordu ve dış politika konusunda görüş farkının olduğu anlaşılmıştır. Özellikle bir sorunun tanımlanması ve onunla ilgili karar alınmasında bu farkın önemli, gerektiğinde önleyici hatta duruma göre tehlikeli olabileceğine dikkat çekilmiştir. Alman Halkı'nın ordu mensuplarına bakışları ise genel olarak din adamı ya da polise karşı bakış açısından fark göstermemiştir. Alman ordusunun var olması halk için yeterli görülürken bireysel olarak da diğerlerine nazaran özel bir anlam ifade etmediği sonucu ortaya çıkmıştır. Alman ordusu birleşmeden itibaren önemli değişimler geçirmiştir (Tablo 4). Gelecekte Avrupa başta olmak üzere, devletlerarası savaşlarda, organize şiddet eylemlerinde, barışı sağlamak ve korumak için Alman ordusu önemli bir sembol olarak görülmüştür. Sivil-asker iş birliğinin etkili bir politikanın uygulanabilmesinde bütünlüğü sağlamak için çok önemli bir yerinin olduğu görülmüştür. Bu nedenle hem halkın hem de ordu mensuplarının dış politika ve Alman ordusu üzerine bakış açısı yakın gelecek politikalarının belirlenmesine etkisi yadsınmaz. (Kümmel, 2001, ss. 1-43). Almanya'nın jeoekonomik gücü üzerine yapılan çalışmada

Almanya ve Japonya'dan "sivil güçler" olarak bahsedilmiştir. Almanya ve Japonya'nın İkinci Dünya Savaşının kaybedenleri ve Soğuk Savaş döneminde de ABD'nin güvenlik politikaları sayesinde ekonomik güç olduklarına dikkat çekilmiştir. Almanya'nın ilk defa 2002 yılında Irak Harekâtında çok taraflı bir hareketin parçası olmaktan vazgeçtiği ve tek taraflı bir karar almaya başladığı görülmüştür. Ardından dönemin Almanya Savunma Bakanı Guido Westerwelle'nin Alman topraklarındaki nükleer silahların çıkarılmasıyla ilgili çağrısını ülke kamuoyu ile paylaşması dikkat çekmiştir. Almanya'nın NATO'ya Soğuk Savaş döneminde olduğundan çok daha az bağımlı olduğu ve bu sayede hareket alanının genişleyerek çok taraflı ilişkilerde seçim yapabilme imkânına sahip olduğu görülmüştür. 1990'larda başlayan bölgesel ve etnik çatışmalar ile 11 Eylül olayından sonra Batılı devletler askeri güçlerini kullanırken Almanya hem finansal hem de askeri olarak artan baskılara rağmen isteksiz davranmıştır. Gelecekte Almanya'nın kararlarını daha özgürce hatta bazen de müttefiklerinin tersine olacak şekilde alabileceği öngörülmüştür. Sonuç olarak AB bağlamında Almanya'nın ekonomik olarak komşularına göre üstün olduğu ancak hegemonya kurmaya yetecek kadar da büyük olmadığı değerlendirilmiştir. Daha önce jeopolitik olarak çözülen "Almanya sorunu"nun bu kez jeoekonomik olarak yinlendiği savunulmuştur (Kundnani, 2011, ss. 32-43). Almanya teknik destek sağlama ve insani görevler konusunda güvenlik sağlayan bir aktör olma politikası izlemiştir (Kausch, 2015, s. 1). 2010 yılında Alman Cumhurbaşkanı Christian Wulff Alman ordusunun ekonomi dâhil ülke çıkarlarını korumak için yurtdışında konuşlandırılabilceğini söylemesi üzerine istifaya zorunda kalmıştır. Ayrıca 29 Temmuz 2018 tarihli Welt Am Sonntag gazetesinde Profesör Christian Hacke'nin manşetten verilen makalesinde dönemin ABD Başkanı Trump'ın güvenilmez olduğu ve Almanya'nın kendi nükleer silahına sahip olması gerektiğini belirten yazısı da dikkat çekmiştir (Franke, 2018, ss. 1-2). Nükleer silahlara sahip olmayı destekleyenlerin bakış açısından caydırıcılığın ön planda olduğu, nükleer silah karşıtlarının ise güvenilirlik ve güven inşası üzerine yoğunlaştıkları görülmüştür (Meier, 2016, ss. 1-4). Günümüz dünyasında devletlerin sahip olduğu nükleer silahlar göz önüne alındığında bu gücün aslında bunlara sahip olan devletlere yalnızca caydırıcılık değil aynı zamanda politik karar alma ve uygulama süreçlerinde güven verdiği değerlendirilmiştir. Bu bakış açısından Almanya'nın nükleer silaha sahip olmamasının ona değil ona karşı bu silaha sahip olanlara güven verdiği düşünülmektedir. Alman ordusu hakkında 2011'de yapılan yenileştirme faaliyeti üç yönlü olarak değerlendirilmiştir. Politik olarak Alman ordusu dış politika, güvenlik ve ekonomi alanlarında devlet çıkarlarının tamamlayıcı unsurudur. Yeni reformlarla Alman çıkarlarının dünya çapında korunması amaçlanmıştır. Askeri olarak küçük ama etkili, modern silahlarla teçhiz edilmiş ve iyi eğitilmiş bir ordu yapısına geçilmesi planlanmıştır. Sosyal yönden ise Alman ordusunun yeni yapısına sosyal bir meşruluk katmak ve profesyonel orduya geçişin cazip kılınması hedeflenmiştir (Gotkowska, 2012, s. 5).

TABLO 4. ALMANYA'NIN ASKERİ VERİLERİ

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1990	2,68	1.816.000.000	V/Y	42.318.768.301	1,40	545.000	716.000.000	534,9
1991	2,12	2.482.000.000	4,58	39.516.328.623	1,14	457.000	694.000.000	496,7
1992	1,98	1.437.000.000	4,19	41.965.836.693	1,11	442.000	685.000.000	524,3
1993	1,80	1.500.000.000	3,75	37.215.052.110	1,00	398.000	535.000.000	462,2
1994	1,65	2.800.000.000	3,44	36.330.284.517	0,91	362.000	423.000.000	448,9
1995	1,59	1.465.000.000	2,91	41.158.705.095	0,92	365.000	228.000.000	506,6
1996	1,56	1.950.000.000	3,18	38.989.886.649	0,96	383.500	246.000.000	478,8
1997	1,50	939.000.000	3,12	33.217.573.925	0,87	347.100	61.000.000	407,6
1998	1,48	1.808.000.000	3,10	33.146.457.057	0,83	333.500	543.000.000	406,7
1999	1,48	1.857.000.000	3,11	32.604.005.638	0,82	331.000	129.000.000	400,1
2000	1,44	1.610.000.000	3,23	28.149.990.787	0,55	221.100	113.000.000	345,5
2001	1,41	895.000.000	3,00	27.425.257.940	0,76	308.400	133.000.000	336,4
2002	1,41	902.000.000	2,98	29.333.207.849	0,73	296.000	71.000.000	359,4

2003	1,40	1.660.000.000	2,93	35.055.088.179	0,70	284.500	64.000.000	429,1
2004	1,35	1.126.000.000	2,91	38.007.611.456	0,70	284.000	239.000.000	465,1
2005	1,33	2.068.000.000	2,88	38.054.021.788	0,69	285.000	204.000.000	465,9
2006	1,27	2.764.000.000	2,84	38.092.382.653	0,59	246.000	416.000.000	467,2
2007	1,24	3.310.000.000	2,89	42.551.851.943	0,58	244.000	82.000.000	523,1
2008	1,28	2.380.000.000	2,94	48.081.444.318	0,58	244.000	293.000.000	592,6
2009	1,39	2.521.000.000	2,92	47.470.073.335	0,60	251.465	339.000.000	586,3
2010	1,35	2.725.000.000	2,86	46.255.521.194	0,60	251.465	283.000.000	571,8
2011	1,28	1.351.000.000	2,87	48.140.347.951	0,47	196.000	99.000.000	594,8
2012	1,31	847.000.000	2,96	46.470.870.905	0,45	186.450	142.000.000	573,2
2013	1,22	738.000.000	2,74	45.930.540.563	0,43	181.550	113.000.000	565,2
2014	1,18	1.774.000.000	2,68	46.102.673.010	0,42	178.600	108.000.000	565,7
2015	1,18	1.769.000.000	2,69	39.812.576.245	0,41	177.300	95.000.000	487,3
2016	1,20	2.535.000.000	2,71	41.579.494.874	0,41	179.100	61.000.000	507,6
2017	1,22	1.653.000.000	2,73	44.329.281.681	V/Y	V/Y	65.000.000	539,8

Kaynak: Dünya Bankası <https://data.worldbank.org> (Erişim tarihi 05.11.2018)

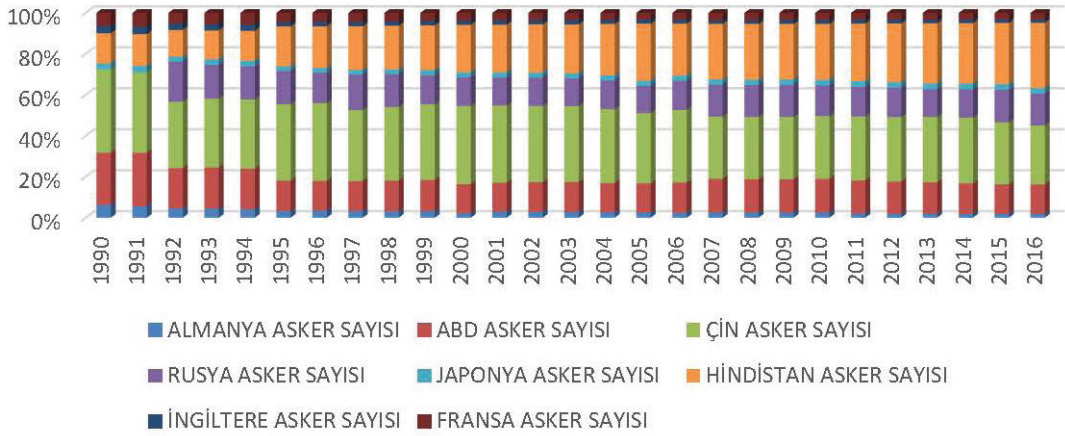
(1) Yıl, (2) Askeri Harcamalar (GSYİH %), (3) Silah satışı (dolar), (4) Askeri Harcamalar (merkezi hükümet bütçesindeki %), (5) Askeri Harcamalar (dolar), (6) Askeri Personelin toplam işgücü içindeki %'si, (7) Toplam Askeri Personel Sayısı, (8) Silah alımı (dolar), (9) Kişi başına düşen askeri harcama (dolar)

Almanya'nın Afganistan, Arnavutluk, Djibouti, Fransa, Irak, Ürdün, Lübnan, Litvanya, Mali, Akdeniz, Kuzey Denizi, Polonya, Sırbistan, Somali, Sudan, Güney Sudan ve ABD'de (askeri eğitim amaçlı ve geçici) askeri varlığı bulunmaktadır. Buna karşılık Alman topraklarında Fransa, İngiltere ve bilhassa ABD'nin askeri varlığı mevcuttur ("Chapter Four: Europe," 2018, ss. 110-111). Almanya'nın 2008-2017 yılları arasındaki askeri harcamaları %8,8 oranında artış göstermiştir. 2017 yılında 44,3 milyar dolar askeri harcama yapan Almanya bu yılın dünya çapında toplam harcamasının %2,5' ini gerçekleştirmiştir. (Tian, Fleurant, Kuimova, Wezeman, & Wezeman, 2018, ss. 1-2). Almanya 2013-2017 yılları arasında dünya silah ihracatının %5,8'ini gerçekleştirmiştir. 2008-2012 yılları arasında dünya silah ihracatının %7,4'ünü gerçekleştirmiştir. İki dönem arasında %14'lük bir azalış vardır. Almanya silahlarını en çok G. Kore, Yunanistan ve İsrail'e satmıştır. Almanya ayrıca Cezayir, ABD, Tayvan, İtalya, Brezilya ve Polonya'nın da ana silah tedarikçilerindedir.

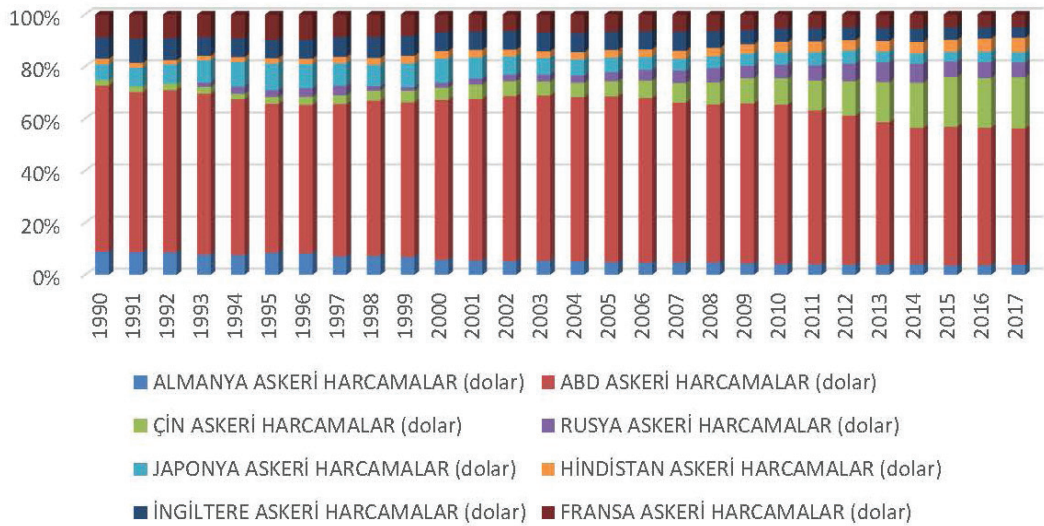
Almanya'nın ve Diğer Büyük Güçlerin Askeri Gücünün Karşılaştırmalı Analizi

Küresel askeri güç karşılaştırmalarında (GFP verilerine göre) ABD en güçlü devlettir. Nükleer silah dahil olmak üzere ezici bir askeri gücü vardır. ABD'nin askeri harcamalarına hiçbir devlet yaklaşamamıştır. ABD dışında Rusya, Çin, Hindistan, Fransa ve İngiltere de nükleer güce sahip devletlerdir. Almanya ve Japonya ise İkinci Dünya Savaşındaki mağlubiyetlerinin ardından anayasal olarak kısıtlamalar nedeniyle nükleer silah sahibi olamamıştır. Ayrıca her iki ülkeye uçak gemisi ile ilgili yasaklar getirilmiştir.

Şekil 3.1990-2016 YILLARI ARASI ASKERİ PERSONEL MEVCUTLARI

Şekil 4. 1990-2017 YILLARI ARASI ASKERİ HARCAMALAR

Japonya, 2015 yılında “helikopter taşıyan destroyerini” (Marshall, 2018, s. 238) Japon Savunma Güçlerine dahil etmiştir. Bu geminin aslında Japonların sahip olduğu bir uçak gemisi olduğu iddia edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında günümüze kadar Almanya ve Japonya’da ABD askeri varlığı devam etmektedir. Her iki devlet de savaş sonrasında topraklarında bulunan yabancı güçler tarafından yazılan/yazdırılan ve halen yürürlükte olan anayasalarla yönetilmektedir. Özellikle yakın tarih itibarıyla (1990 yılı sonrası) teknolojik gelişmelerin hız kazanmasından dolayı askeri güç kavramında nicelikten çok niteliğin öncelendiği bir döneme girilmiştir. Ayrıca profesyonel orduya geçiş ve askerlik süresinin kısaltılması da kademeli bir şekilde asker sayısının azaltılmasında önemli birer unsur olmuştur. Devletler modern zamanın teknolojileriyle ortaya çıkan yeni harp silah ve gereçlerini ordularına dahil etmektedir. Özellikle nükleer silahların varlığı da devletler arasındaki ilişkilerde belirleyici olabilmektedir. Ancak Almanya ve Japonya günümüzde dahi bu silahlara sahip olamamıştır. Alman ordusu üstündeki kısıtlamalar İkinci Dünya Savaşı sonundan itibaren devam etmektedir. Ayrıca askeri gücün ekonomik güç ve politik güç ile olan kuvvetli bağı düşünüldüğünde devletler için ne kadar

önemli olduğu görülmüştür. Kısa bir süre önce dönemin ABD Başkanı Donald Trump Orta Menzilli Nükleer Silah Antlaşmasından (INF) çekilmeyi düşündüğünü dile getirmiştir. Trump'ı bu karar hakkında yönlendiren kişinin ise dönemin Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton olduğu bilinmektedir. ABD Rusya'nın antlaşmaya bağlı kalmadığı gerekçesiyle bu antlaşmadan çekilmek istediğini beyan etmiştir. Ancak ellerindeki kanıtlar yalnızca cep telefonu konuşmaları ve varsayımsal uydu görüntülerine dayanmıştır. ABD'nin asıl niyetinin ise antlaşmaya taraf olmayan Çin'i sınırlandırmak ve antlaşmaya taraf yapabilmek olduğu iddia edilmiştir. Bolton ise Avrupalı müttefiklerine "ABD orta menzilli füzeleri onların kıtasına hızla yerleştirmeyi düşünmüyor" diyerek güvence vermeye çalışmıştır (Esch, Gebauer, Pieper, Wiegrefe, & Zand, 2018). Oysaki ABD'nin çıkarları ile AB'nin çıkarları her zaman örtüşmemiştir. Bu füzelerin Avrupa kıtasına yerleştirilmeleri demek bu coğrafyadaki tüm ülkelerin hedef haline getirilmeleri anlamına da gelmektedir. Dönemin Almanya Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle 2009 yılındaki seçim kampanyasında ABD'nin nükleer silahlarını dört yıl içinde ülkeden çıkarma sözü vermiştir. Westerwelle bu silahları Soğuk Savaştan kalma olduğunu ve Almanya'nın güvenliğine hiçbir katkı sağlamadığını da belirtmiştir. Westerwelle ayrıca nükleer silahların Almanya'dan çıkarılmasıyla beraber bunun silahsızlanmaya güzel bir örnek olacağını kaydetmiştir. ABD'nin nükleer silahlarını hem Avrupa kıtasında hem de NATO üyesi olan beş devletin topraklarında Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşmasını ihlal ederek konuşlandırması eleştirilmiştir. Dönemin Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Muhammed El-Baradei, NATO karargahını ziyaret etmiş ve üye devletlerden savunma açısından nükleer silahlara dayanmamalarını talep etmiştir. Baradei, NATO'nun mevcut yapısındaki nükleer silah envanteri ile ilgili olarak da bu durumun revizyonist diğer devletleri cesaretlendirebileceği uyarısında bulunmuştur. Alman kamuoyu yoklamasında çıkan sonuçlara göre çok az Alman vatandaşı topraklarındaki nükleer silahların varlığını desteklemiştir. Obama'nın "müttefiklerimizle görüşmemizden sonra Almanya'daki nükleer silahları kaldırmamız" sözünü de hatırlamak gerekmektedir. Soğuk Savaş'ın bitişiyle beraber Avrupa'da bulunan ABD'ye ait kısa menzilli taktik nükleer silahların miktarı 1990 yılında 4000 iken, 2009 yılında bu sayı 400'e düşmüştür. Bu silahlar Belçika, Almanya, İtalya, Hollanda ve Türkiye'de depolanmıştır. İngiltere ve Fransa, ABD'nin Almanya'daki nükleer silahlarını geri çekerse bu durumun kendileri üzerinde bir baskı oluşturacağını ileri sürmüştür. Ayrıca böyle bir gelişmenin transatlantik bağlantıyı zayıflatacağını da iddia etmişlerdir. Halen Rusya'dan çekinen Doğu Avrupa devletleri de ABD'nin kendilerini gerekirse bu silahlarla koruyabileceği düşüncesiyle nükleer silahların Alman topraklarından çıkarılmasına karşı çıkmışlardır (Weitz, 2009, ss. 1-4). Bu değerlendirmelere göre topraklarında bulunan nükleer silahlardan Almanya'nın haricinde neredeyse bütün müttefiklerinin çıkarları vardır. Kenneth N. Waltz'ın görüşüne göre nükleer silahlara sahip olmak caydırıcılık sağlamaktadır ve bu silahlar savaşlar için mutlak sonuç sağlayıcı vasıtalar (Waltz, 2017, ss. 452-455). Almanya'nın da kendi nükleer silahlarına sahip olması gerektiği değerlendirilmiştir. 1990-2017 yılları arasında askeri personel mevcutları (Şekil 3) incelendiğinde Çin, Hindistan, Rusya ve ABD'nin askeri personel sayılarının diğerleriyle kıyaslandığında büyük bir farkın olduğu görülmektedir. 1990-2017 yılları arası askeri harcamalar (Şekil 4) incelendiğinde ise ABD rakipsizdir.

Almanya'nın Diğer Büyük Güçlerle Ekonomik ve Askeri Gücünün Karşılaştırmalı Analizi

Almanya incelenen zaman aralığında ekonomik olarak gücünü korumuştur. Yalnızca ABD, Çin ve Japonya'nın GSYİH'ları Alman ekonomisine göre daha güçlü olmuştur. Yüzölçümü bakımından çok büyük bir ülke olmamasına rağmen ekonomik olarak gösterdiği başarı doğrudan fark edilmiştir. Ekonomik gücünün temel nüvesi olan dış ticaret dengesindeki muazzam fazla diğer hiçbir büyük güçle kıyaslanmayacak kadar iyi bir seviyede olmuştur. Almanya'nın dış ticaret dengesine dayanan ekonomik gücünde AB coğrafyasını etkili bir şekilde değerlendirebilmesi de önemli rol oynamıştır. Bu bakımdan diğer büyük güçlerle ayrışırken Fransa ile benzeşme eğilimi taşımıştır. Ancak Almanya'nın Fransa ile yapılan mukayesesinde ise üstünlüğü ortaya çıkmıştır. Almanya ekonomik gücünün sağladığı avantaj sayesinde büyük güçler arasında yer almıştır. Dış ticaret dengesindeki başarısı devam ettiği sürece Almanya'nın ekonomik gücünden bahsedilebilecektir. Askeri açıdan Almanya konvansiyonel bir ordu için gerekli yeterliliği sağlasa da Japonya ile beraber nükleer silah sahibi olamayan bir ülkedir. Nükleer silah sahibi olamaması anayasasındaki çeşitli kısıtlamalara dayanmaktadır. Yine Japonya ile beraber incelenen diğer büyük güçlerden farklı olarak anayasası başka devletlerce yazılmıştır ve halen yürürlükte olma niteliği taşımaktadır. Neorealist Teori'ye göre devletler çıkarlarını azami seviyeye ulaştırmayı amaçlarken bu durumda varılacak sonuç; kaybettiğiniz düşmanlarınız tarafından yazılan/yazdırılan anayasa mutlaka kısıtlar, kontrol ve denetimi de beraberinde getireceğidir. Askeri açıdan ise Almanya'nın

müttefik olan Fransa'nın sahip olduğu nükleer silah şemsiyesine ihtiyacı vardır. Diğer bir ifadeyle nükleer caydırıcılık için başka bir devletin gücüne bağımlılığı söz konusudur. Bu açıdan değerlendirildiğinde ise Almanya ile diğer büyük devletler arasında kıyaslanamayacak kadar olumsuz bir güç boşluğu oluşmuştur. Nitekim GFP verileriyle yapılan kıyaslamalarda Almanya'nın askeri gücü diğer büyük güçlerin tamamından sonra gelmiştir. Sonuç olarak politik güç bilhassa ekonomik ve askeri gücün bileşkesinden meydana gelmektedir. Bu güçlerden birindeki zayıflık politik güce de yansımaktadır. Bölgesel olarak her ne kadar askeri gücünde zafiyeti olmasa da küresel seviyede Almanya'nın bu konudaki eksikliği görülmüştür. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine daimî üye olamamasında bu sebebinde etkili olduğu düşünülmektedir. İncelenen zaman diliminde Almanya'nın ekonomik olarak yeterliliği söz konusuysen askeri ve politik açıdan henüz ilerleme sağlayabileceği bir potansiyelinin olduğu değerlendirilmektedir.

Almanya-Fransa İlişkileri

Almanya'nın uluslararası ilişkiler alanındaki en önemli bağları Fransa ile olmuştur. En çok ortak paydası olan devlet de yine Fransa'dır. Ancak Almanya'nın Fransa ile günümüzdeki gibi bir ortak paydaya varması kolay olmamıştır. Almanya tarafından yetmiş yılda üç defa işgal edilen Fransa bu devlete karşı temkinliyen, yakınlaşması ve şüphelerinin kalkması zaman almıştır. Ayrıca Fransa AB içinde Almanya'ya karşı önemli bir denge unsuru olarak da görülmüştür (Yılmaz, 2018, s. 2). Sonuçta her iki devlette hem AB üyesidir hem de AB örgütüne yön veren güçlerdir. Ayrıca her iki devlette NATO üyesidir. Fransa BM'de Güvenlik Konseyinde daimî üye iken Almanya değildir. Ancak her iki devletin politikalarında eşgüdüm olduğundan dolayı Fransa'nın daimî üyeliği Almanya için de avantaj sağlamıştır. Yine Fransa nükleer silahlara sahip bir güç iken Almanya bundan mahrumdur. Ancak Fransa'nın sahip olduğu nükleer güç AB içinde tek olduğundan dolayı bu durum bütün AB ülkeleriyle beraber Almanya'ya da avantaj sağlamaktadır. Almanya ve Fransa arasındaki ekonomik ilişkilerde dış ticaret dengesi açısından Almanya üstün konumdadır. İki devlet arasında 2017 yılı dış ticaret verilerine göre Almanya 45,8 milyar dolar fazla vermiştir. Coğrafi konum olarak da Almanya'ya büyük güçlerden tek kara sınırı bulunan Fransa'nın ayrı bir önemi vardır. Çünkü sınır komşusuyla olan ilişkiler diğer politikaları da doğrudan etkilemektedir. Almanya ve Fransa arasındaki ekonomik, askeri ve politik uyumun gerek iki devlet gerekse de AB'nin geleceği için her zaman en üst düzeyde olmasına özen gösterilmiştir. Alman-Fransız ekseninin Avrupa'daki yeni bir güç unsuru oluşturup oluşturamayacağı küresel siyasetin en önemli konularından birisi olarak görülmüştür (Dinç & Akdemir, 2017, s. 33). Almanya ve Fransa arasındaki ilişkiler AB'nin harcamalarını kısma ve üye devletler arasındaki oylamanın yeniden düzenlenmesi konusundaki uzlaşmadan sonra daha da yakınlaşmıştır. Uzlaşmadan sonra Almanya'nın özellikle Doğu Avrupa devletleri ve buna ek olarak ABD ile ilişkilerinde değişim görülmüştür. Almanya'nın Fransa ile uyumlu hareket etmesi çıkarları doğrultusunda onu daha olumlu bir şekilde etkilemiştir (Martinsen, 2005, s. 401). Fransa'nın Almanya ile ortaklığı sona erdiğinde ise bunun ABD ve İngiltere'nin etki alanına geri dönüşü olacağı değerlendirilmektedir (Yılmaz, s. 4). Ayrıca Fransa'nın Afrika ve Akdeniz'deki çıkarları için ABD ile iş birliği içinde olduğu da görülmektedir (Yılmaz, 2017a, s. 3). Almanya ve Fransa'nın AB içindeki ortak yönetiminin birtakım avantajları vardır. Fransa'nın liderlik pozisyonuna geçtiğinde özellikle İngiltere ve Kuzey Avrupa Devletleri ile Almanya'ya göre daha iyi ilişkiler kurabildiği görülmüştür. Keza Almanya'nın da mali konulardaki liderliği üye devletlere daha fazla güven vermiştir. Hatta Euro Krizi sırasında Polonya Dışişleri Bakanı olan Radek Sikorski yaptığı açıklamada "Tarihte muhtemelen bunu söyleyen ilk Polonya Dışişleri Bakanım ama şunu söylemeliyim ki bu konuda Almanya'nın gücünden çok hareketsiz kalmasından korku duyuyorum" demiştir. Ayrıca Doğu Avrupa devletleri her ne kadar Almanya'ya sert mali önlemlerden dolayı gücenseler de Fransa'nın "kibirli ve üstten bakan yapısına" karşı onu tercih etmişlerdir. Diğer üye devletlerin Fransa'nın AB içindeki liderlik rolü hakkındaki düşünceleri ise; Fransa'nın bu durumu küresel çıkarları için uygun bir unsur olarak kullandığı yönünde olmuştur. Ancak her iki devlet ortaklaşa harekete geçebildiği ve ortak bir tavır alabildiğinde gerek ABD'ye karşı gerekse de AB içinde uygulanmasını istedikleri kararların yerine getirilmesi hususunda etkilerini güçlü bir şekilde hissettirmektedir (Grunstein, 2018, ss. 1-4).

Almanya ve NATO İlişkileri

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü yada bilinen adıyla NATO 4 Nisan 1949 tarihinde ABD, Kanada ve on Batı Avrupa devletinin katılımıyla kurulmuş siyasi ve daha ağırlıklı olmak üzere askeri bir örgütlenmedir (Sönmezoglu, Arıboğan, Ayman, & Dedeoğlu, 2017, ss. 369-372). Federal Almanya 1955 yılında bu örgüte üye

olmuştur. Örgütün kuruluşunun temel sebebi ise zamanın en güçlü devletlerinden olan ve kendilerine yönelik bir tehdit olarak algıladıkları SSCB'ye karşı ortak bir savunma birlikteliği oluşturmaktır. NATO bu konseptini SSCB dağılıncaya kadar sürdürmüştür. Ancak SSCB'nin dağılması NATO'nun varlığını sona erdirmemiştir. NATO bu dönemde eski Varşova Paktı ülkelerini de bünyesine dahil ederek Rusya Federasyonu'na karşı daha geniş katılımlı ve Avrupa iç coğrafyasından daha uzakta caydırıcı bir strateji izlemiştir. Ayrıca örgüt varlığının devamına meşruiyet katmak için kendine yeni hedefler de belirlemiştir. Ancak 11 Eylül 2001'de meydana gelen ve Dünya Ticaret Örgütüne ve Pentagon'a gerçekleştirilen saldırılar neticesinde yeni bir stratejik yaklaşım belirlenmiştir; İslam coğrafyası temel tehdit unsuru olarak görülmüş ve buna karşı ciddi savaflara girilmiştir (Yılmaz, 2017b, s. 192). Terör örgütlerine karşı yapılanma şeklinde özetlenebilecek bu yeni yaklaşım sonucu özellikle ABD tarafından bir dizi uluslararası operasyon gerçekleştirilmiştir (Best, Hanhimaki, Maiolo, & Schulze, 2015, s. 561; Dedeoğlu, 2018, s. 325; Emir, 2021a, s. 190). Afganistan, Irak, Libya, Suriye'de girişilen operasyonlar da bu müdahalelere örneklerdir. NATO'nun icra ettiği operasyonlar geniş bir çerçeveden değerlendirilirse; 1995 yılında Bosna-Hersek müdahalesi, 1999 yılında Kosova harekâtı, 11 Eylül 2001'den sonra Afganistan operasyonu, 2009 yılından itibaren Aden körfezinde deniz korsanlarına karşı önleyici mücadele ve 2011 yılında Libya müdahalesidir (Babacan, 2020, ss. 63-64). NATO geçmişteki temel alındığı coğrafi sınırların dışına çıkarak özellikle 2000'li yıllardan itibaren küresel bir operasyon aygıtına dönüşmüştür. Ayrıca Rusya Federasyonu'nun Ukrayna kriziyle ilgili de Rusya sınırındaki üye devletlerde yığınak yapmıştır. Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun icra ettiği operasyonlar özellikle ABD'nin çıkarları çerçevesinde gerçekleşmiştir (Sönmezoglu et al., 2017, s. 371). Almanya'nın NATO içerisindeki varlığı ise sadece uluslararası sahada meşru gördüğü operasyonlara katılmak şeklinde olmuştur. 1994 yılında Alman Anayasa Mahkemesince alınan kararla Alman askerlerinin ülke dışındaki operasyonlara katılabilmesi mümkün olmuştur (Doğan, 2011, ss. 1-18). 1999 yılı Kosova savaşı Almanya'nın NATO üyesi olduğu 1955'ten beri ilk kez BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan katıldığı büyük bir operasyondur. Bu olay ayrıca Almanya'nın klasik güvenlik politikası geleneğinden ayrıldığını da göstermiştir (Harnisch, 2001, s. 36). Ancak Almanya barışı koruma ve ülke içinde güvenliği sağlamaya yönelik çok taraflı ve kendince meşru gördüğü operasyonlara destek vermektedir (Schmitt, 2010, s. 1). Nitekim Libya operasyonu için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde yapılan oylamaya katılmayan Almanya bu konudaki tavrını açıkça ortaya koymuştur ("CSIS," 2011). Almanya ve NATO arasındaki ilişkilerde dikkat edilmesi gereken en önemli husus yeniden birleşme sürecinde ABD ve SSCB arasında Almanya hakkında varılan anlaşmadır. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı James Baker SSCB Devlet Başkanı Michael Gorbaçov ile Almanya'nın birleşme sürecini görüşürken "bağımsız, NATO'nun dışında ve topraklarında hiçbir ABD gücü bulunmayan bir Almanya'yı mı tercih edersiniz yoksa birleşik ama NATO'ya bağlanarak garanti altında (kontrollü) bir Almanya'yı mı?" diye sorarak zaten Almanya'nın NATO için aslında ne anlam ifade ettiğini belirtmiştir. Baker-Gorbaçov ikilisinin sonraki görüşmesinde ise Baker tarafından dokuz maddeden oluşan bir paket sunulmuş ve buna uyulacağına dair güvence verilmiştir. Maddelerin genel olarak ruhu Almanya'nın özellikle askeri açıdan kontrol altında tutulacağına yöneliktir ve bu maddeler Baker'in Gorbaçov'a sorduğu sorunun da cevabına karşılık gelmektedir (Adomeit, 2006, ss. 1-20). Bu gelişmeler ABD ve SSCB'nin Almanya'nın birleşme sürecine bakış açıları konusunda çok önemlidir. Dolayısıyla Almanya'da bulunan ABD askeri varlığının komünizm ve SSCB tehlikesi ortadan kalksa da halen neden bu topraklarda bulunduğunun cevabı ortaya çıkmıştır. NATO'nun küresel müdahalelerinde ABD ve AB arasında fikir ayrılıkları olabilmektedir. Eleştirel bir bakış açısı olarak AB son otuz yılda yeterince derinleşmemiş, kendi güvenliğini tek başına sağlayamamış, önemli politikalarda stratejik bir bütünlük sağlayamamıştır. Enerji ve ticaret konularında halen ABD, Rusya ve Çin'e bağımlılığı devam etmektedir (Dinç, 2017, ss. 93-94). NATO'nun 1999 yılında BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan Kosova harekâtını icra etmesinde politik ve yasal olarak uluslararası hukuku ihlal ettiği değerlendirilmektedir. Dönemin ABD Başkanı Bill Clinton NATO'nun BM'den bağımsız operasyonlar yapabildiğini talep etmiştir. Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott 4 Şubat 1999'da Bonn'da verdiği bir demeçte; NATO'nun görevlerini icrada BM ile uyumlu olması gerektiğini ancak bununla beraber örgütün herhangi bir kuruluşun alt kanadı ya da parçası gibi görünmemesine dikkat ettiklerini belirtmiştir. Talbott, NATO üyesi devletlerin eylemlerinde her ne kadar uluslararası kuruluşlarla uyum içinde olmaya özen gösterse de çıkarları doğrultusunda bağımsız hareket edebildiklerine dikkat çekmiştir (Harnisch, 2001, s. 53). Bu durumda NATO'nun münferit olarak hareket edebilme yeteneği de ortaya çıkmıştır. AB'nin başat güçleri olan Fransa ve Almanya'nın Doğu Avrupa devletlerini NATO'ya doldurarak mevcut yapıyı hantallaştırmış olduğu değerlendirilmektedir. Dönemin Almanya Başbakanı Merkel "Avrupa'nın kendi kaderini kendisinin

çizeceğini, artık başkalarına dayanmayacağını ve daha bağımsız hareket edeceğini” duyurmuştur (Yılmaz, 2017a, ss. 1-3). NATO, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra tarihinde ilk kez Afganistan’daki ihlallere karşı savunma durumu ilan etmiştir (Jahn, 2015, s. 209). NATO içinde en büyük katkıyı ABD (GSYİH’nın %3’ü) sağlamıştır. ABD dışında yalnızca İngiltere GSYİH’nın %2’sinden fazla katkı vermiştir. Diğer devletler ise GSYİH’nın %2’sinin altında bir savunma harcaması yapmışlardır. Nihayetinde NATO ile ilgili şu düşünce aslında her şeyi özetlemektedir; NATO, Amerika’nın moral ve jeopolitik hedefleriyle birebir uyumlu bir kurumdur (Örmeci, 2017).

Sonuç

Almanya’nın 1990-2018 yılları arasında ekonomik ve askeri açıdan değerlendirilmesinde bu iki güç arasında bir dönüşüm ilişkisi tespit edilememiştir. Halen dünya çapında ekonomik bir güç olan Almanya’nın askeri açıdan ise kısıtlamalar nedeniyle diğer büyük güçlerin seviyesinde olmadığı görüşüne varılmıştır. Tespit edilen bu durumun ise Almanya’nın dış politik gücünü etkili bir şekilde yansıtmasını engellediği görülmüştür. Ayrıca Almanya hakkında varılan diğer değerlendirmeler ise aşağıda sunulmuştur;

1. Askerî açıdan; Almanya’nın bekası açısından çeşitli gerekçelerle Alman topraklarında bulunan yabancı güçlerin durumunun yeniden değerlendirilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır. Alman topraklarında bulunan yabancı askeri varlığın sorgulanması ve bu durumun kamuoyunca değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Toplumsal uzlaşa sonucunda yeniden yazılacak ve yürürlüğe girecek bağımsız bir Anayasa hakkında karar kılınırsa bu güçlerin durumunun ne olacağı açıkça belirtilmelidir.

2. Ekonomik açıdan; Alman ekonomisi çok güçlü olmakla beraber ağırlıklı olarak dış ticaret fazlasından kaynaklanan bu gücün çeşitli mahsurları vardır. Almanya’nın ekonomik riskleri (dış ticaret fazlasına dayanma), ülke ekonomisinin çeşitlendirilmesi vasıtasıyla azaltılmalıdır. Avrupa Birliği temel bütünleşme sürecini öncelikle ekonomisi sayesinde tamamlayacaktır. AB’nin ekonomik bütünleşme sürecinin hızlandırılması ve bunun için devletlerin koordineli bir şekilde hareket edebilme disiplinine ve düzenine kavuşturulması ancak Almanya’nın bunun itici gücü olmasıyla mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Adomeit, Hannes. (2006). Gorbachev’s Consent To Unified Germany’s Membership In NATO. Retrieved from Berlin:
- Akgönenç, Oya. (2010). Türkiye’nin AB Stratejisi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Arı, Tayyar. (2013a). Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika (10. ed.). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arı, Tayyar. (2013b). Uluslararası İlişkilere Giriş. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Armaoğlu, Fahir. (2016). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995 (21. ed.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Babacan, Mehmet. (2020). Libya’daki Vekâlet Savaşlarının Saha Dengeleri Üzerindeki Etkileri ve Siyasî İstikrar Sorunu. Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi, 4(1), 51-74.
- Beckley, Michael. (2010). Economic Development and Military Effectiveness. The Journal of Strategic Studies, 43-79.
- Beckley, Michael. (2018). The Power of Nations, Measuring What Matters. International Security, 7-44.
- Bergbauer, Stephanie. (2018). The Relevance of a Common European Identity Among the Citizens of Europe. In Stephanie Bergbauer (Ed.), Explaining European Identity Formation Citizens’ Attachment from Maastricht Treaty to Crisis.
- Best, Anthony, Hanhimaki, Jussi, Maiolo, Joseph, & Schulze, Kirsten. (2015). 20.Yüzyılın Uluslararası Tarihi: Siyasal Kitabevi.
- Bibow, Jörg. (2001). The Economic Consequences of German Unification:The Impact of Misguided Macroeconomic Policies. Retrieved from New York:
- Bolton, John R. (2010). It’s Europe’s Crises. New York Post.
- Breuer, Fabian. (2006). Between Ambitions and Financial Constraints: The Reform of the German Armed Forces. German Politics, 206-220.
- Canbolat, İbrahim S. (2009). Değişen Dünyada Almanya ve Türkler Bursa: Alfa Aktüel.
- Chapter Four: Europe. (2018). The Military Balance, 65-168.

- Cooper, Andrew F., & Flemens, Daniel. (2013). Foreign Policy Strategies of Emerging Powers in a Multipolar World: an Introductory Review. *Third World Quarterly*, 34(6), 943-962.
- CSIS. (2011). CSIS Web Sitesi. Retrieved from <https://www.csis.org/analysis/twq-germany-geo-economic-power-summer-2011>
- Çakmak, Haydar. (2014). Uluslararası ilişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Decade Forecast: 2015-2025. (2017). Retrieved from Teksas:
- Dedeoğlu, Beril. (2018). Uluslararası Güvenlik ve Strateji (4. ed.). İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları.
- Dinç, Cengiz. (2017). Avrupa Birliği'nin Küresel ve Bölgesel Politikaları. In *Küresel ve Büyük Güçlerin Stratejileri Güncel Değerlendirmeler* (ss. 91-119). Ankara: Orion Kitabevi.
- Dinç, Cengiz, & Akdemir, Erhan. (2017). Küresel ve Bölgesel Güçlerin Politikaları: Küresel Siyasette Bazı Temel Kavramlar. In *Küresel ve Bölgesel Güçlerin Stratejileri Güncel Değerlendirmeler* (ss. 13-35). Ankara: Orion Kitabevi.
- Doğan, Nejat. (2011). Almanya'nın Avrupa'daki Konumuna Teorik Yaklaşımlar: Almanya'nın Yeniden Birleşmesinden 20 Yıl Sonra Bir Değerlendirme. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1-18.
- Economist, The (Producer). (2019). Country Profiles. worldinfogures.com. Retrieved from <https://worldinfogures.com/country-profiles/>
- Emir, Mehmet. (2021a). Milenyum Çağında AB Kimliğinin Analizi (2010-2018). *International Journal of Politics and Security (IJPS)*, 3(2).
- Emir, Mehmet. (2021b). Yirminci Yıldönümünde 11 Eylül: Kopenhag Okulu Çerçevesinde ABD İç ve Dış Politikasının Değerlendirilmesi. *International Journal of Politics and Security (IJPS)*, 3(3).
- Esch, Christian, Gebauer, Matthias, Pieper, Dietma, Wiegrefe, Klaus, & Zand, Bernhard. (2018). A New Cold War? U.S. Withdrawal from Nuke Treaty Worries Europeans. *Spiegel Online*.
- Franke, Ulrike. (2018). Germany Discusses Security And Defence Policy..Silly Season Or Real Change? Retrieved from Teksas:
- Fulbrook, Mary. (2008). Almanya'nın Kısa Tarihi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Fürstenau, Marcel (Producer). (2018). Yorum: Birleşmeyi Hâlâ Başaramadık. Deutsche Welle. Retrieved from <https://www.dw.com/tr/yorum-birlesmeyi-hala-basaramadik/a-45730977>
- Germany Trade Statistics. (2018). *Globaledge Web Sitesi*. <https://globaledge.msu.edu>
- Gotkowska, Justyna. (2012). BUNDESWEHR 3.0 The Political, Military and Social Dimensions of the Reform of the German Armed Forces. Retrieved from Varşova:
- Grunstein, Judah (Producer). (2018). Is a Strong France and a Weak Germany the EU's New Normal? *World Politics Review*. Retrieved from <https://www.worldpoliticsreview.com>
- Harnisch, Sebastian. (2001). Change and continuity in post-unification German Change and continuity in post-unification German. *German Politics*, 35-60.
- Hatap, Fatma, & Yeltin, Hüseyin. (2022). Göçün Güvenikleştirilmesi Bağlamında Avrupa Birliği'nin Belarus Göçmen Krizine Yaklaşımı. *Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi*, 2(1), 99-117.
- Hook, Stephen W., & Spanier, John. (2016). *Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze* İstanbul: İnkılap Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ.
- Hülse, Rainer. (2009). The Catwalk Power: Germany's new foreign image policy. *Journal of International Relations and Development*, 293-316.
- Jahn, Egbert. (2015). *German Domestic and Foreign Policy Political Issues Under Debate - Vol. 2*. Berlin: Springer.
- Joint Economic Forecast Summary 2/18. (2018). Retrieved from Berlin:
- Karaalioglu, Mikdat (Producer). (2017). Alman Ekonomisinin 13 Maddelik Başarı Formülü. *Karar.com*. Retrieved from <https://www.karar.com/ekonomi-haberleri/alman-ekonomisinin-13-maddelik-basari-formulu-529500>
- Kausch, Kristina. (2015). Enabling or evading? Germany in the Middle East. Retrieved from Madrid, Brüksel:
- Kaygusuz, Özlem. (2007). Küreselleşme ve Ulusal Güvenlik Devleti: Geri Dönüş Mümkün mü? *Mülkiye Dergisi*, 31(255).
- Körner, Kevin. (2017). German Defence Policy Towards a More Integrated Security Framework. Retrieved

from Frankfurt:

Kroenig, Matthew. (2013). Nuclear Superiority and the Balance of Resolve: Explaining Nuclear Crisis Outcomes. *International Organization*, 141-171.

Kronauer, Jörg. (2016). *Yeni Alman Dünya Politikası Her Zaman Tetikte* İstanbul: Yazılama Yayınevi.

Kundnani, Hans. (2011). Germany as a Geo-economic Power. *The Washington Quarterly*, 34(3), 31-45. doi:10.1080/0163660x.2011.587950

Kümmel, Gerhard. (2001). *Civil-Military Relations in Germany: Past, Present and Future*. Retrieved from Strausberg:

Latest Development of Germany After Reunification. (2015). Retrieved from Hong Kong:

Marshall, Tim. (2018). *Coğrafya Mahkumları*. İstanbul: Epsilon Yayınevi Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Martinsen, Kaare Dahl. (2005). The End of the Affair? Germany's Relationship with France. *German Politics*, 401-416.

Mauß, Hans W. (2006). *Germany's Uncertain Power Foreign Policy of the Berlin Republic*. New York: Palgrave Macmillan.

McNabb, David E. (2016a). *Commerce And Industry In A United Germany*. In *A Comparative History Of Commerce And Industry*, Vol II. (ss. 113-133): Palgrave Macmillan US.

McNabb, David E. (2016b). *The Germany Economy After Reunification*. In *A Comparative History Of Commerce And Industry*, Vol II. (ss. 97-112): Palgrave Macmillan US.

Meier, Oliver. (2016). *Germany and the Role of Nuclear Weapons Between Prohibition and Revival*. Retrieved from Berlin:

Miller, Terry, Kim, Anthony B., Roberts, James M., Tyrrell, Patrick, & Whiting, Torry K. (2018). *Highlights Of The 2018 Index Of Economic Freedom* Retrieved from Washington:

Örmeci, Ozan (Producer). (2017). *Henry Kissinger'dan 'Yeni Dünya Düzeninin Değerlendirilmesi'*.

Retrieved from <http://politikaakademisi.org/2017/11/07/henry-kissingerdan-yeni-dunya-duzeninin-degerlendirilmesi/>

Özdemir, Haluk. (2008). *Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63(3), 114-143.

Özen, Çınar. (2004). *Dünya Düzeni ve Gelişmekte Olan Ülkeler*. *Ekonomik Yaklaşım*, 15(52-53).

Redding, Stephen, & Sturm, Daniel M. (2005). *The Costs of Remoteness: Evidence from German Division and Reunification*. Retrieved from Londra:

Scharpf, Fritz W. (2018). *International Monetary Regimes and the German Model*. Retrieved from Köln:

Schauble, Wolfgang. (2015). *Germany And Europe's Economy*. In Lawrence H. Summers (Ed.).

Schmitt, Garry J. (2010). *Germany: Better Late Than Never*. American Enterprise Institute, 1.

Sönmezoğlu, Faruk, Arıboğan, Ülke, Ayman, Gülten, & Dedeoğlu, Beril. (2017). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları.

Şanlıoğlu, Ömer. (2010). *ALMANYA'NIN BİRLEŞMESİNİN 20. YILI: EKONOMİ POLİTİKALARININ BASARISI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME*. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 73-99.

Tian, Nan, Fleurant, Aude, Kuimova, Alexandra, Wezeman, Pieter D., & Wezeman, Siemon T. (2018). *Trends In World Military Expenditure, 2017*. Retrieved from Solna:

Uçarol, Rifat. (2015). *Siyasi Tarih* (10. ed.). İstanbul: DER Yayınları.

Ünver, O.Can. (2018). *Almanya'nın Dış Politikasında Değişim Var mı? Almanya'nın Dış Politikasında Değişim Var mı?*

Waltz, Kenneth N. (2017). *Yeni Gerçekçilik Kuramına Göre Savaşın Kökeni*. In *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler* (ss. 443-455). İstanbul: DER Yayınları.

Weitz, Richard (Producer). (2009). *Global Insights: Germany Relaunches NATO Nuclear Relaunches NATO Nuclear*. *World Politics Review*. Retrieved from <https://www.worldpoliticsreview.com/>

World Development Indicators. (2018). World Bank. <https://data.worldbank.org>

Yılmaz, Sait. *Almanya Kıskacındaki Avrupa Birliği*.

Yılmaz, Sait. (2017a). *Transatlantik ilişkiler ve Ortadoğu'nun NATO'su..*

Yılmaz, Sait. (2017b). *Uluslararası Güvenlik Teori, Pratik ve Gelecek*. Ankara: Kaynak Yayınları.

Yılmaz, Sait. (2018, Ağustos 23). *Merkel Almanyası*.

Salgına Dirençlilik Perspektifinden Mahalleler: Cumhuriyet Mahallesi Örneği*

Neighborhoods From The Perspective Of Pandemic Resilience: The Example Of Cumhuriyet Neighborhood

Ayşe KAŞIKIRIK**

Başvuru Tarihi: 21.10.2022

Kabul Tarihi: 25.10.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Yerel yönetimler salgın gibi küresel krizlere çözüm üretilmesinde başat aktörlerdir. Salgın ile mücadelede kimsenin geride kalmadığı, toplumun her kesiminin mahalle ölçeğinde daha dirençli hale geldiği, eşit, kapsayıcı, adil, sürdürülebilir ve katılımcı yerel yönetim modeline her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü, Covid-19 küresel bir salgındır ancak çözümü yereldedir. Özellikle, Türkiye’ye özgü bir yerel yönetim modeli olan “muhtarlık” ölçeğinde çözüm sunulması bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu çalışmada, Covid-19 pandemisinde mahallelerin sosyal boyutta salgına dirençli hale gelmesine muhtarlıkların katkı sunup sunmadığının belirlenmesi ve bu çalışmaların vatandaşların sosyal dirençliliğine olan etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında, İstanbul’un Sultangazi ilçesinin Cumhuriyet Mahallesi’nde ikamet eden 154 kişi ile çevrimiçi anket ve mahallenin muhtarı ile görüşme yapılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, vatandaşların çoğunluğunun salgın döneminde yapılan çalışmaları yeterli bulmadığı ve bilgiye erişimde eksiklikler yaşadığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, Türkiye’de en küçük yerel birim olan muhtarlıktan başlanarak, başta Covid-19 salgını olmak üzere gelecekteki salgınlara karşı sosyal boyutta daha dirençli hale gelenebilmesi için neler yapılabileceğine ilişkin bilimsel veriler ışığında somut öneriler sunulmuştur. Bu çalışmayla literatüre önemli bir katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, salgın, kentsel dirençlilik, mahalle.

Abstract

Local governments are the leading actors in finding solutions to global crises such as epidemics. More than ever, there is a need for an equal, inclusive, fair, sustainable, and participatory local government model, in which no one left behind in the fight against the epidemic, where every segment of the society becomes more resilient at the neighborhood scale. Because Covid-19 is a global epidemic, but its solution is local. In particular, it has become a necessity to offer solutions on the scale of “mukhtar”, which is a local government model unique to Turkey. In this study, it was aimed to determine whether the mukhtars contributed to the social resistance of the neighborhoods to the epidemic in the Covid-19 pandemic and to determine the effect of these studies on the social resilience of the citizens. Within the scope of the study, an online survey with 154 people living in the Cumhuriyet neighborhood of Sultangazi district of Istanbul and interview with the mukhtar of the neighborhood were conducted. According to the results of the research, it was determined that most of the citizens did not find the work done during the epidemic period sufficient and they experienced deficiencies in accessing information.

*Bu makale, 7. Kent Araştırmaları Kongresi’nde sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora Öğrencisi, aysekasikirik@yahoo.com, Orcid ID: 0000-0003-0624-1107

In addition, in this study, concrete suggestions have been presented in the light of scientific data on what can be done to become more socially resistant to future epidemics, especially the Covid-19 epidemic, starting from the neighborhood, which is the smallest local unit in Turkey. This study will make an important contribution to the literature on the relationship between epidemic resilience and the neighborhood.

Keywords: Covid-19, epidemic, urban resilience, neighborhood.

Giriş

Geçmişten günümüze salgınların tarihi ve kentlerin tarihi birbiri ile anılır olmuştur. Kentler artan nüfusları ve çarpık şehirleşme yapıları ile salgınların merkez üssü haline gelmiştir. Benzer durum, 2019'un son ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan, kısa sürede dünya geneline yayılan ve halen devam eden Covid-19 salgını için de geçerlidir. Covid-19 salgını tüm dünyayı ekonomik, sosyal ve siyasal açılardan derinden sarsmaktadır. Covid-19 gibi küresel salgınlarda yaşanan belirsizlikler ve eşitsizlikler başta kırılgan gruplar (kadınlar, mülteciler, göçmenler, engelliler, çocuklar, yaşlılar, yoksullar gibi) olmak üzere tüm insanların hayatını olumsuz yönde etkilemiştir (Nassif-Pires vd., 2020; Dang vd., 2021; Fisher ve Ryan, 2021).

Salgın özellikle marjinalleştirilmiş grupların kırılganlığını arttırmış ve daha savunmasız hale getirmiştir (Wrigley-Field, 2020; Gauthier vd., 2021; Buffel vd., 2021; Alizadeh ve Sharifi, 2021). Ulusal ve uluslararası çok sayıda araştırma, Covid-19 salgınının dünya genelinde toplumun farklı kesimleri arasındaki fırsat eşitsizliğini, yoksulluğu, yoksunluğu, hak ihlallerini, ayrımcılığı ve özellikle kentsel mekânlardaki adaletsizlikleri derinleştirdiğini göstermiştir (Ekmekcioglu, 2022; Tuncer ve Demirci, 2021; Çam, 2022; Pehlivanoglu ve Yılmaz, 2022, Boza-Kiss vd., 2019; Furceri, vd., 2020; Ali vd., 2020; Engzell vd., 2020; Ahmed vd., 2020; Wu vd., 2021).

Kentler afetlerin (doğal ya da doğal olmayan) yıkıcı etkilerine karşı son derece kırılgan ve savunmasızdırlar. Bu bağlamda, Covid-19 pandemisi, kentlerin çok boyutlu ve yıkıcı etkileri olan bir krizle karşı karşıya kaldığını bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Yanlış kentleşme politikalarının, salgına karşı hazırlıksız olunmasında ve salgının hızla yayılmasında çok etkili olduğu görülmüştür (Aslan Okat ve Dağdal İnce, 2021). Ayrıca, Covid-19 pandemisinin patlak vermesi, kentsel yönetişime de büyük zorluklar getirmiştir. Ancak, yüksek düzeyde akıllı şehir inşasına sahip şehirlerin pandemi önleme ve kontrol etkisini artırma konusunda daha başarılı olduğu tespit edilmiştir. Bu da akıllı şehirlerin krizlerle mücadele edilmesine yardımcı olduğunu göstermiştir (Chu vd., 2021; Yang ve Chong, 2021).

Kentsel dirençlilik (urban resilience) kentlerin karşı karşıya kaldıkları afetlere, risklere, sorunlara, tehlikelere ve risklere hazırlıklı olma, bunlara müdahale etme ve uyum sağlama kapasitesidir. Kentlerin dirençliliği, kentleşmenin iyi yönetilmesi ile doğrudan ilişkilidir. Kentler sahip oldukları kaynakları, fırsatları ve imkanları ölçüsünde tehlikelerden, risklerden, şoklardan, afetlerden ve streslerden korunabilirler, bunlara karşı koyabilirler veya uyum sağlayabilirler (Figueiredo vd., 2018; Tuğaç, 2019). Bu bağlamda, her ölçekte ve özellikle en küçük yerleşim birimi olan mahalle düzeyinde kentsel dirençliliği arttırmak hayati önem taşımaktadır. Çünkü, vatandaşların sahip olduğu sosyoekonomik düzey, etnik köken, maddi imkanlar, yaş, cinsiyet gibi faktörler -başta sağlık hizmetleri olmak üzere- kentsel hizmetlere erişimi büyük ölçüde etkilemektedir.

Bu çalışma, salgın gibi krizler karşısında mahalle ölçeğinde sosyal dirençliliğin sağlanması üzerinedir ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, dirençli kentler ve salgına dirençlilik konularına ilişkin kavramsal çerçeveden oluşmaktadır. İkinci bölüm, alan araştırmasına dayanmaktadır. İstanbul'un Sultangazi ilçesi Cumhuriyet Mahallesi, mahalle muhtarından ve vatandaşlardan toplanan veriler ışığında, kentsel dirençlilik boyutuyla irdelenmektedir. Üçüncü bölümde, araştırmadan elde edilen özgün bulgular tartışılmaktadır ve yorumlanmaktadır. Araştırma kapsamında, sadece Covid-19 salgını değil, gelecekteki diğer muhtemel salgınları da göz önünde bulundurarak mahallerin dirençliliğin güçlendirilmesine yönelik somut öneriler geliştirilmektedir.

Dirençli Kentler

Kentsel dirençlilik, bir şehrin sistemlerinin, işletmelerinin, kurumlarının, topluluklarının ve vatandaşlarının hangi krizler ve akut şoklar yaşanırsa yaşansın hayatta kalma, uyum sağlama ve büyüme kapasitesi ile ilgilidir. Aynı zamanda kentsel dirençlilik, birbirine yaklaşan üç küresel mega trende yanıt vermektedir: “iklim değişikliği, kentleşme ve küreselleşme” (Resilient Cities Network, 2022).

Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD)’ne göre dirençli şehirler, gelecekteki şokları (ekonomik, çevresel, sosyal ve yönetim) önleme ve bunlara hazırlanma kapasitesine sahip şehirlerdir. Dirençli şehirler kapsayıcılığı, sürdürülebilir kalkınmayı ve refahı teşvik ederler. Dirençli kentlerde felsefe olarak küresellikten uzaklaşmak değil, tam tersine küresel düşünerek yerel davranılması gerektiği vurgusu vardır. Şekil 1’de görüldüğü üzere, OECD’ye göre kentsel dirençliliğin 4 boyutu bulunmaktadır: ekonomi, yönetim, sosyal ve çevre.

Şekil 1. Kentsel Dirençliliğin Boyutları (OECD, 2016)

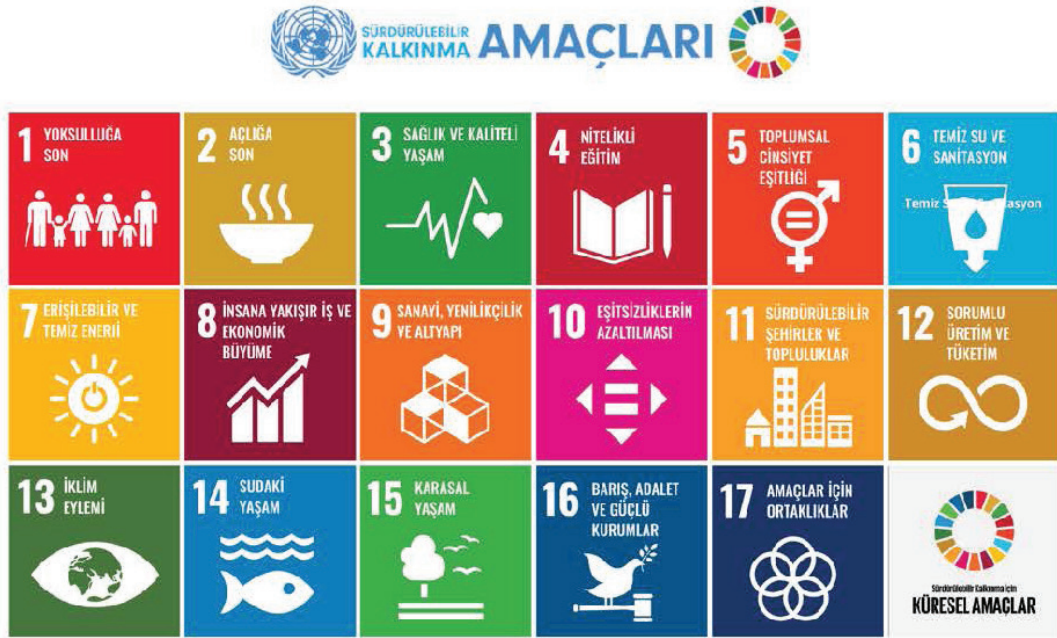
OECD’ye göre kentsel dirençliliğin sağlanmasındaki dört sacayağından biri sosyal boyuttur. Şekil 2’de belirtildiği gibi, sosyal boyutun altında toplumun kapsayıcı ve birleştirici olması, vatandaş ağlarının aktif çalışması, vatandaşların sağlıklı yaşama hakkına sahip ve “mahallelerin güvenli” olması yer almaktadır.

Ekonomik	Sosyal	Yönetişim	Çevre
<ul style="list-style-type: none"> • Çeşitli endüstrilerin varlığı • Büyüme sağlamak için dinamik bir ekonomi • İnovasyonun gerçekleşmesine izin veren koşullar • İnsanlar istihdama, eğitime, hizmetlere, beceri çalışmalarına erişimi var. 	<ul style="list-style-type: none"> • Toplum kapsayıcı ve birleştiricidir. • Topluluklardaki vatandaş ağları aktif • Mahalle güvenli • Vatandaşlar sağlıklı yaşama sahip 	<ul style="list-style-type: none"> • Açık liderlik ve yönetim • Liderler tarafından benimsenen stratejik ve entegre yaklaşımlar • Kamu sektörü doğru becerilere sahip • Devlet açık ve şeffaf 	<ul style="list-style-type: none"> • Ekosistem sağlam ve çeşitlidir • Altyapı temel ihtiyaçları karşılayabilir • Yeterli doğal kaynaklar mevcuttur • Arazi kullanımına yönelik tutarlı politika

Şekil 2. Kentsel Dirençliliği Sağlayan 4 Alan

Birleşmiş Milletler'e üye 193 ülke 2015 yılında, eşitsizlik ve adaletsizlikle mücadele edilmesi, aşırı yoksulluğun sona erdirilmesi ve iklim değişikliğinin düzeltilmesi konusunda uzlaştı. Kimsenin geride kalmadığı, eşit, adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir dünya için 2030 yılına kadar başarılması gereken 17 küresel amaçtan 11.cisi "Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar" oldu (Şekil 3). Bir diğer ifadeyle, insan yerleşimlerini ve şehirleri güvenli, dayanıklı, kapsayıcı ve sürdürülebilir kılmak amaçlandı (Küresel Amaçlar, 2016).

Şekil 3. Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Amaçlar

"Küresel Amaçlar" kırılgan grupların sosyal ve ekonomik açılardan dirençliliğinin artırılmasını ve böylece insanlar arasındaki eşitsizliklerin azaltılmasını, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını, adaletin ve fırsat eşitliğinin sağlanmasını hedeflemektedir. Günümüzde dünya genelinde nüfusun kentlerde yoğunlaşmasıyla birlikte kentlerin ve kentlerde yaşayan kırılgan grupların salgınlara karşı dirençliliğinin artırılması ağırlık kazanmıştır.

Salgına Direnebilen Kentler

Tarih boyunca salgınlar kentlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynadı. Koronavirüs pandemisi, kentlerin tarihinin hastalık tarihiyle bağlantılı olduğunu bir kez daha hatırlattı. Şüphesiz, birlikte yaşayan ve çalışan yoğun insan toplulukları, salgın hastalıkların hedefi oldu ve kentler salgınların yayılması açısından oldukça zengin bir ortam yarattı (Martínez ve Short, 2021, s.1-8).

Covid-19 pandemisi 2020 yılından itibaren dünyadaki birçok ülkeyi perişan etti, kentlerdeki eşitsiz yaşam koşullarını açığa çıkardı ve o zamandan beri çok sayıda şehirde günlük yaşamı kesintiye uğrattı. Dünyanın birçok bölgesi Covid-19 pandemisi ile mücadele etmeye devam ederken, bilim dünyası salgının altında yatan dinamiklere daha fazla ışık tutmak için yoğun bir çaba sarf etti. Yapılan bir araştırma, Covid-19 pandemisinin şehirler üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmaların temel olarak dört ana temayla, yani (1) çevresel kalite, (2) sosyo-ekonomik etkiler, (3) yönetim ve yönetişim ve (4) ulaşım ve kentsel tasarım ile ilişkili olduğunu ortaya koydu (Sharifi ve Khavarian-Garmsir, 2020, s.1).

Şekil 4. Covid-19 Pandemisinin Kentler Üzerindeki Etkileri

Şekil 4’te görüldüğü üzere, koronavirus pandemisinin kentler üzerindeki etkileri çok boyutludur. Bu boyutlardan hava kalitesi, çevresel faktörler ve su kaynakları “çevresel kalite”, yönetim ve akıllı kentler ise “yönetim ve yönetim” ile ilişkilidir. Ayrıca, “sosyo-ekonomik etkiler” ile “ulaşım ve şehir planlama” boyutlarıyla birlikte koronavirus pandemisinin kentler üzerindeki etkileri dört sacayağına oturmaktadır (Sharifi ve Khavarian-Garmsir, 2020, s.11).

Kentsel alanlar genellikle kalabalık yaşamların, yoğun sosyal etkileşimlerin ve yakın temasların yaşandığı yerlerdir. Covid-19 pandemisinin ilk üç ayında, New York, Madrid ve Londra gibi dünyanın dört bir yanındaki yoğun nüfuslu kentler hastalık noktaları olarak tanımlandı. Mevcut ve gelecekteki salgınların risklerine ilişkin artan farkındalık, anlaşılır bir şekilde şehirlerin geleceği hakkında bir tartışmaya yol açtı.

Şehirlerin belirleyici özelliği olan yoğunluğun, hastalığın yayılmasını ve şiddetini artırdığı ortaya konuldu (Carozzi, 2020, Wong ve Li, 2020, Hamidi vd., 2020; Sigler vd., 2021). Şehirler arası ve şehir içi hareketlilik akışları yüksek olan büyük ve yüksek yoğunluklu şehirlerin salgının yayılmasını kontrol altına almada daha fazla zorluk yaşadığı, yüksek nüfus yoğunluğunun Covid-19’un yayılmasını katalize ettiği tespit edildi (Chen vd., 2021; Rocklöv ve Sjödin, 2020; Kadi ve Khelfaoui, 2020; Sy vd., 2021; Aw vd., 2021, Sun vd., 2021). Bu bağlamda, büyükşehirler ülkelerin hareketlilik merkezleri olduklarından dolayı salgından daha fazla etkilendi. Türkiye’nin en kalabalık şehri olan İstanbul hem virüsün görüldüğü ilk şehir oldu hem de toplam vaka sayılarının yarısından fazlası burada gerçekleşti. Aslında, İstanbul salgının yoğunluğunu sosyo-ekonomik açılardan daha derinden hissetti. Bu nedenle, diğer şehirlerle kıyaslandığında, İstanbul’da yaşayan insanların pandemi sürecinde neler yaşadıkları önemli bir soru olarak karşımıza çıktı (Sayın ve Bozkurt, 2020, s.209).

Salgına Dirençli Mahalleler: İstanbul Sultangazi Cumhuriyet Mahallesi Üzerine Bir Araştırma

Covid-19 gibi salgınlar karşısında artan nüfus yoğunluğundan dolayı kentler son derece kırılgan ve savunmasızdır. Bu nedenle, salgınlara çözüm sunulmasında yerel politikalarının önemi her geçen gün artmaktadır. Salgınla mücadelede toplumun tüm kesimlerinin mahalle ölçeğinde daha dirençli hale geldiği, kimsenin geride kalmadığı, katılımcı ve sürdürülebilir bir yönetim mekanizmasına duyulan ihtiyaç her zamankinden daha fazladır (Kaşıkırık ve Dokuzcan, 2021, s. 21).

Alan yazında mahalle ve salgın konulu çalışmaların kentsel yaşam ve halk sağlığına, mahalle donatılarına erişilebilirliğe, farklı sosyal kırılma düzeyine sahip mahalle muhtarlarının deneyimlerine, mahalle yönetiminin katılımcı perspektifle inşa edilmesinin önemine, kamusal alanların mekân kalitesine ve salgınla ilişkisine, mahalle algısına ve memnuniyetine odaklandığı tespit edilmiştir (Erin ve Çubukçu, 2022; Con Wright ve Çelik, 2022; Erdoğan Aras vd., 2022; Cihangir Camur vd., 2021; Kaşıkırık ve Dokuzcan, 2021; Varol ve Öksüz, 2021; Ekşioğlu vd., 2021).

Türkiye’de mahalle ölçeğinde salgına dirençliliği konu alan araştırmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Aynı zamanda, doğrudan alan araştırmasına dayanan hem vatandaşların gözünden hem de muhtarın gözünden salgına dirençliliğin sorgulandığı bir araştırmaya denk gelinmemiştir. Araştırma, bu yönüyle özgün bir nitelik taşımaktadır ve literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Yöntem

Covid-19 pandemisinde İstanbul’un kırılma düzeyi 4 başlık altında toplanmıştır: “sosyo-ekonomik kırılma”, “mekânsal yayılma riskine bağlı kırılma”, “kentsel yoğunluğa bağlı kırılma” ve “ulaşıma bağlı kırılma”. Bağcılar, Esenyurt, Esenler, Gaziosmanpaşa, Sultanbeyli, Eyüpsultan ve Sultangazi ilçelerinin, bu 4 alandaki kırılma düzeyleri bir arada incelendiğinde, daha kırılma olduğu tespit edilmiştir (İSTKA, 2020, s. 38-44).

İstanbul Planlama Ajansı (İPA) tarafından, “Salgında Kent Yoksulluğu: İstanbul’da Yoksulluk Profilleri” araştırmasının sonuçlarına göre, mekânsal yayılma riskine bağlı olarak Esenyurt, Bahçelievler, Esenler, Bağcılar, Gaziosmanpaşa, Zeytinburnu, Fatih ve Sultangazi en kırılma mahallelerin bulunduğu ilçelerdir. Ulaşımına bağlı kırılmanın en yüksek olduğu mahalleler Bağcılar, Bahçelievler, Esenler, Güngören, Başakşehir, Gaziosmanpaşa, Zeytinburnu ve Sultangazi ilçelerinde bulunmaktadır. Ayrıca, pandemi döneminde en çok sosyal yardım başvurusu Esenyurt, Bağcılar, Ümraniye, Küçükçekmece ve Sultangazi ilçelerinden olmuştur (İPA, 2021, s.34-36).

Araştırma evreni olarak salgını İstanbul ili Sultangazi ilçesi seçilmiştir. Tablo 1’de görüldüğü üzere Sultangazi, İstanbul’un 39 ilçesi arasında nüfusu en kalabalık 7. İlçesidir. Aynı zamanda, sosyo-ekonomik kırılma düzeyi çok yüksek bir ilçedir. Bu nedenle, araştırma örneklemini Sultangazi ilçesi olarak belirlenmiştir. Ancak, zaman ve erişilebilirlik dikkate alındığında örneklem olarak bir mahallenin seçilmesine karar verilmiştir.

Tablo 1. İstanbul’un İlçelerinin Nüfusu (TÜİK, 2021)

Sıra	İlçe	Nüfus	Sıra	İlçe	Nüfus
1	Esenyurt	977 489	21	Fatih	382 990
2	Küçükçekmece	805 930	22	Sarıyer	349 968
3	Bağcılar	744 351	23	Sultanbeyli	349 485
4	Pendik	741 895	24	Arnavutköy	312 023
5	Ümraniye	726 758	25	Zeytinburnu	293 839
6	Bahçelievler	605 300	26	Çekmeköy	288 585
7	Sultangazi	543 380	27	Tuzla	284 443
8	Maltepe	525 566	28	Şişli	284 294
9	Üsküdar	525 395	29	Güngören	283 083
10	Başakşehir	503 243	30	Bayrampaşa	274 884
11	Gaziosmanpaşa	493 096	31	Büyükçekmece	269 160
12	Kadıköy	485 233	32	Beykoz	248 595
13	Kartal	480 738	33	Beyoğlu	233 322

14	Sancaktepe	474 668	34	Bakırköy	228 759
15	Avcılar	457 981	35	Silivri	209 014
16	Kağıthane	454 550	36	Beşiktaş	178 938
17	Esenler	447 116	37	Çatalca	76 131
18	Ataşehir	427 217	38	Şile	41 627
19	Eyüpsultan	417 360	39	Adalar	16 372
20	Beylikdüzü	398 122			

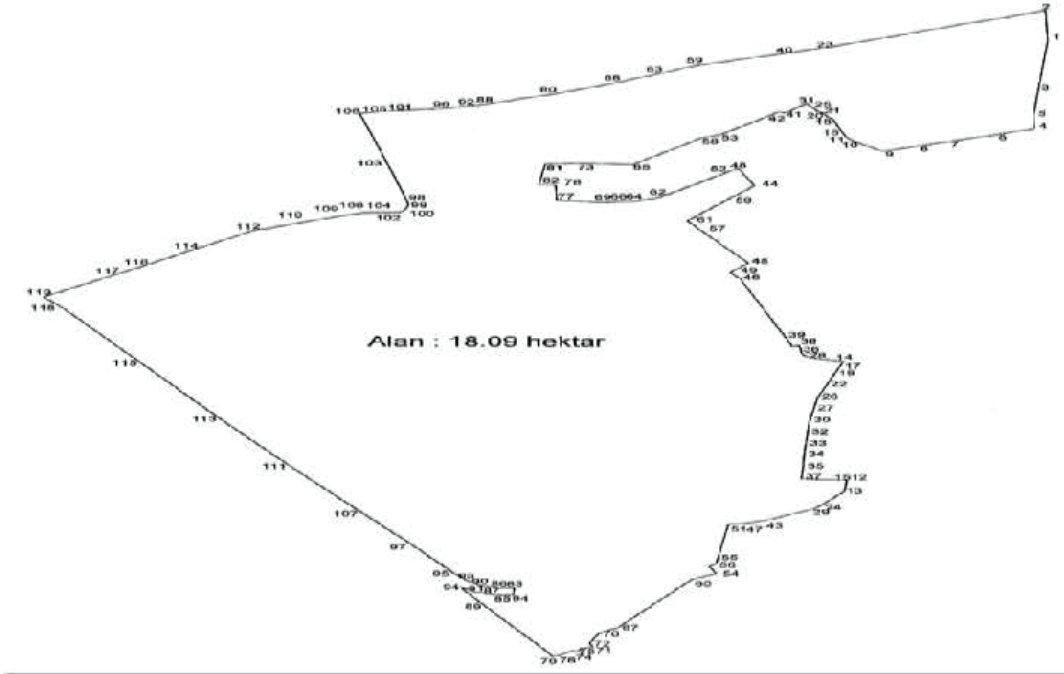
Sultangazi ilçesine bağlı 15 mahalle bulunmaktadır (Şekil 5). Cumhuriyet Mahallesi'nde 65+ nüfusu fazladır ve vatandaşın çoğu emeklidir. 2019 yerel seçimlerinin sonucuna göre, ilçe tarihinde (Sultangazi 2008 yılında ilçe oldu) ilk ve tek kadın muhtar Cumhuriyet Mahallesi'nde seçilmiştir (Kaşıkırık vd., 2020, s.29).

Şekil 5. Sultangazi Mahalle Haritası (Avcu ve Buldur, 2018, s.104).

Cumhuriyet Mahallesi Sultangazi ilçesinin TEM Otoyulu ile cephesi olan, Gaziosmanpaşa ve Esenler ile sınırı bulunan stratejik bir mahallesidir. 6 Şubat 2013 tarihli ve 28551 sayılı Resmî Gazete'de Cumhuriyet Mahallesi sınırları içerisinde bulunan 18.09 hektarlık alan (Siteler Mevkii) 6306 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun" kapsamında "riskli alan" olarak ilan edilmiştir (Şekil 6).

Şekil 6. İstanbul İli, Sultangazi İlçesi, Cumhuriyet Mahallesi, Siteler Mevkii Riskli Alan Sınır Krokisi

Mahalle sakinlerinin itirazı sonucunda, Cumhuriyet Mahallesi'ne ilişkin riskli alan kararı Danıştay 6. Daire Başkanlığı tarafından iptal edilmiştir (Esas No: 2016/2298):

“Sultangazi İlçesi Cumhuriyet Mahallesi'nin riskli alan ilan edilmesine ilişkin hazırlanan 1/5000 ölçekli nazım imar planı değişikliği ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planı değişikliği'nin; nüfus yoğunluğunu iki katına çıkaracağı, bu bölgedeki fiziki durum ve trafik yoğunluğu dikkate alındığında yapılan planlamanın kamu yararına ve bölgede yaşayan insanların menfaatine olmadığı, riskli alanlara ilişkin olarak yürürlüğe giren 6306 sayılı Yasada sayılan amaçlar ile dava konusu planların amaçlarının birbiriyle bağdaşmadığı, bölgedeki yapı yoğunluğunun oldukça arttırıldığı, planların İstanbul İli'nin genel durumuyla uyumlu olmadığı, belli ve küçük bir alanda özel durum yaratıp çevre için uygun olmayan bir emsal yaratacağı anlaşıldığından dava konusu planların davacıların parselleri yönünden şehircilik ilkelerine, planlama esaslarına ve kamu yararına uygun olmadığı sonuç ve kanaatine varıldığı” gerekçesiyle iptaline karar verilmiştir.

Şekil 7. Cumhuriyet Mahallesi Kuşbakışı Görünümü (Bianet, 2015)

Cumhuriyet mahallesindeki siteler, 185 bin metre karelik bir alan üzerine kurulu olup 1168 daire barındırmaktadır (Şekil 7). Siteler Mevkii, 30 yıl önce dar gelirli kesimin barınması için devlet tarafından tahsis edilen arsa üzerine kooperatif sistemiyle kurulmuştur (Bianet, 2015).

Bu çalışmada, “Covid-19 döneminde mahallelerin sosyal boyutta salgına dirençli hale gelmesine muhtarlık kurumu katkı sunmakta mıdır?” temel sorusuna cevap aranmıştır. Ayrıca, “Pandemi döneminde muhtarlık kurumu mahallelerin dirençliliğini hangi boyutlardan arttırmıştır?”, “Vatandaşlar muhtarlık tarafından sunulan desteklerden haberdar mıdır?” ve “Vatandaşlar salgın döneminde yapılan çalışmalarını yeterli bulmakta mıdır?” gibi sorular da sorgulanmıştır.

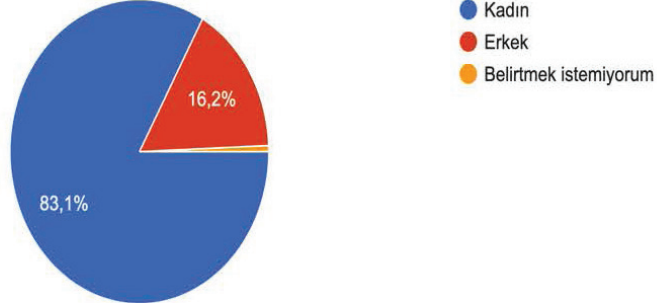
Bu çalışmada uygulanacak olan yöntem, karma araştırma yöntemidir. Araştırmanın birinci aşamasında, veri toplama yöntemi olarak online anket kullanılmıştır. Anket örneklem büyüklüğünün tespitinde Sultangazi İlçesi Cumhuriyet Mahallesi'nin Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) kayıtlarına göre toplam nüfusu 14.003 olduğu belirlenmiş (TÜİK, 2021), zaman kısıtlılığı dikkate alınarak rassal örnekleme yöntemiyle online olarak Google Forms üzerinden 154 kişi ile anket yapılmıştır. Yapılan ankette demografik veriler (cinsiyet dağılımı, yaş, sosyo-ekonomik statüsü, meslek, mahallede ikamet süresi vb.) ile salgın döneminde muhtarlık tarafından yapılan çalışmalara ilişkin sorular yer almıştır.

Araştırmanın ikinci aşamasında, Cumhuriyet Mahallesi'nin ilk ve tek kadın muhtarı olan Çiğdem Özkan ile yapılandırılmamış bir görüşme (mülakat) yapılmıştır. Görüşmede bilimsel araştırma etiği çerçevesinde, muhtarın rızası alınarak ses kaydı alınmış ve deşifre edilmiştir.

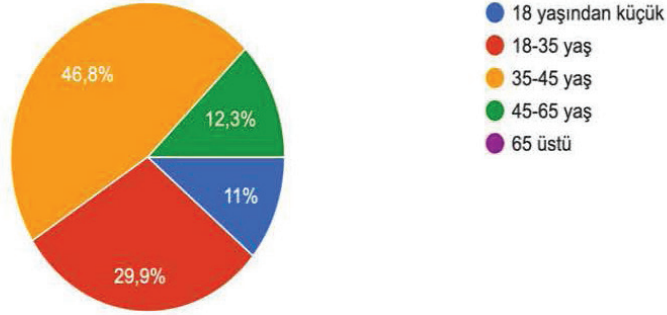
Bulgular

Çalışma kapsamında, online anket çalışması 30 Kasım 2021 ile 5 Aralık 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılanların cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde, toplam 154 kişiden 128'i (%83,1) kadın, 25'i (%16,2) erkek ve 1 (%0,6)'i cinsiyetini belirtmek istememiştir (Şekil 8).

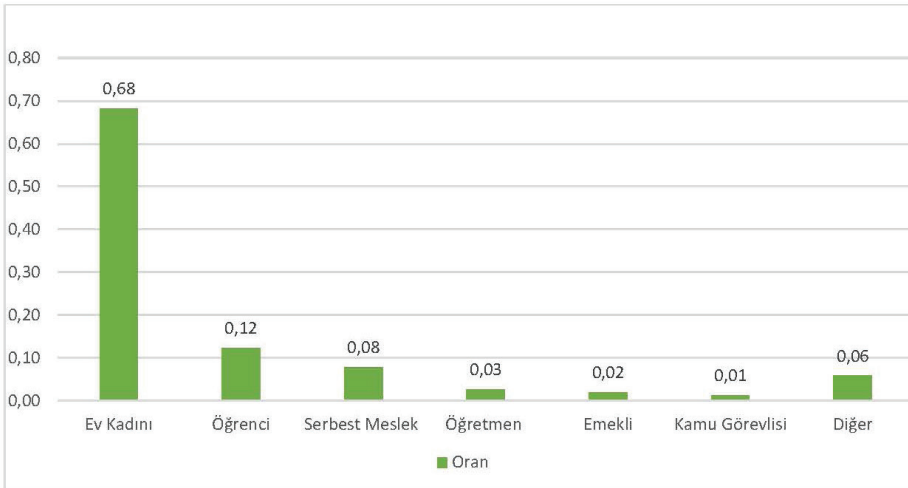
Şekil 8. Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı

Araştırmaya katılanların yaklaşık yarısı (%46,8) 35-45 yaş aralığındadır. Ardından 18-35 yaş aralığı (%29,9) gelirken, onu 45-65 yaş aralığı (%12,3) ve 18 yaşından küçük (%11) olanlar takip etmektedir (Şekil 9).

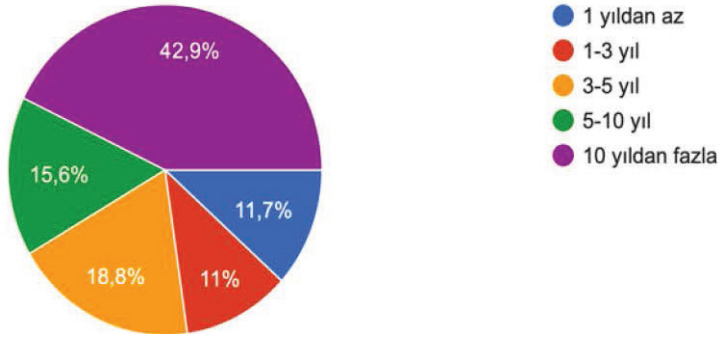
Şekil 9. Katılımcıların Yaş Dağılımı

Katılımcıların %68'i kendini ev kadını olarak tanımlanmaktadır. Bu meslek grubunu %12,3 ile öğrenciler ve %12 ile serbest meslek sahipleri izlemektedir (Şekil 10)

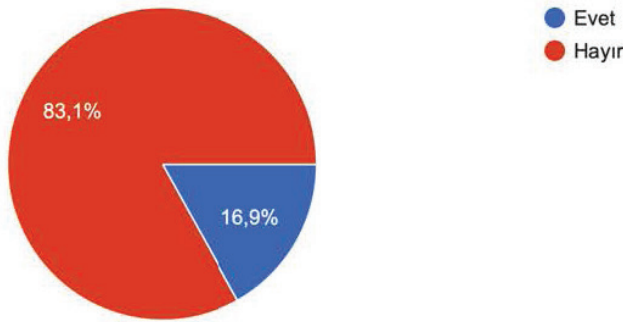
Şekil 10. Katılımcıların Meslek Dağılımı

Katılımcıların çoğunluğu (%42,9) Cumhuriyet Mahallesi'nin uzun süredir -10 yıldan fazla- yaşamaktadır. Mahalleden 1 yıldan az yaşayanların oranı sadece %11,7'dir. Bu bilgiler ışığında, mahalle sakinlerinde mahalle kültürünün yerleşik olduğunu söylemek mümkündür (Şekil 11).

Şekil 11. Katılımcıların Mahallede Yaşama Süreleri

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%83,1) salgın döneminde muhtarlık düzeyinde yapılan çalışmalardan haberinin olmadığını belirtmiştir. Katılımcılardan sadece %16,9'u "EVET" haberdarım yanıtını vermiştir (Şekil 12).

Şekil 12. Salgın Döneminde Muhtarlık Düzeyinden Yapılan Çalışmalardan Haberdar Olma

Salgın döneminde muhtarlık düzeyindeki çalışmalardan haberdar olanların sayısı oldukça azdır. Haber olanların verdikleri yanıtlar arasında öne çıkanlar aşağıda yer almaktadır;

- *Yardıma ihtiyacı olan kişi ve ailelere maddi yardım yapıldı, bunun finansmanı durumu iyi olan çevre iş insanlarından sağlandı, yaşlılara ve hastalara alışveriş, para çekme, ilaç alma gibi durumlarda destek verildi, manevi olarak ulaşan herkes dinlendi, sıkıntıları çözülmeye çalışıldı (Katılımcı 39, kadın, 45-65 yaş).*

- *Maske dağıtımı dezenfektan ve halkın evlerde kalması ile ilgili çalışmalardan haberim var (Katılımcı 51, erkek, 18-35 yaş).*

- *Ekiplerle beraber karantinada ziyaretler yaptı (Katılımcı 57, erkek, 18-35 yaş)*

- *Bakanlık duyurularını sosyal medya hesabından duyurdu. Muhtarlık binasının oraya afişler asıldı (Katılımcı 104, kadın, 45-65 yaş).*

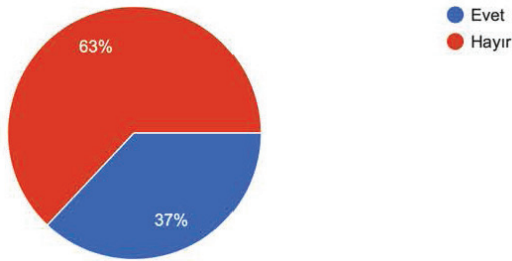

- İnsanlara yardım etti ve dışarı çıkma yasağı çağrısı yaptı (Katılımcı 144, kadın, 18-35).
- Aşı çadırı kuruldu (Katılımcı 151, kadın, 18-35 yaş).

Salgın döneminde muhtarlığınız tarafından ne tür çalışmalar yapıldığına ilişkin soruya katılımcıların yarısından biraz fazlası “bilmiyorum, bilgim yok, tanık olmadım, hiçbir fikrim yok, haberdar değilim” yanıtını verdi. Ayrıca gelen cevaplar aşağıda sıralanmıştır;

- Sürekli dışarı çıkmama konusunda ve sosyal mesafeye dikkat edilmesi konusunda uyarıldık (Katılımcı 87, kadın, 35-45 yaş).
- Maske dağıtımı, dezenfektan ve halkın evlerde kalması ile ilgili çalışmalar yapıldı (Katılımcı 51, erkek, 18-35 yaş).
- Salgının ilk günlerinde maske temini yapıldı. Parkta aşı standı açıldı (Katılımcı 67, kadın, 45-65 yaş).
- Karantina zamanında ekiple kontroller yapıldı (Katılımcı 70, kadın, 45-65 yaş).
- Bize karşı herhangi bir çalışma görmedik. Maddi sıkıntımız için başvurduk. Herhangi bir dönüş olmadı (Katılımcı 74, kadın, 18-35 yaş).
- Hiçbir türlü çalışma yapılmadı, bence yetersizdi (Katılımcı 98, kadın, 18-35 yaş).
- Park yenilendi ve yollarda ışıklar yapıldı (Katılımcı 64, kadın, 18-35 yaş).
- Erzak dağıtıldı (Katılımcı 116, kadın, 35-45 yaş).
- Sosyal medyadan bilgilendirme, izolasyon esnasında kontrol yapıldı (Katılımcı 52, kadın, 18-35 yaş).
- Kısıtlamaların olduğu zaman dahil her gün dışarıdaydım. Muhtarlığın bir çalışmasına rastlamadım (Katılımcı 54, kadın, 45-65 yaş).
- Test yapılması, ev ev dolaşılması harici bilgim yok (Katılımcı 58, erkek, 45-65 yaş).

Mahallede salgın döneminde yapılanları katılımcıların yarısından biraz fazlası (%63) yeterli bulmaktadır (Şekil 13).

Şekil 13. Salgın Döneminde Yapılan Çalışmaları Yeterli Bulma Düzeyi

Katılımcılardan “salgına dirençli mahallelerin inşası için neler yapılması gerektiğine” ilişkin öneriler arasında;

- Devlet kanalından yeterli ve doğru bilgilendirme yapıldığına inanmıyorum, âmâ sağlıkçıların ve ecza

grubunun canla başla çalıştığını gördüm, hele işsizlik çok kötü durumda, muhtarlığa hep iş bulabilir misiniz diye gelen çok kişiye şahit oldum, eşim işten çıktı diye gelenlerin sayısı çok fazla, can kaybını net bilemem, net açıklanmıyor; komşularımdan bayağı var onları biliyorum, çoğu komşumda Covid geçirdi (Katılımcı 39, kadın, 45-65 yaş).

- Maske mesafe kurallarına riayet edilmesi yönünde vatandaşlara sesli uyarılar sıklıkla yapılmalıydı (Katılımcı 104, kadın, 45-65 yaş).

- Yerlerin daha fazla süpürülmesi, ayrıştırıcı çöp kutularının fazlaştırılması (Katılımcı 107, kadın, 35-45 yaş).

- Muhtarlık bünyesinde ne kadar mümkün olur bilemiyorum fakat hava şartları uygun olduğunda açık havada toplantılar yapılabilir ve salgının durumu insanlarla paylaşılıp bir ideoloji belirlenip insanlara bir hedef verilebilirdi. Mesela Cumhuriyet Mahallesi'ni pandemiden en az etkilenen mahalle yapalım diye bir bilinç oluşturabilirdik. Pandemiyle mücadele aile içinde kaldı maalesef (Katılımcı 49, kadın, 35-45 yaş).

- İhtiyacı olan vatandaşların muhtarlık tarafından belirlenmesini isterim (Katılımcı 26, kadın, 35-45 yaş).

- Karantinaya alınmış aile için ihtiyaç sorulabilirdi. Herkesin yakını olmayabiliyor (Katılımcı 27, kadın, 35-45 yaş).

- Sokak başlarına dezenfektan koyulabilir (Katılımcı 29, kadın, 18-35 yaş).

- Karantinadaki insanlara yemek dağıtılabilirdi (Katılımcı 47, kadın, 18-35 yaş).

- Bilgilendirip gerekirse mini bir bilgi devriyesi olabilirdi (Katılımcı 131, erkek, 35-45 yaş).

- Yardımların daha adaletli olmasını isterdim (Katılımcı 74, kadın, 18-35 yaş).

- Market gibi kapalı alanlarda son zamanlarda maskesiz dolaşım arttı bu konuda cezai müeyyide olmalıydı (Katılımcı 77, kadın 45-65 yaş).

- Salgınla ilgili değil fakat mahallemizde yollar haftalarca bozuk kalıyor. Sokak aydınlatmaları günlerce yanmıyor muhtarımızın sokaklarda fizibilite çalışması yapıp mahallenin eksiklerini tespit etmesini bekliyorum (Katılımcı 54, kadın, 45-65 yaş).

Araştırmanın ikinci aşamasında İstanbul ili Sultangazi ilçesi Cumhuriyet mahallesi muhtarı Çiğdem Özkan ile yapılandırılmamış görüşme yapıldı. Muhtara yönetilen açık uçlu sorularla pandemi döneminde mahallesinde dirençliliği arttırmak için ne tür çalışmalar yaptığı ve vatandaş ile bu süreçteki iletişimi sorgulandı.

- Pandemi sürecinde insanlar çeşitli sıkıntılarla karşılaştılar. Muhtarlık olarak mahallenizdeki farklı gruplara yönelik çalışmalar yaptınız?

“Pandemi sürecinde bizim mahalledeki ihtiyaç sahibi kişiler 200 iken sayı 700'e çıktı. Bunun nedeni ise temizliğe giden konfeksiyonda çalışan aileler vardı. Pandemi sürecinde tekstil sektöründe işten çıkarılanlar oldu, kadınlar ev temizliğine gidemedi. Dolayısıyla, ihtiyaç sahibi ailelere dönüştü bu kişiler. Bu süreçte onlara destek vermeye çalıştım. Bu noktada sen, ben, o olmanın ötesinde biz olmalıyız. Muhtarlık olarak sadece 2611 TL maaşımız var. Bu da muhtarlık giderlerini karşılamıyor. Havuz oluşturulmalı bu tarz salgın durumları için. Kapımıza gelen hiçbir vatandaşın bu dönemde boş çevrilmemesi gerekiyor. Benim önerim muhtarlıklara da bir bütçe sağlanmalı. Muhtarlıklarda kötü gün mahiyetinde bir hazırlık içerisine girilmeli. Ve hiçbir vatandaş mağdur olmadan bu süreci atlatabilmeliyiz diye düşünüyorum. Gönüllü ağlarımız var, mahallede farklı dayanışma gruplarımız var. Bu grupların her biriyle haberleşiyoruz. İhtiyaç sahibi ile iş insanlarını buluşturuyoruz.”

• *Halen Covid-19 devam ediyor ama önümüzde başka biri salgın ya da başka bir kriz durumu ile karşılaştırma daha dayanıklı hale getirebiliriz?*

“Bilinçlendirerek. Zaman zaman eğitimler vererek, seminerler düzenleyerek depreme karşı, sel felaketine karşı ve yaşanabilecek tüm afetlere karşı vatandaşları bilinçlendirirsek daha iyi sonuçlar alabileceğimizi düşünüyorum. Bu şekilde bilinçlendirmelerin daha doğru olacağına inanıyorum.”

• *Yaptığınız çalışmaları vatandaşlarla nasıl paylaştınız veya pandemi sürecinde vatandaşları nasıl bilgilendirdiniz?*

“Gruplardan mesaj atarak ve zaman zaman sosyal medya ağlarından paylaşımlar yaparak, whatsapp gruplarından ve facebook gruplarından. Daha çok Facebook kullanıyorum. Instagram ve Twitter’i aktif kullanmıyorum. Bir şekilde vatandaşlara hizmet vermeye çalıştım. Seminerler düzenlersek, mahalle halkını bilgilendirirsek, işimizin daha kolay olacağını düşünüyorum.”

• *Burada halihazırda kentsel dönüşüm süreci yaklaşık 10 yıldır devam ediyor. Bunu salgınla bir araya getirirsek bu aslında mahalleyi daha dezavantajlı duruma getirir mi ya da avantajı mı olur? Bir fırsat olarak görebilir miyiz?*

“Kentsel dönüşümde aslında depreme karşı bir nevi dayanıklılığı sağlamak için yapılıyor. Bizim bölgemizde binaların güçlendirilmesine gerçekten çok ihtiyaç var. Fakat bu süreçte de bölgemizdeki hiçbir vatandaşın mağdur edilmemesi lazım. Şu an kentsel dönüşümle ilgili bölgemize bir kura sistemi söz konusu oldu ve üzerine bir bedel isteniyordu. Bu belirlenen bedelin giderek artması söz konusu oldu. Bölge halkı kentsel dönüşüm durumuna çok sıcak bakmadı, aslında haklı olarak bakmadı. Çünkü 90 ila 120 bin TL arasında belirlenen bir bedel var. Bu rakam üzerinden sonrasında da artış söz konusu oldu. Mahallede zaten belirli bir geliri olan insanlar oturuyor; zaten zorlu bir süreçten geçiyoruz hepimiz ve bu bedeli karşılayamayacağı için mahalle halkı kentsel dönüşümden ürktü. Belediye başkanımızla biz bu konuyu görüştük. Zaten yapılan taleplerde de bu durum çok açık. Şimdi bununla ilgili belediyemiz bir çalışma yapıyor. Bu belirlenen tutarlar daha minimuma nasıl indirilebilir diye bunun üzerine bir çalışma yapıyor. İstenilen ücretin indirilmesi için yani. Bu kura sistemi nasıl kaldırılabilir diye. Belediye başkanımız bununla ilgili çalışmaları devam ettiklerine dair bir açıklama yaptı. Çalışmaları tamamlandığında kendileri detaylı bir şekilde halk ile paylaşımında bulunacaklar. Halkı bilgilendirecekler.”

• *Peki salgın sürecinde belediye ile iş birliği içerisinde çalışmalarınız oldu mu?*

“Evet birlikte çalışmalarımız oldu belediye ile ortak gruplarımız aracılığıyla. O gruplara acil şeyleri bildirdik. Onlar acil ihtiyaç sahibi ailelerimize ulaştılar. Kısa süre içerisinde bu ailelerimizi gıda noktasında hizmet verdiler.”

• *Covid-19 pandemisi kırılğan grupları (yaşlılar, yoksullar, engelliler, mülteciler, göçmenler, çocuklar gibi) nasıl etkiledi?*

“Ağırlıkla yaşlılarımızla ilgili sıkıntı yaşadık. Tabii genç ölümleri de oldu. Bizim net rakamı vermemizin yasal ve doğru olmadığı söyleniyor. Ama yaklaşık 300’e yakın bir kaybımız oldu.”

Araştırmanın bulgularına göre, vatandaşlar salgın döneminde muhtarlığın çalışmalarının yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Pandemi özellikle vatandaşların muhtarlık tarafından sunulan hizmetlere eşit düzeyde erişemediği tespit edilmiştir. Kırılğan gruplar bu dönemde daha fazla mağdur olmuş, derin yoksulluk ve çok boyutlu hak ihlalleri (sosyo-ekonomik) yaşamıştır. Ayrıca, vatandaşlar sunulan hizmetlerden de çoğunlukla haberdar değildir ve bu konuda “bilgi eksikliği” öne çıkmıştır.

Vatandaşlar, muhtarların ihtiyaç sahiplerine gıda yardımı yapılması gibi konularda “objektif kriterler” belirlemesi gerektiğini belirtmiştir. Bir kişinin birden çok fazla kurumdan destek aldığı dile getirilmiştir. Ayrıca, pandemi mahallede hem yoksul insan sayısı artmış hem de yoksulluk katmerlenmiştir. Özellikle, kadınlar ve yaşlılar pandemi döneminde derin yoksulluğa sürüklenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Küresel sorunlara yerelden başlayarak çözüm üretilebilir. En küçük yerleşim birimi ve “yerelin yereli” olarak ifade edilen “mahalle” düzeyinde sağlanacak dirençlilik herkes için eşit ve adil bir yaşamın anahtarıdır. Bu bağlamda, salgına dirençli kentlerin inşasında mahalle düzeyinden başlayarak kentleri güçlendirebilmek için kırılğan grupların karar alma süreçlerine eşit ve demokratik katıldığı hak temelli bir yönetim yaklaşımı benimsenmelidir.

Bu çalışma, mahalle ölçeğinde sosyal boyutta salgına dirençliliğin artırılması üzerinedir. Çalışma kapsamında, çok basamaklı bir alan araştırması süreci tasarlanmıştır. Bu aşamalar sırası ile verilerin toplanması (mahalle sakinleri ile online anket ve mahalle muhtarı ile derinlemesine görüşme aracılığıyla), bulguların yorumlanması ve önerilerin sunulmasıdır.

Salgınlar ve tüm kriz süreçlerinde mahallelerin başta sosyal boyut olmak üzere bütün boyutlarda (sosyal, ekonomik, çevresel ve yönetim) daha dirençli hale gelebilmesi için sunulan öneriler;

- Muhtarlık kurumları özellikle ekonomik açıdan güçlendirilmeli ve bütçeleri olmalı.
- Mahallede ikamet eden iş insanlarından sponsorluk, gıda-giyisi vb. yardımı gibi konularda destek alınmalı.
- Muhtarlıkların kurumsal kapasitesi güçlendirilmeli (büyükşehir veya ilçe belediyeleri tarafından personel desteği sunulmalı vb.).
- Üniversiteler, valilik, büyükşehir ve ilçe belediyeleri iş birliğinde muhtarlara yönelik “Kentsel Dirençlilik” eğitimleri verilmeli.
- Muhtarlar yerel sivil toplum örgütleri ile ortak çalışmalar yapmalı, iş birliği-güç birliği modeli benimsenmeli.
- Muhtarlar iletişim kanallarını aktif olarak kullanmalı ve sosyal medyanın gücünden daha fazla faydalanmalı.
- Mahallede gönüllü grupları, Whatsapp grupları ve Facebook grupları gibi hızlı iletişim kanalları kurulmalı
- İnternete erişimi olmayan veya sosyal medya kullanmayan mahalle sakinleri için alternatif iletişim kanalları geliştirilmeli (SMS gönderilebilir, telefonla bilgilendirilebilir, yerel/ulusal TV kanallarından faydalanılabilir).
- Kırılğan gruplara yönelik psiko-sosyal destekler sunulabilir (mahallede ikamet eden psikolog, sosyolog, doktor ve öğretmenlerden gönüllü destek alınabilir).
- Muhtarlıklar tarafından kriz öncesi, kriz sırası ve kriz sonrasında neler yapılması gerektiği konusunda mahalle sakinleri düzenli aralıklarla bilgilendirmeli, bu konuda farkındalık çalışmaları (seminerler ve eğitimler düzenlenebilir, billboardlarda bu konuya yer verilebilir, broşürler dağıtılabilir) yapılmalı
- Covid-19 sonrası yeni normalde “katılımcı”, “hak temelli” ve “kapsayıcı” yönetim anlayışı ön planda olmalı.

Salgınlar gibi halk sağlığını derinden etkileyen kriz durumlarında kentlerin sosyal dirençliliğini arttırmak hayati öneme sahiptir. Sosyal dirençlilik boyutu; kapsayıcılığı, birleştiriciliği ve vatandaş ağlarının güçlendirilmesini odağına almalıdır. Bununla birlikte, güvenli toplumların ve güvenli mahallelerin inşası öncelikli bir konu

olmalıdır. Bu bağlamda, vatandaşların iyi olma halinin yükseltilmesi ve bunun sürdürülebilir hale getirilmesi amaçlanmalıdır.

Ezcümle; salgınlara karşı daha dirençli bir dünya, yerelin yereli olan mahallelerden başlayan hak temelli, katılımcı ve kapsayıcı politikalar ile mümkün olabilir.

Kaynakça

- Alizadeh, H., ve Sharifi, A. (2021). Analysis of the state of social resilience among different socio-demographic groups during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 64, 102514.
- Aslan Okat, B. ve İnce, C. D. (2021). Kentsel Sürdürülebilirlik ve Dayanıklılık Açısından Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Rant ve Özel Mülkiyete Bir Bakış. *İDEALKENT*, 12 (33), 905-933.
- Avcu, S., ve Buldur, A. D. (2018). Sultangazi İlçesi'nin (İstanbul) Şehirleşme Süreci. *Electronic Turkish Studies*, 13(2).
- Aw, S. B., Teh, B. T., Ling, G. H. T., Leng, P. C., Chan, W. H., ve Ahmad, M. H. (2021). The covid-19 pandemic situation in malaysia: Lessons learned from the perspective of population density. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(12), 6566.
- Bianet (2015). Cumhuriyet Mahalleliler Riskli Kararı Durdurdu. 14 Haziran 2022 tarihinde <https://m.bianet.org/bianet/toplum/169525-cumhuriyet-mahalleliler-riskli-karari-durdurdu> adresinden erişildi.
- Buffel, T., Yarker, S., Phillipson, C., Lang, L., Lewis, C., Doran, P., ve Goff, M. (2021). Locked down by inequality: Older people and the COVID-19 pandemic. *Urban Studies*, 00420980211041018.
- Carozzi, F. (2020). Urban Density and Covid-19. IZA Discussion Paper No. 13440, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3643204> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3643204>.
- Chen, J., Guo, X., Pan, H., ve Zhong, S. (2021). What determines city's resilience against epidemic outbreak? Evidence from China's COVID-19 experience. *Sustainable Cities and Society*, 70, 102892.
- Chu, Z., Cheng, M., ve Song, M. (2021). What determines urban resilience against COVID-19: City size or governance capacity?. *Sustainable Cities and Society*, 75, 103304.
- Cihangir Camur, K., Erdoğan Aras, F., Gorertamer, N. ve Satoğlu, G. (2021). Pandemi Sürecinde Yürünebilir Sokaklar ve Mahalle Donatılarına Erişilebilirlik Üzerine Bir Değerlendirme. *İDEALKENT*, 12 (34), 1255-1284.
- Con Wright, G. ve Çelik, K. (2022). Farklı Sosyal Kırılganlık Düzeyine Sahip Mahalle Muhtarlarının Gözünden Covid 19 Salgın Deneyimi: İstanbul İli Örneği. *Çalışma ve Toplum*, 1 (72), 239-266.
- Danıştay (2016). Esas No: 2016/2298, Karar No: 2020/12643. 15 Haziran 2022 tarihinde <https://karararama.danistay.gov.tr> adresinden erişildi.
- Ekşioğlu Çetintahra, G., Tezcan, S. ve Çınar, B. (2021). Ebeveynlerin Mahallelerine Yönelik Sağlık Güvenliği Algısı: COVID-19 Salgını Öncesi ve Sonrası İçin Karşıyaka'da Bir Araştırma. *İDEALKENT*, 12 (32), 298-326.
- Erin, I. ve Cubukcu, E. (2022). Effects of Covid-19 Pandemic on Neighborhood Perception and Satisfaction. *Kent Akademisi*, 15 (1), 19-37.
- Figueiredo, L., T. Honiden ve A. Schumann (2018), *Indicators for Resilient Cities*, OECD Regional Development Working Papers, No. 2018/02, OECD Publishing.
- Furceri, D., Loungani, P., Ostry, J. D., ve Pizzuto, P. (2020). Will Covid-19 affect inequality? Evidence from past pandemics. *Covid Economics*, 12(1), 138-157.
- Gauthier, G. R., Smith, J. A., García, C., García, M. A., ve Thomas, P. A. (2021). Exacerbating inequalities: Social networks, racial/ethnic disparities, and the COVID-19 pandemic in the United States. *The Journals of Gerontology: Series B*, 76(3), e88-e92.
- Hamidi, S., Sabouri, S., ve Ewing, R. (2020). Does density aggravate the COVID-19 pandemic? Early findings and lessons for planners. *Journal of the American Planning Association*, 86(4), 495-509.
- İPA (2021). Salgında Kent Yoksulluğu: İstanbul'da Yoksulluk Profilleri. 12 Haziran 2022 tarihinde https://ipa.istanbul/wp-content/uploads/2021/08/KENT_YOKSULLUGU.pdf adresinden erişildi.
- İSTKA (2020). Covid-19 Salgını Mücadele Sürecinde İstanbul Kırılganlık Haritası Proje Raporu. 20 Haziran 2022 tarihinde <http://www.istka.org.tr/media/132480/covid-19-salgini-mucadele-surecinde-istanbul-kirilganlik-haritasi-proje-raporu.pdf> adresinden erişildi.

- Kadi, N., ve Khelfaoui, M. (2020). Population density, a factor in the spread of COVID-19 in Algeria: a statistical study. *Bulletin of the National Research Centre*, 44(1), 1-7.
- Kaşıkırık, A. ve Dokuzcan, H. (2021). Küresel Sorunlara Mahalli Çözümler: Katılımcı Perspektifle Salgınla Dirençli Mahalleler İnşa Etmek. *Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi*, 1 (1), 20-31.
- Kaşıkırık, A., Dokuzcan, H., Akpınar, İ. E., ve Karaoğlu, N. (2020). 2019 Yerel Seçimlerine Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Bakmak. 10 Haziran 2022 tarihinde http://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2020/12/KA.DER_Sivil-Dusun_Kitapcik.pdf adresinden erişildi.
- Küresel Amaçlar (2016). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Amaçlar. 10 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.kureselamaclar.org> adresinden erişildi.
- Martínez, L., ve Short, J. R. (2021). The Pandemic City: Urban Issues in the Time of COVID-19. *Sustainability*, 13(6), 3295.
- OECD (2016). Measuring city resilience. 15 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.oecd.org/cfe/resilient-cities.htm> adresinden erişildi.
- Pehlivanoglu, C. ve Yılmaz, M. (2022). Enerji Yoksulluğu ve Covid-19 Salgını: Artan Eşitsizlikler ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11 (1) , 28-42.
- Resilient Cities Network (2022). What is urban resilience?, 1 Haziran 2022 tarihinde <https://resilientcitiesnetwork.org/what-is-resilience/> adresinden erişildi.
- Resmî Gazete (2013). Bakanlar Kurulu Kararı. 10 Haziran 2022 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130206-4.htm> adresinden erişildi.
- Rocklöv, J., ve Sjödin, H. (2020). High population densities catalyze the spread of COVID-19. *Journal of Travel Medicine*, 27(3), taaa038.
- Sayın, Ö. ve Bozkurt, V. (2020). Pandemi de küresel kentte yaşamak: İstanbul'un COVID-19 deneyimi. D. Demirbaş, V. Bozkurt ve Y. Sayın (Ed.), COVID-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri içinde (1. bs., ss. 204–216). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Sharifi, A., ve Khavarian-Garmsir, A. R. (2020). The COVID-19 pandemic: Impacts on cities and major lessons for urban planning, design, and management. *Science of the Total Environment*, 749, 142391.
- Sigler, T., Mahmuda, S., Kimpton, A., Loginova, J., Wohland, P., Charles-Edwards, E., ve Corcoran, J. (2021). The socio-spatial determinants of COVID-19 diffusion: the impact of globalisation, settlement characteristics and population. *Globalization and Health*, 17(1), 1-14.
- Sun, Z., Zhang, H., Yang, Y., Wan, H., ve Wang, Y. (2020). Impacts of geographic factors and population density on the COVID-19 spreading under the lockdown policies of China. *Science of The Total Environment*, 746, 141347.
- Sy, K. T. L., White, L. F., ve Nichols, B. E. (2021). Population density and basic reproductive number of COVID-19 across United States counties. *PloS one*, 16(4), e0249271.
- Tuğaç, Ç. (2019). Kentsel Dirençlilik Perspektifinden Yerel Yönetimlerin Görevleri ve Sorumlulukları. *İDEALKENT*, 10 (28), 984-1019.
- Tuncer, S. ve Demirci, R. (2021). Özel ile Kamusal Ekseninde Covid-19 Pandemisi: Cinsiyetlendirilmiş Gündelik Kentsel Mekân Deneyimi ve Kadınların Güvenlik Mesaisi. *İDEALKENT*, COVID-19 Sonrası Kentsel Kamusal Mekânların Dönüşümü, 491-535.
- TÜİK (2021). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları. 15 Haziran 2022 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuc-lari-2021-45500> adresinden erişildi.
- Varol, E. ve Öksüz, A. M. (2021). Kamusal Alanların Mekân Kalitesi ve Salgın İlişkisi: Covid-19 ve Etkileri. *YDÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 18-35.
- Wong, D. W., ve Li, Y. (2020). Spreading of COVID-19: Density matters. *PloS one*, 15(12), e0242398.
- Wu, X., Li, X., Lu, Y., ve Hout, M. (2021). Two tales of one city: Unequal vulnerability and resilience to COVID-19 by socioeconomic status in Wuhan, China. *Research in Social Stratification and Mobility*, 72, 100584.
- Yang, S., ve Chong, Z. (2021). Smart city projects against COVID-19: Quantitative evidence from China. *Sustainable Cities and Society*, 70, 102897.

On Grand Strategy: A Conceptual Study and International Relations*

Grand Strateji Üzerine: Kavramsal Bir Çalışma ve Uluslararası İlişkiler

Mehmet Çağatay ABUŞOĞLU**

Başvuru Tarihi: 12.11.2022

Kabul Tarihi: 14.11.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Abstract

States establish long-term plans and make foreign policy in compliance with these plans. However, foreign policy may not always reflect the long-term plan. In this sense, purely observing foreign policy may give misleading results and present short-term assessments. With short-term assessments, it is difficult to observe the breaks in foreign policies and to observe the harmony within. The grand strategy, on the other hand, focuses on the long-term plans on which foreign policy is based, and the harmony between policies. In this study, the features and the stages of the grand strategy that contain in the long-term plans of the states were examined. This study also aimed to develop the concept of grand strategy and engage it in conformity with its use in International Relations. Therefore in this study from which sources the grand strategy can arise has been analysed, as well. Additionally, under the grand strategy logic, which stages do the states pass till how a foreign policy logic is formed also underlied in this study.

Keywords: Grand Strategy, International Relations, State

Özet

Devletler uzun vadeli planlar kurar ve bu planlara uygun olarak dış politika üretirler. Ancak, dış politika her zaman uzun vadeli planı yansıtmayabilir. Bu anlamda, salt dış politika gözlemlenmesi yanıltıcı sonuçlar verebilecek ve kısa vadeli değerlendirmeler sunacaktır. Kısa vadeli değerlendirmelerle dış politikadaki kırılmaları anlamlandırılmak ve içerisindeki ahengi gözlemlemek oldukça zordur. Grand strateji ise bu anlamda dış politikanın dayandığı uzun vadeli planlara ve politikalar arasındaki ahenge odaklanmaktadır. Bu çalışmada, grand stratejinin devletin uzun vadeli planlarını hangi özellikleriyle ve aşamalarla ihtiva edebileceği incelenmiştir. Çalışma ayrıca kavramın geliştirilmesi ve Uluslararası İlişkiler'deki kullanımına uygun olarak angaje edilmesi amaçlandı. Bu amaca uygun olarak grand stratejinin hangi kaynaklardan doğabileceği incelenmiştir. Ayrıca dış politika noktasına gelinceye kadar devletlerin grand strateji mantığına uygun olarak hangi aşamalardan geçtiği çalışmada yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Grand Strateji, Uluslararası İlişkiler, Devlet

Introduction: Grand Strategy and International Relations

States' main objective is to maintain their independence. Beyond this main objective, often they tend to extend their influence, and their dominion; The classical tools at their disposal are: armed force, wealth, and allies (Howard, 2001, p. 2). According to these classical tools, the primary way states resort to their ends is through

*This article is produced from the PhD thesis.

**Dr., cagatay-abusoglu@hotmail.com.tr, ORCID: 0000-0001-7869-2156

war. While war is one of the basic facts of the international relations, strategy is an integral part of the war. The concept of strategy, which is generally associated with the command on the battlefield, has also been used in the sense of a war trick applied to achieve victory (Earle, 1948, p. viii). The association between war and international politics, which is a classical period interpretation of International Relations, has undergone a small change in the modern period. Herein, armed forces and wealth are still the primary factors in understanding the power of the state. Moreover, diplomacy, public opinion and psychological factors were added to these elements. In fact, these factors, which were fused in other power elements, are now noticeable separately. With this change, the concept of strategy, which is the key to victory in the war, has been questioned. As a result of this questioning, the grand strategy has been accepted as the structure above the military strategy that points the political target. Thus the tactic is to use troops in combat; the strategy is to lead battles to win the war; (Clausewitz, 1984, p. 206) grand strategy, on the other hand, is accepted as the ability to direct politics in the event of victory or defeat after the war. Grand strategy is the highest level of strategy and guides other strategies.

Strategy is part of Security Studies, just as security studies is part of International Relations (Baylis, Wirtz, Cohen ve Gray, 2002, p. 12). As can be understood, strategy is not a purely military issue. The fact that the concept of strategy is included in the discipline of International Relations has created an environment that can be evaluated differently from military studies and can enable the analysis of causal mechanisms in political processes. With this conceptual separation, the field of study has also become apparent. Military strategy has a meaning that includes operations on the battlefield, while grand strategy involves the political goal fought for. Military historians first used the concept of grand strategy in the 1920s to harmonize military and non-military actions (Doğan, 2016, p. 156). Grand strategy emerged as an important concept within the discipline of strategic studies during the 1970s (Morgan-Owen, 2020, p. 354).

To understand grand strategy, it is necessary to identify what it is not. At this point, we can consider two important concepts used by researchers in the International Relations discipline for international policy analysis. The first of these is foreign policy. Foreign policy is also a phenomenon that is analyzed, but when examined through the grand strategy, it is the final stage and behaviour of the states in accordance with their grand strategy. Another important concept, the doctrine, should be considered as the subject or region that the leadership focuses on in the grand strategy. In this sense, grand strategy is not a foreign policy or doctrine, but the political logic that includes and directs them.

Accordingly, there is a typical problem of level of analysis regarding grand strategy analysis in the discipline of International Relations. One of the most important features that will be explained further in the following parts of this study is that grand strategy is applied in the long term that guides global politics. This shows that grand strategies cannot be handled at the individual level. Because for states, the term long term means 50 to 100 years processes, but it is not possible for a leader to stay in power for that long. For this reason, there is a problem of analysis level in grand strategy studies based on the conceptualization of leadership. A leader can make foreign policy in line with the grand strategy during his/her administration, but cannot carry out a grand strategy on his/her own. Ultimately, the appropriate level of analysis for grand strategy is systemic. While the state is creating its grand strategy, it includes all the actors, threats and opportunities in the international system in their calculations. Such a broad perspective is possible at the systemic level analysis. The systemic level of analysis permits us to examine international relations in the whole (Singer, 1961, p. 80). In accordance with the long-term understanding of the states, analysis on a global scale will provide an understanding of the grand strategy. It is a fact that a successfully analysed grand strategy will increase its predictive ability. Grand strategy studies have and will have an important place for the discipline of International Relations to get out of the historical analysis spiral and gain a foresight capability.

Features of Grand Strategy

Grand strategy studies have focused on the great powers rather than the small and middle powers (Kennedy, 1991, p. 6) because making global policies and being able to implement these policies in the long term are abilities that require power. This approach makes dominant distinction between great powers and the others

in international politics understandable. While the great powers make policies within the framework of their grand strategies, small and middle powers respond to these policies at the scale of their power. In other words, great powers are the arsonists of international politics, and small and medium powers are the firefighters. Great powers behave like arsonists and choose the field and direction of international politics to start the fire while others, like firefighters, struggle against fires. The arsonist-firefighter metaphor is another expression of Thucydides' famous quote "dominant exact what they can and the weak concede what they must" (2009, p. 302), which has an important place in International Relations.

The great powers, which are the main actors of international politics, have desires to extend their influence and even dominate beyond interests and threats. "To do so effectively, great powers need a conceptual map of the World and a grand strategy that follows from it aimed at keeping the international ends they pursue in balance with the means available to attain those ends" (Kupchan, 2003, p. 3). Preparing for potential ends and threats gives grand strategy a visionary function. In other words, the grand strategy is the framework that determines the necessary policies for a state to predict how the world is and should be (Krasner, 2010, p. 4). In summary, grand strategy conveys ideas about the future.

Setting long-term ends means that grand strategy includes vision of the future. However, it is not a matter of dreaminess when grand strategy contains ideas about the future. Imagined future must be connected with reality; otherwise the grand strategy will collapse (Gaddis, 2018, p. 21). It is essential to be sufficiently open and aware for a successful strategy for the future (Yarger, 2006, p. 73). Hence, realism comes first among the vital principles that should not be exceeded for grand strategy. In politics, overstepping of realism, and loss of clarity and awareness are likely, by ideological obsession. Ideological obsessions drive the grand strategy into collapse, as it distracts the state from realism, focusing desires and ambitions. The grand strategy, which loses its realism and takes shape based on the views of policymakers, will cause the state to have a problem with survival.

Table 1. Strategy levels (Martel, 2015, p. 30)

	Grand Strategy	Strategy	Operations	Tactics	Technology
Geopolitic Scale	Global	All threats of war and conflict	One particular theater of war	Battlefield	Home front / Academy Industry
Temporal Scope	Long term (Decades)	Med term (Years)	Short term (Weeks to Months)	Very short term (Minutes to Days)	Variable time horizon
Types of Ends	Highest political ends	Overall military victory	Campaign victory	Achievement of tactical objectives	Competitive advantage over enemies
Types of Means	All (diplomatic, informational, military, economic)	Military, information, economic	Military, information	Military	Technical expertise

Since war is not an act of senseless passion but is controlled by its political end, the value of this end must determine the sacrifices to be made for it in magnitude and also in duration (Clausewitz, 1984, p. 92). This sentence, which expresses the relationship of grand strategy with military strategy, underlines that wars should be shaped compliance with political ends. For states, war is not epic stories and scenes of pride. The only reason for attempting war is the political end, and while grand strategy represents the political end here, war is the subject of military strategy. Military strategy is about how the war will be managed and hierarchically

it should be under the grand strategy that is concern with the international political and economic conditions and the purpose of the war (Freedman, 2013, p. 119). The logic that can save the state even if the operational and tactical mistakes continue and even if the war is lost lies in the grand strategy. There are examples of wars in history where the hierarchy of strategy was lost and thus victory became meaningless because of military strategy’s guidance. Although they are remembered for their unrealistic attitudes towards geography and climate, Napoleon and A. Hitler are also prominent parts of history with their war-oriented doomed to defeat strategy that was without the balance of ends-means and resulted in the loss of strategy hierarchy.

Another important part of grand strategy is technology. Technology could increase means for ends within grand strategies. In particular, the development of military equipment and the advancement of transportation means that grand strategy cannot be the same as it was a century ago. The advantage of the results to be obtained in the field of technology means power for the states. A state with increasing means will reach its ends more easily both on the battlefield and in its grand strategy. The cannons developed by the Ottoman Empire for the conquest of Istanbul, the invention of the steam engine and the navy established by England, and the atomic bomb obtained after the technological revolution created by the US are examples of the advantages created by technology. Today, states attach importance to technological development due to their quest to strengthen themselves.

It is possible to embody technology through academic power while considering technology within the scope of its effect on grand strategy. The academic power of each country can show itself with the patents it has obtained and the knowledge it has produced for itself. In other words, in addition to the military and economic power accepted within the grand strategy, the academic power that develops these elements and ensures their continuity also has an important place. Especially after reaching power, the continuity of this power is related to the knowledge, technology and R&D capacities of the states, in short, their academic power. If the wealth of resources alone or the military capacity provided by purchasing is not supported by academic power, one aspect of the grand strategy will be missing. At this key aspect, the research opportunities of universities, the increase in doctoral studies from all fields, the ability to obtain patents, and most importantly, the ability to allocate resources to these initiatives are the issues that will strengthen the grand strategy due to its academic power. While academic power has a direct impact on the grand strategy and thus achieving the ends of the state, it is inevitable that it indirectly creates soft power on people who seek research opportunities.

As mentioned in the table above, one of the important features of the grand strategy is that it is for long-term. While the states follow the grand strategies they have created within the framework of their basic interests, they know that this is a long process over time. While the grand strategies continue, leadership of the state may change, but the newcomers carry out their policies within the framework of this grand strategy. In summary, this situation shows that the grand strategy is in a position above politics. Although the leaders or groups that govern the state change over time, the long-term persistence of the grand strategy forces newcomers to adapt. Specialization is an important requirement for the grand strategy to be successful in identifying long-term goals, threats, and opportunities. The competence of policy-making institutions and boards will directly affect the predictive ability of the grand strategy. It will be possible for states with foresight ability and successful planning to take long-term steps.

Table 1. Features of grand strategy

	Features of Grand Strategy	Descriptions
1.	Realistic	It accepts the world as it is and acts accordingly.
2.	Dynamic	It acts in harmony with changing conditions and shows flexibility.
3.	Rational	It is separated from ideological and emotional attitudes.
4.	Holistic	It deals with all the power elements together.
5.	Self-Helper	The major point is self power, alliances etc. is secondary.

6.	Directory	It guides policy makers.
7.	Bellicose	It constantly collides with the grand strategies of other powers.
8.	Systemic	It takes shape based on the international system.

The fact that it is long-term does not mean that the grand strategy is a rule book to be followed in a fixed way (Posen, 2008, p. 84) . “Grand strategies are not and should not be static” (Fontaine and Kristin, 2012, p. 6) . A grand strategy must have flexibility in terms of ends and threats. New challenges should be taken into account for the future without missing long-term ends (Sinnreich, 2011, p. 257) . Grand strategy is dynamic because by its nature international politics is unpredictable. In this case, it remains unknown what will happen to the states and their grand strategies. In this emerging picture, it is a skill for states to be flexible while following their grand strategies. The grand strategy must be flexible in order to be long-term, or it may face the danger of collapse. The success of the grand strategy depends on constant change and adaptation (Murray, 2011, p. 11). A grand strategy that has lost its flexibility is amenable to resolution by other states. This puts the state at a disadvantage in terms of survival. Being flexible will allow the grand strategy to identify alternative routes in line with the target. Considering the opposite of this situation, if the state insists on a single path, it will easily be prevented from reaching its end in terms of other states.

Dynamism is a virtue that should be preserved not only when the grand strategy fails or dissolves, but also when it succeeds. Clausewitz, the author of “On War”, speaks of the culmination of attack and victory. There is a culminating point of attack and victory, and the dominant position should be maintained by defending before this point is exceeded, if the culminating point is exceeded, the use of force that harms itself beyond being useless occurs (Clausewitz, 1984, p. 528, 570). These considerations about attack, victory, and war in a broader sense apply to grand strategy as well. After a state achieves its long-term goals with its grand strategy, it should focus on preserving its gains instead of continuing its aggressive policies for more. Pursuing an aggressive policy is a method that exhausts the means-ends balance and is difficult to maintain. For this reason, policymakers should be able to correctly identify the culmination of the grand strategy and realize that the successful grand strategy may also need transformation.

One of the elements that gives the grand strategy the identity of being a “grand” is that it is followed on a global scale. Therefore, the grand strategy reflects the global vision of the state and the logic of policies that will disappoint the enemies (Deibel, 2007, p. 3). Any regional policy can be similar to the policy in another region, as well as differ due to the grand strategy. What is decisive at this point is what the state expects from the grand strategy. For example, if a state has decided to expand its area of interest, a status quo/protectionist in one region may pursue a destructive/revisionist policy in another. Although the actions are different, it should not be forgotten that the grand strategy is operated globally in terms of purpose. All components of the international system should be included in the plan, as the grand strategy reflects the global perspective. In order to understand the system and how it may change, the ability to see the interrelationship of all components is necessary, which makes grand strategy an ecological discipline (Gaddis, 2009, p. 9). In conformity with the claim of globality, the perspective should be broad in a way that does not exclude any element.

Grand strategy means the synchronization of military and non-military elements for states in the struggle for survival and creating a future, and offers an intellectual architectural structure for the state to achieve its higher interests (Brands, 2014, p. 2-3). For this architectural structure to stand on solid foundations, it should be realistic. While focusing on the possibilities for the future, the realities of the day should bear in mind and harmony should be sought between the future and reality (Murray, 2011, p. 3). It is dangerous to articulate sentimental views during the creation of a grand strategy. A grand strategy in which ideological, moral, or emotional aspects is involved means that it has begun to move away from reality. Hereby, the worldview of domestic political structures and policymakers should be kept out of the grand strategy to the maximum extent.

If the desired world is thought to exist or should exist and a grand strategy is formed accordingly, the danger of collapse will again arise. The ability to be realistic is also vital to another grand strategy quality, flexibility. Facts and a pragmatic approach should be taken as a basis so that flexibility is not lost. International politics is an environment where it is necessary to remain grey between blacks and whites. The ability to stay grey is to be realistic and pragmatic. If realism is lost, it becomes clear which subjects are black or white, and thus flexibility is lost. It is possible that the steps to be taken within the framework of grand strategies guided by ideological dogmas will be understood and the ends will be revealed.

Fundamentally, foreign policy-making appears contradictory does not necessarily indicate a lack of focussing. The fact that foreign policymaking varies across regions and countries, which is also related to grand strategic flexibility, does not imply inconsistency. "... I am a juggler, and I never let my right hand know what my left-hand does. I may have one policy for Europe and one diametrically opposite for North and South America. I may be entirely inconsistent, and furthermore, I am perfectly willing to mislead and tell untruths if it will help win the war" (Kimball, 1991, p. 7). This famous statement by F. D. Roosevelt reveals that what may appear contradictory steps have a purposeful meaning in the strategist's mind. From this point of view, analyzing and understanding foreign policy does not mean that a state's high interests and grand strategy are understood.

War is one of the most important points to be considered to separate grand strategy from strategy. While war is the job of strategy, grand strategy determines which political ends the war started for. From this point of view, strategy begins and ends on the battlefield, but the grand strategy is carried out in peacetime as well as in wartime. The grand strategy does not begin with the beginning of the war, nor does it end with its end (Kennedy, 1991, p. 4). For this reason, the strategist is a constant student who is aware of the legacy of the past, the possibilities of the future, and the internal-external strategic environment (Yarger, 2006, p. 73). This studentship represents the ever-vigilant state of the grand strategy. Even if wars end in victory, gains are temporary and grand strategy should therefore adapt to the new situation. If war is focused and grand strategic ends are ignored, peace will have no meaning. If the grand strategy of a state fails to create the order/peace that will emerge after the war, victory is also meaningless. If the grand strategy is focused on war and victory, then the peace that will be reached cannot be benefited from, and it will nurture the seeds of the next war (Hart, 1991, p. 353). Due to the statement, it is necessary to win the peace as well as to be victorious in the war. M. K. Atatürk, on the other hand, made an important statement about grand strategy by stating that victory is not a goal in itself, but a tool that serves a larger goal and creates a new peace/order, and if it is not, victory is a futile effort (Karal, 1991, p. 160). Grand strategy refers to a focus on peace/order beyond war and victory.

Sources of Grand Strategy

Each state obtains from three sources while creating its grand strategy: geography, strategic culture and the international system. When examined within the framework of these three sources, it is seen that each state follows special and inimitable grand strategies. Despite being in the same international system, every state is unique regarding geography and strategic culture.

Geography is an undeniable fact for a state in grand strategy making (Reagan, 1988, p. 2). For the state, which is in an endless struggle for survival, geography reflects the threat. The power needed at the point of threat is also an issue related to geography. Because there is a direct proportion between the size of the land under the sovereignty of the state and the resources it can obtain, it is important for the state to have economic resources to protect itself and achieve its goals. The climate is another geographical issue that should not be ignored. The reason that puts the climate in the foreground is war. Organizing operations in geographical points and climates where human life is difficult is sufficient for the bankruptcy of military strategy.

Geopolitics, which means the political evaluation of geography, shows which state is close and far. Although advancing technology has shortened distances, nearby power poses a greater threat to states than distant ones, and the near needs to be balanced first. Again, being surrounded by mountain ranges, seas or oceans is also a geopolitical reality. While states surrounded by mountains, seas, or oceans are relatively safe, states without the geographical boundaries constantly face harassment from neighbouring states. "Cartography, like cognition

itself, is a necessary simplification that allows us to see where we are, and where we may be going” (Gaddis, 1991, p. 102). Geography and geopolitics are realities that states should consider when formulating the grand strategy. Napoleon and A. Hitler are two defeated leaders who disregarded geography and climate when constructing their grand and military strategies. Technology, ambition, or military belief will not be enough to go beyond the reality of geography. England, besides, acted in harmony with the characteristics of being an island country and targeted other geographies instead of the strong European continent for expansionism. When England formed a grand strategy like a continental, not an island state, the First World War broke out and eventually won an uncertain and even harmful victory.

Consistent with the requirement that grand strategy assessments be made at the systemic level, geography offers a vision beyond individuals and internal structures. In this regard, the saying “Ministers come and ministers go, even dictators die, but mountain ranges stand unperturbed” (Spykman, 1942, p. 41) shows that geography creates a reality beyond the leaders at the point of strategy formation. The power struggle between states is not a process that can be carried out independently of geography. So, the steps to be taken at the grand strategy point must be compatible with this reality.

The state is an organization invented by human beings to protect themselves. This organization is first influenced by the society that created it and bears its traces. Inherently, each state has a different strategic culture. Therefore, one of the inevitable sources of grand strategy is the strategic culture that contains prejudices (Murray, 2011, p. 9). Ideas conditioned emotional reactions, and habitual behaviours are the factors that affect the strategic culture. (Snyder, 1977, p. 8). Every state has an approach to defining itself, albeit at a minimum level, and this definition is followed by the other state and the harmony or conflict of cultural codes emerges. Although strategic culture is not a determinant to be considered purely, it is also not an element to be completely ignored. Culture, like strategy, is a living phenomenon and change is also in question for it. But because this change happens so slowly, the strategic culture can carry biases that have long-term effects. Although the strategy is a cultural construct, it is not possible to analyze strategy only through national culture (Roxborough & Levy, 2014, p. 109). But strategic action is always the expression of a whole culture (Black, 2021, p. 16). In other words, understanding the culture does not mean understanding the strategy, but the strategy always includes the culture.

“A nation’s sense of the future, which determines long-range foreign policy as well as present diplomatic manoeuvres, is based partly on its sense of the past” (Kern, 1983, p. 277). History influences the strategic culture by bearing perceptions and interpretations, and this effect is reflected in the strategic attitude and behaviour (Gray, 1999, p. 54). The historical enmity of the two states becomes a part of their strategic culture that may guide their grand strategies. Geopolitics is also effective here. States that are not separated from each other by natural borders and try to take advantage of each other’s weaknesses naturally see each other as a primary threat. Therefore, history also provides empirical data for grand strategy, apart from affecting the strategic culture. While forming their grand strategies, states should grasp the historical facts that create today (G. Hart, 2004, p. 5). Beyond the study of the past, history sheds light on the dangers of the future. As a result, it is important to benefit from historical experience for grand strategy. The rise and fall in history should be observed from every angle.

The strategic culture, which is formed by the influence of culture, history, and current motivation, has a prominent place in terms of analysis in determining the grand strategy. Behaviours and beliefs guide or constrain thought on strategic questions, influence the treatment of strategic issues, and outline strategic discussion (Snyder, 1977, p. 9). Therefore the uniqueness of the strategic culture distinguishes grand strategies from each other.

The issue of national motivation is also part of the strategic culture. While the grand strategy is being followed by the state, the volunteering of the people should be created and nurtured for the policies to be implemented (Kennedy, 1991, p. 5). The willingness and enthusiasm of the people are as important as having tangible power elements (Hart, 1991, p. 322). So much so that where there is no moral superiority, success is not possible (Clausewitz, 1984, p. 545). If the people stop standing behind the policies, the state will have difficulty maintaining its grand strategy despite its power. Considering today’s conditions, the use of tax in military or

non-military policies, the large expenditures from the country’s economy, and the dispatch of soldiers created from the population are issues that directly concern the public. If the support and enthusiasm of the nation are lost, it will not be possible for the state to continue the policy in the long run. At this point, it is understood that one of the most important processes of grand strategies is to create arguments. Before making policy within the grand strategy, states will seek to create a convincing impression to the outside world as well as provide national motivation by making arguments about how they and their actions want to be seen and understood. This search and the argument created are born out of the strategic culture.

The international system, which is another of the main sources that direct the grand strategy, is based on power relations. The structure of the international system is affected by the ordering principle, the functions of the units and the distribution of capabilities across the units, and a change in one of them mean that the structure of the international system changes (Waltz, 1979, pp. 100-101). From this point of view, it is not possible for a state to follow the grand strategy it desires by ignoring the conditions brought by the system (Murray, 2011, p. 8). While anarchy continues to exist as the ordering principle of the international system, the issue that most concerns the structure within the system is the distribution of capabilities between states. This distribution is the most powerful factor affecting the functioning of international politics. So much so that, with a change in the distribution of power, a state that was not a threat before may turn into a threat, while another is a threat, it may lose this feature and brand-new opportunities may arise. Technological developments and long wars are situations that have a transformative effect on the system, examples of which we have encountered throughout history. The transformation of the system should be followed by the states. Because the transformation of the international system will necessitate a change in the grand strategy.

Grand Strategy Stages

States, which differ from each other in terms of geography, power, culture, and history, should meticulously advance their grand strategies that they will follow on the way to survive in the anarchic international system. The art of strategy requires not only finding means to achieve a fixed end but also identifying realistic and desirable ends (Freedman, 2013, p. 137). The grand strategy, with the experience it contains, gives the state the ability to foresight, helps it prioritize targets and threats, balances the use of resources, develops its strengths, provides the opportunity to take advantage of the opponent’s weaknesses and creates an advantage in long-term competition (Brands, 2014, p. 9). After all, the creation of a grand strategy is of great importance for states.

Table 2. Grand strategy stages

	Grand Strategy Stages	Descriptions
1.	Determining ends	State interests and opportunities
2.	Detecting threats	Possible problems to survival
3.	Prioritization	Choosing the primary among interests and threats
4.	Establishing the means-ends balance	Identifying adequate spending
5.	Coordinating resources	How to use which power elements
6.	Creating an argument	Convincing the domestic and foreign public opinion to foreign policy
7.	Setting up scenarios	Evaluation of possibilities and uncertainties
8.	Foreign policy implementation	Attitude and behavior of the state

There are important stages that states should consider until they reach foreign policy implementation. When creating a grand strategy, states must first identify vital points of interest and opportunities that will provide a safer environment for themselves and their communities (Slaughter, 2012, p. 46). In fact, this is the most natural approach for every state. Because states are basically structures that pursue their interests. However, it should be realized that every interest and opportunity have a loser, in other words, an opponent in the zero-sum game logic. International politics is a field where every action has a reaction. Therefore, it is necessary to be careful and selective about the interests to be followed.

Also, “a compass will point you true north from where you’re standing, but it’s got no advice about the swamps and deserts and chasms” (Gaddis, 2018, p. 17), so determining ends isn’t enough. If there is one thing that the anarchic international system presents to states more than opportunities, it is threat. Since no state can ever be aware of the intention of another state or be sure that the existing intention will not change, suspicion and the related threat are always on the agenda. From this point of view, it is seen that there are numerous threats for every state. The occupation projects of the border neighbors, the moves of the great powers, the actions of terrorist organizations, and the economic pressures are the prominent international security threats. States should consider every threat here, just like interests and opportunities, and successfully identify each according to their level of impact.

Identifying interests and threats are two political processes that states have practiced for centuries. The first step that makes the grand strategy important is prioritization. An attempt to defend everything leaves everything defenseless (Posen, 2014, p. 4). There are countless areas of interest/opportunity and threat against states. However, it is not possible to deal with all of them at the same time, no matter how high the power level, and therefore prioritization is an important step (Brands, 2012, p. 8). Which threat and interest is more vital is the basic principle in prioritizing. Prioritization is the core of grand strategy. Among the ends, the vital ones are preferred and the others he is sacrificed (Gaddis, 2018, p. 14-15). Thanks to prioritization, it will be determined what to fight against in the long term. Mistakes to be made in prioritizing with moral or ideological concerns will mean that the real threat and interest cannot be understood, and eventually the state will weaken. As mentioned earlier, realism is the only point of view for prioritization.

The next step on which the grand strategy is based is to achieve the ends-means balance. The situation for which the power that requires prioritization will be consumed will be successful when the ends-means balance is established. In case of spending more resources than necessary for any ends, the state budget will start to run a deficit. This deficit will mean relative weakening. A state that aims to achieve the ends by overspending will fall behind other ends that it can reach more cost-effectively. This situation can mean an opportunity for the other state when viewed with the logic of a zero-sum game. States that want to pursue too many ends without being able to provide power and means fail in their ends that they can achieve in a better way and eventually become vulnerable to the enemy’s grand strategy (Brands, 2014, p. 7). The grand strategy, which spends its power at the expense of wear and loses the ends-means balance, is dragged towards collapse (Hart, 1991, p. 353). In other words, a grand strategy in which the ends-means balance is not successfully established will create the opportunity for success for the grand strategy of the other state. To summarize, the grand strategy is a guide that includes the definition of national interests and threats and expresses which tools and resources will be used for these interests and threats (Dueck, 2006, p. 11). In parallel with the lack of this guide, it has been seen that the great empires were dissolved in one fell swoop with the loss of the ends-means balance. The “imperial overstretch” argument put forward by P. Kennedy is an example of this situation. States that go into extreme expansion will lose the balance between their military actions, political goals and economic realities, and thus they may perish (Kennedy, 1987). Therefore, the ends-means balance has a vital place in the success of grand strategies. In this regard, J. L. Gaddis gives the following example: “Octavian rose by teaching himself self-control; Antony sank by forgetting it... Napoleon lost his empire by confusing aspirations with capabilities; Lincoln saved his country by not doing so” (2018, p. 309).

One of the basic approaches of international relations emerges between prioritization and ends-means balance, self-help principle. The only that will ensure the security of the states in the international system, which may

be anarchic and conflicting, is themselves. The best way to survive in this system where the self-help principle operates is to be the strongest (Mearsheimer, 2014, p.33). The first element that will keep the states alive is their power. This situation shows that no state will change its priorities and use its resources for another unless it is compatible with its own interests and strategy. Thence, one of the prominent threats for a state is their dependence on another for their survival. The ends-means balance and consistent prioritization need to be calculated very carefully so that the situation of seeking help from another state does not arise.

The grand strategy includes all the power elements, and it is also related to the correct coordination of the resources and ensuring the ends-means balance. Another feature of the grand strategy that makes it “grand” is that it coordinates sub-strategies. A comprehensive and complex combination is achieved by building the interrelationship between all resources and power elements (Layton, 2012, p. 58). Therefore, it is necessary to develop a holistic perspective that addresses all dimensions and limitations of power (Brands, 2012, p. 11). The grand strategy ensures that the state is directed with all its might to its determined ends. Coordination between power elements will pave the way for achieving the goal.

Most of the calculations that states make before they act in foreign policy in line with their grand strategies are material. Ends-means balance, prioritization are still parts of the material account. In addition, the grand strategy needs arguments that will morally support the foreign policy behavior and have a multiplier effect. Argumentation has a prominent place in the grand strategy’s achievement of its ends and influencing both domestic and international public opinion. Today, many states propagate that their behavior is beneficial for the “common/global good” while justifying their foreign policies. The “anti-imperialist” attitude that the US shared with the international public in the Wilson Principles after the First World War, and the “democracy, liberalism, free market and open society” oriented argument after the Second World War are successful examples of argumentation. Furthermore, the belief that the steps to be taken will make the country safer and more prosperous should be presented to its citizens by the government. However, the importance of making arguments in terms of grand strategy is to calculate how the ideas to be put forward will be understood by each unit. Calculation errors in creating arguments may even lead to the blockage of grand strategy.

Although foreign policy is seen as a one-sided action by the state, it is a reciprocal movement that creates a reaction. Hereunder, international politics is the scene of the clash of grand strategies. The primary forces that clash over grand strategies are arguments. The strength of the argument that will support the grand strategy can wear down the counter grand strategy and affect its policies. In this respect, the important point in creating an argument is also about how the other party will perceive it. A successfully constructed and executed argument may undermine the opponent’s strategy.

While explaining importance of argumentation through grand strategy, it is key to mention the dominant features. One of these dominant features is the operation and execution of grand strategies in peacetimes. In wartimes, the weight of grand strategy will undoubtedly be on military strategy, but in peacetimes, which is generally longer processes, arguments drive the actual conflict. In other words, although there are interactions that bring great changes before and after wars, peacetime, which we can consider as non-conflict in the long run, is broader and the struggle in these large peacetimes is given over arguments. It is possible to identify this vital position of argument making as public diplomacy and soft power within the discipline of International Relations. With the development of communication technologies, the field of public diplomacy enables states to conduct international public relations and is used by states with the desire to create attraction, which is the basis of soft power. While the states aim to influence the power by creating a positive image and attraction on other peoples, of course, they do this by benefiting from the arguments of their own grand strategies.

There are many variables that affect the security environment, the evolution of which is complex and nonlinear (Danzig, 2011, p. 15). For this reason, grand strategies cannot be expected to identify all targets, opportunities, and threats all at once or quickly. At this point, where the dynamism and flexibility features become more vital, the most important studies that should be implemented before the phase of foreign policy making of grand strategies should be on scenarios. Scenarios should be created in order to reduce the uncertainty of

the developments ahead and to consider the possible future in the creation of a grand strategy with a long-term nature (Doğan, 2016, p. 160). At this juncture, the field knowledge, intelligence activities and academic knowledge of the states can be decisive. The success of the scenarios to be established for the ends determined within the framework of the grand strategy is based on the depth of knowledge and policy making experience. Thereby, it is possible that the information produced especially in the field of academia will contribute to the states as scenarios about the possible future. Although the target has been determined in terms of grand strategy, since it is possible to encounter problems on the way to the target, states need scenarios and plans that will enable them to advance towards the same target.

“No ‘grand strategy’ will remain unaffected by the unforeseen” (Gaddis, 2018, p. 308) so the success and quality of a grand strategy depend on its foresight ability. Creating scenarios for the development of this ability is a method that needs constant attention. On the other hand, the knowledge to be achieved and the ability to be developed through scenario creation are also related to academics, not just the government’s foreign affairs bodies. The state should pay attention to the contribution of studies in the field of International Relations to the grand strategy.

After the state, which creates its grand strategy, determines its targets, threats, which ones are of priority, what power elements will be coordinated in a ends-means balance for these, its arguments, and scenarios, it comes to foreign policy implementation. Foreign policy is the behaviour of states and takes shape in compliance with grand strategy. Grand strategy is rationalization, not an overt structure like foreign policy (Betts, 2019, p. 11). States implement their foreign policies within the framework of the logic indicated by the grand strategy. While examining International Relations, some foreign policies of states may seem inconsistent, but it should not be forgotten that this has a harmony and logic in its grand strategies. In summary, grand strategy identifies threats to the state; It designs political, economic, military and other remedies for these and prioritizes among all threats and remedies because in anarchic international system, national resources are not enough to fight all threats (Posen, 1984, p. 13). Ultimately, all the plans established find a place in international politics as a foreign policy.

The Importance of the Grand Strategy for the States

States fight against each other in the international system to be safer, richer, and stronger. In this struggle, the grand strategy works for the states to make the existing balance better for themselves and to create power (Freedman, 2013, p. xii). Providing a vision to be followed consistently, if it is dependent on the realities of the day, is a successful step for the security of the states. “Grand strategy represents a roadmap delineating our most important foreign policy goals and the most effective instruments and policies for achieving those goals” (Schwenninger, 2003, p. 25). When viewed as a roadmap, the existence of a grand strategy is important to gain advantage within the system and to achieve foreign policy stability.

The change of heads of state does not mean that states will follow new foreign policies. In international politics, states follow a consistent and stable path according to their realities. Hence, the change of people is limited as a factor. Without a coherent grand strategy, policymakers cannot conduct an effective foreign policy (Milevski, 2016, p. 128). The grand strategy guides foreign policy ensures that policies is carried out in a stable manner even if new heads of state come. If the grand strategy is absent or ignored, foreign policy stability may be lost and thus state may remain uncertain about threats and ends.

Grand strategy, which is not a detailed guide to foreign policy making, is a compass pointing to policy makers’ priorities. The guidance provided by the grand strategy in foreign policy making also provides stability in the balance of use of means. States that change their ends in the short run may become increasingly wasteful in mobilizing their means. Such extravagance may lead to relative weakness and failure to survive.

A state that has formed its grand strategy with all its requirements will have more capable foresight in international politics where there are uncertainties. The grand strategy obliges states to constantly improve on their goals and the threats they will face. Therefore, one of the key elements in grand strategy is to look beyond

the current situation, prepare for the possibilities and take the necessary steps within the framework of the foresight but this function of “looking beyond” does not mean creating utopias. Increasing foresight capability gives states the chance to explore potential conflict areas. As mentioned before, when states determine their grand strategies, they reveal what kind of world they dream of and the necessary ends for this. On the other side, the states that will harm the form desired to be given to the international system and the ends pursued are also determined. In short, grand strategy shows who the enemy is and what can be done against this enemy. In this respect, a state that follows a grand strategy will have the opportunity to be prepared.

The dynamic and flexible grand strategy will create space for establishing new policies against new situations and unaccounted developments (Brands, 2014, p. 10). Identifying the enemy and finding its weak points are among the aims of the grand strategy (Hart, 1991, p. 212). In this respect, grand strategy gives the state intuitive power within the international system (Krasner, 2010, p. 5). The grand strategy is also important for the enemy to deviate from its own ends, in other words, to abandon its grand strategy (Stoker, 2010, p. 405). Accordingly, it is a great advantage for states to be able to take intuitive and stable steps regarding the international system by guidance of grand strategy.

Conclusion

J. L. Gaddis is one of the academics from whom we can get the best answer on what a grand strategy is. Gaddis used the hedgehog-fox metaphor of I. Berlin in the explanations about grand strategy. “Hedgehogs, Berlin explained, ‘relate everything to a single central vision’ through which ‘all that they say and do has significance’; foxes, in contrast, ‘pursue many ends, often unrelated and even contradictory, connected, if at all, only in some de facto way’” (Gaddis, 2018, p. 4). Another important explanation Gaddis brought about grand strategy is the classification of grand strategists with whom these metaphors are associated. Positive liberty has been hedgehogs trying to herd foxes: the older Pericles, Julius Caesar, Augustine, Philip II, George III, Napoleon, Wilson, and the twentieth-century totalitarians, all of who offered ranges of “freedoms” extending from disillusionment to extermination (Gaddis, 2018, p. 310). “Negative liberty has been foxes with compasses: the younger Pericles, Octavian Caesar, Machiavelli, Elizabeth I, the American Founders, Lincoln, Salisbury, and especially Roosevelt, all of whom had the humility to be element of what lay ahead, the flexibility to adjust to it, and the ingenuity to accept, perhaps even to leverage, inconsistencies and they respected topographies, crafted choices within them, and evaluated these carefully once made” (Gaddis, 2018, p. 310-311). In reference to this classification and its statement, the grand strategy should be realistic, flexible, and balanced, as presented as features at the beginning of this study. Within the framework of this requirement, leaderships that allow polyphony will benefit from more intelligence as they can listen to more ideas. There is no doubt that a grand strategy that uses more intelligence will be better constructed.

The second purpose of this study, after developing an explanation of the concept of grand strategy, is related to the concept’s place in International Relations. The grand strategy literature, which consists of aphorisms and myths, has been introduced with explanations engaged in International Relations with this study. Beyond that, a model for research is presented with a discussion on both the sources and stages of the grand strategy. It is necessary to reach a richer literature by increasing and discussing the findings on the grand strategy. This requirement is also important for the future of the International Relations discipline. So much so that one of the fields with the greatest gap between its academy and practice is International Relations. In other words, while studies in engineering or medicine can have an impact on industrial production, this is very limited in social sciences and especially in International Relations. Consistent work on the grand strategy can help states both in policy making and in advancing with the target. This will be an answer for International Relations academics regarding what research is for. Studies on the grand strategy will make the desired result and primary goal visible beyond the short-term attitudes of the policies of the states. Therefore, grand strategy analysis should take place in International Relations by creating models and methods just like foreign policy analysis. If the foresight ability will be provided by the studies on grand strategy is ignored, the discipline of International Relations will remain in the context of Political History studies.

In another respect, as mentioned in the first part, one of the sources that feed the grand strategy is the academic field and academic power. It is very important for states to benefit from the discipline of International Relations

at the point of establishing or solving long-term plans. International Relations academics will be able to contribute to the foresight ability of the state by examining the policies with multiple scenarios with their studies on grand strategy. The prominent position of academic power in the sustainability of other material power elements should be considered. Accordingly, for instance, the attractiveness of the U.S. for scientists, the fact that it has a large number of think tanks and its position in both natural and social sciences contribute to the sustainability of its superpower feature at the grand strategy level.

References

- Baylis, J., Wirtz, J., Cohen, E. ve Gray, C. S. (2002). *Strategy in the Contemporary World*. Oxford: Oxford University Press.
- Betts, R. K. (2019). The Grandiosity of Grand Strategy. *The Washington Quarterly*, 42(4), 7–22.
- Black, J. (2021). *Dünya Tarihinde Askeri Strateji*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Brands, H. (2012). *The Promise and Pitfalls of Grand Strategy. the USA*.
- Brands, H. (2014). *What Good Is Grand Strategy*. Cornell University Press.
- Clausewitz, C. Von. (1984). *On War*. (Michael Howard ve P. Peter, Ed.). Princeton University.
- Danzig, R. (2011). *Driving in the Dark: Ten Propositions About Prediction and National Security*. Center for a New American Security.
- Deibel, T. L. (2007). *Foreign Affairs Strategy: Logic for American Statecraft*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Doğan, N. (2016). Dış Politikada Grand Strateji Yaklaşımı ve 21. Yüzyılda Türkiye. IV. Avrasya Sosyal Bilimler Forumu, 156–164.
- Dueck, C. (2006). *Reluctant Crusaders: Power, Culture and Change in American Grand Strategy*. the UK: Princeton University Press.
- Earle, E. M. (1948). *Makers of Modern Strategy Military Thought from Machiavelli to Hitler*. Princeton: Princeton University.
- Fontaine, R. ve Kristin, L. M. (2012). *Debating America's Future*. R. Fontaine ve L. M. Kristin (Ed.), *America's Path: Grand Strategy for the Next Administration içinde* . Center for a New American Security.
- Freedman, L. (2013). *Strategy: A History. the USA*: Oxford University Press.
- Gaddis, J. L. (1991). *Toward the Post-Cold War World*. *Foreign Affairs*, 70(2), 102–122.
- Gaddis, J. L. (2009). *What is Grand Strategy?* Karl Von Der Heyden Distinguished Lecture, Duke University.
- Gaddis, J. L. (2018). *On Grand Strategy. the UK*: Penguin Books.
- Gray, C. S. (1999). *Strategic Culture as Context: The First Generation of Theory Strikes Back*. *Review of International Studies*, 25(1), 49–69.
- Hart, G. (2004). *The Fourth Power: A Grand Strategy for the United States in the Twenty-First Century*. the USA: Oxford University Press.
- Hart, L. B. H. (1991). *Strategy (2. bs.)*. the USA: Meridian.
- Howard, M. (2001). *Grand Strategy in the Twentieth Century*. *Defence Studies*, 1(1), 1–10.
- Karal, E. Z. (1991). *Atatürk'ten Düşünceler (6. bs.)*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Kennedy, P. (1987). *Economic Change and Military Conflict From 1500 To 2000 The Rise and Fall of the Great Powers*. New York: Random House.
- Kennedy, P. (1991). *Grand Strategies in War and Peace*. New Haven: Yale University Press.
- Kern, S. (1983). *The Culture of Time and Space 1880-1918*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kimball, W. F. (1991). *The Juggler Franklin Roosevelt As Wartime Statesman*. New Jersey: Princeton University Press.
- Krasner, S. D. (2010). *An Orienting Principle for Foreign Policy*. *Policy Review*, (163), 3–12.
- Kupchan, C. A. (2003). *The End Of The American Era U.S. Foreign Policy And The Geopolitics Of The Twenty-First Century*. the USA: Vintage Books.
- Layton, P. (2012). *The Idea of Grand Strategy*. *RUSI Journal*, 157(4), 56–61.
- Martel, W. C. (2015). *Grand Strategy in Theory and Practice*. Cambridge University Press.
- Mearsheimer, J. J. (2014). *The Tragedy of Great Power Politics*. the USA: W. W. Norton & Company.
- Milevski, L. (2016). *The Evolution of Modern Grand Strategic Thought*. the USA: Oxford University Press.
- Morgan-Owen, D. G. (2020). *History and the Perils of Grand Strategy*. *Journal of Modern History*, 92, 351–385.

- Murray, W. (2011). Thoughts on Grand Strategy. W. Murray, R. H. Sinnreich ve J. Lacey (Ed.), *The Shaping of Grand Strategy Policy, Diplomacy and War* içinde (ss. 1–33). the USA: Cambridge University Press.
- Posen, B. R. (1984). *The Source of Military Doctrine*. the USA: Cornell University Press.
- Posen, B. R. (2008). *A Grand Strategy of Restraint*. M. A. Flournoy ve S. Brimley (Ed.), *Finding Our Way: Debating American Grand Strategy* içinde . the USA: Center for a New American Security.
- Posen, B. R. (2014). *Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy*. the USA: Cornell University Press.
- Reagan, R. (1988). *National Security Strategy of the United States*. Washington.
- Roxborough, I. ve Levy, Z. (2014). *The Flailing Hegemon: Managing U.S. Military Decline*. *Political Power and Social Theory*, 26, 107–145.
- Schwenninger, S. R. (2003). *Revamping American Grand Strategy*. *World Policy Journal*, 20(3), 25–44.
- Singer, D. J. (1961). *The Level-of-Analysis Problem in International Relations*. *World Politics - Theoretical Essays*, 14(1), 77–92.
- Sinnreich, R. H. (2011). *Patterns of Grand Strategy*. W. Murray, R. H. Sinnreich ve J. Lacey (Ed.), *The Shaping of Grand Strategy* içinde . the USA: Cambridge University Press.
- Slaughter, A.-M. (2012). *A Grand Strategy of Network Centrality*. R. Fontaine ve L. M. Kristin (Ed.), *America's Path: Grand Strategy for the Next Administration* içinde . Center for a New American Security.
- Snyder, J. L. (1977). *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*.
- Spykman, N. J. (1942). *America's Strategy in World Politics The United States and The Balance of Power*. the USA: Harcourt, Brace and Company.
- Stoker, D. (2010). *The Grand Design*. New York: Oxford University Press.
- Thucydides. (2009). *The Peloponessian War*. (P. J. Hammond, Martin Rhodes, Ed.). Oxford University Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. the USA: Addison-Wesley Publishing.
- Yarger, H. R. (2006). *Strategic Theory For The 21st Century: The Little Book On Big Strategy*. Strategic Studies Institute.

Objektif Vergi Yüğü ve Algılanan Vergi Yüğü İlişkişi: Trabzon İli Örneği*

The Relationship Between Objective Tax Burden and Perceived Tax Burden: The Case of Trabzon Province

Hakan KURUCAN**

Semra ALTINGÖZ ZARPLI***

Başvuru Tarihi: 15.11.2022

Kabul Tarihi: 04.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Müdahaleci devlet anlayışının gelişmesi ve devletin ekonomideki payının giderek artması, bireylerin ve toplumun yüklenmek zorunda kaldığı vergi yükünü arttırmaktadır. Artan vergi yükü ise bireylerin vergiden duyduğu rahatsızlığı arttırarak kamu geliri toplamayı zorlaştırmaktadır. Türkiye’de vergi yükü alanındaki literatür başta olmak üzere; bu alandaki geleneksel ve sosyal medyada yapılan yorumlar ve diğer kamuoyu araştırmaları, Türkiye’de vergi yükünün yüksek olduğuna yönelik bir algı bulunduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye’nin toplam vergi yükü ve bileşenleri açısından uluslararası konumuna bakıldığında ise, OECD ülkelerine kıyasla oldukça alt sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmada nesnel veriler ile algılanan vergi yükü arasındaki bu farklılığın, Trabzon ilinde yaşayan mükellefler için geçerli olup olmadığını ortaya konulması ve olası farklılıkların nedenlerinin tespiti amaçlanmıştır. Bu amaçla anket yönteminden faydalanılmıştır. Verilerin analizi ve yorumlanmasında ağırlıklı ortalama, t-testi ve ANOVA analizleri kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları, nesnel vergi yükü istatistikleri ile Trabzon’da ikamet eden vatandaşların algıladıkları vergi yükünün birbirinin tam zıttı olduğunu göstermektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında; Türkiye’de kişi başına düşen milli gelirin düşük olması, vergi yükünün mevcut dağılımı ve kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyetsizlik gibi faktörlerin rol oynadığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Yüğü, Algılanan Vergi Yüğü, Vergi Baskısı.

Abstract

The development of an interventionist state understanding and the increasing share of the state in the economy increases the tax burden that individuals and society have to bear. On the other hand, increasing tax burdens increase the discomfort of individuals from taxes and makes it difficult to collect public revenue. In Turkey, especially in the literature on the tax burden, comments made in the traditional and social media in this field, and other public opinion surveys reveal that there is a perception that the tax burden is high in Turkey. Considering Turkey’s international position in terms of total tax burden and its components, compared to OECD countries, it is seen to be quite low. This study aims to determine whether this difference between objective data and the

*Bu çalışma Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı’nda Dr. Öğr. Üyesi Semra ALTINGÖZ ZARPLI danışmanlığında Hakan KURUCAN tarafından “Mükelleflerin vergi yüküne bakış açısı: Trabzon ili örneği” başlığı ile tamamlanarak 01.07.2021 tarihinde savunulan Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

**Araştırma Görevlisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Trabzon, Türkiye, hakankurucan@ktu.edu.tr, 0000-0001-8214-5630

***Dr. Öğretim Üyesi, Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, İİBF, Bilecik, Türkiye, semra.altingoz@bilecik.edu.tr, 0000-0003-4597-0193

perceived tax burden is valid for taxpayers living in Trabzon province and to determine the reasons for possible differences. For this purpose, the survey method was used. Analyses such as weighted average, t-test, and ANOVA were used in the analysis and interpretation of the data. The research findings shows that objective tax burden statistics and the perceived tax burden of citizens residing in Trabzon are the opposite of each other. Factors such as low per capita income in Turkey, the distribution of tax burden, and dissatisfaction with public services play a role in the emergence of this situation.

Keywords: Tax Burden, Perceived Tax Burden, Tax Oppression.

Giriş

Devletler başta iktisadi ve sosyal amaçlar olmak üzere birçok nedenle ekonomiye müdahale etmekte ve bu müdahale ihtiyacının gerekliliği günden güne artmaktadır. Devlet faaliyetlerinin genişlemesi ve kamunun ekonomideki rolünün artması, gelir ihtiyacındaki artışı beraberinde getirmektedir. İktisadi İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkeleri ortalamasına bakıldığında; 1965 yılında toplam vergi gelirlerinin milli gelir içindeki payı %24,8 iken, 2020 yılında bu rakam %33,5'e yükselmiştir. Türkiye'de ise bu rakam aynı dönemde %10,6'dan %23,9'a yükselerek 13,3 puan artmıştır (OECD, 2022). Bu durum yıldan yıla milli gelirin daha büyük payının vergiler tarafından kamuya kaynak olarak aktarıldığını ve vergi tahsilatının öneminin giderek arttığını göstermektedir. Bu nedenle en az maliyete katlanarak vergi gelirlerini maksimize edebilmek vergi idaresine önemli avantajlar sağlamaktadır.

Kamu harcamalarını kısmanın mümkün olmadığı durumlarda, vergi gelirlerini arttırmak en iyi fakat bir o kadar da zor olan seçenektir. Vergilendirme sürecinin en önemli aktörü olan mükellefin vergi yüküne olan bakış açısı, devletin potansiyel vergi hasılatına ulaşabilmesi için belirleyici rol oynamaktadır. Caydırıcı cezalar ve sıkı denetim gibi yöntemler kullanılarak arzu edilen vergi geliri seviyesine ulaşılamayabilir. Bu noktada mükellef psikolojisi ve mükellefin vergiye bakış açısı devreye girmektedir. Mükelleflerin vergi algısı pozitif hale geldikçe devletler adına vergi toplamak kolaylaşmaktadır. Nitekim mükelleflerin vergisel tepkilerini belirleyici olan unsur; ödedikleri verginin miktarından ziyade, o vergi miktarını ödemek nedeniyle zihinlerinde duydukları rahatsızlık hissidir. Bu hissi farklılaştıran sebepler iyi analiz edildiğinde ve buna uygun çözümler arandığında vergilere karşı olumlu bakış açısı geliştirilebilecek ve mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu kolaylaşacaktır.

Bu çalışmanın, iki farklı araştırma konusu (nesnel vergi yükü ve sübjektif vergi yükü) arasında köprü görevi üstlenerek tamamlayıcı olması hedeflenmiştir. Bu nedenle vergi yükü veri kabul edilip; istatistiki verilerle doğrudan bağlantı kuracak şekilde hazırlanmış anket soruları yardımıyla, vergi baskısına geçişkenliğin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın ana odağını, olası uyumsuzlukların nedenlerinin tespiti ve bu bağlamda çözüm önerileri getirmesi oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan çalışmada; Birinci bölümde vergi yükü ve vergi algısı kavramları açıklanmış ve ilgili literatürden bahsedilmiş, İkinci bölümde Türkiye'nin vergi yükü ve bileşenleri açısından OECD ülkeleri arasındaki konumu incelenmiş, Üçüncü bölümde anket verilerinin analizi ve bulgulara yer verilmiş ve Sonuç bölümünde nihai bulgular ve önerilere yer verilmiştir.

Vergi Yüğü Kavramı

Vergi yükü kavramına maliye literatüründe sıkça rastlanmaktadır. Vergi yükü, ödenen vergi miktarı ile vergi ödeme gücü arasındaki bağ ile ilişkilidir ve hem nesnel hem de öznel unsurları içermektedir. Bu kavram içerisinde sübjektif unsurları barındırdığı için, aynı gelir düzeyine sahip ve aynı miktarda vergi ödeyen kişilerde dahi farklı vergi yükü algılarına yol açmaktadır (Demir, 2013, s.7).

Bireyler kamu bütçesinin finansmanına vergi ödeyerek katılım sağlarken, mali bir yüke maruz kalmaktadırlar. Bu yük mükellefler tarafından hem maddi anlamda hem de psikolojik anlamda hissedilmektedir. Maddi açıdan hissedilen vergi yükü objektif vergi yükünü, psikolojik açıdan hissedilen vergi yükü ise sübjektif vergi yükünü ifade eder. Objektif vergi yükü matematiksel olarak hesaplanabilmektedir. Sübjektif vergi yükü ise mükelleflerin ödedikleri vergi nedeniyle zihinlerinde duydukları psikolojik baskı hissidir ve bu yükün matematiksel olarak hesaplanması mümkün değildir (Çomaklı vd., 2015, s.145).

Objektif vergi yükü, ödenen vergi ile bu vergiyi ödeyenin gelir düzeyi arasındaki orantıdır. Ödenen verginin artması objektif vergi yükünü arttırırken, gelirin artması objektif vergi yükünü azaltacaktır. Objektif vergi yükü; kişisel, bölgesel, sektörel veya ülkenin genelini baz alacak şekilde ölçülebilmektedir (Şen ve Sağbaş, 2016, s.297-300). Vergi yükünden rahatsız olan mükellefler; vergi ile ilgili ödevlerini eksiksiz ve zamanında yapmak yerine, çeşitli tepkisel davranışlarda bulunabilirler. Bu davranışlar temelde vergiyi doğuran olaya sebebiyet vermeden vergiden kaçınma, piyasa koşullarının verdiği imkân dahilinde ödedikleri vergiyi üçüncü kişilere yansıtma, yasa dışı yollara başvurarak vergi kaçırma ve vergi kanunları karşısı protestolarda bulunma gibi eylemleri kapsar (Taşkın, 2010, s.76-85).

Vergi yükünün sübjektif yönüne odaklanıldığı zaman vergi algısı kavramı incelenmesi gereken bir diğer önemli konudur. Vergi algısı; bireylerin içsel ve dışsal uyarıların etkisiyle, zihinlerinde vergiye dair oluşturdukları yargı ve fikirler şeklinde tanımlanabilir (Sağlam, 2013, s.319). Mükelleflerin vergi algısı olumlu hale geldikçe vergiye gönüllü uyumları artar. Vergi konusunda pozitif düşünceleri olan bir mükellefin vergi ödeme arzusunun daha yüksek olması beklenmektedir.

Vergi algısı ve vergi uyumu birbiriyle önemli etkileşim halindedir. Dolayısıyla vergi algısını belirleyen faktörler büyük ölçüde vergi uyumunu etkileyen faktörlerle örtüşmektedir. Mükelleflerin vergi algısı üzerinde etkisi olabilecek faktörler, bireysel ve çevresel faktörler olarak sınıflandırılabilir. Bu bireysel faktörler; bireyin cinsiyeti, yaşı, eğitim durumu, geliri, medeni durumu, vergi ahlakı, devlete olan bağlılığı, siyasi iktidarı benimseme derecesi, diğer mükellefler hakkında düşünceleri, kamu hizmetleri farkındalığı ve memnuniyeti vb. şeklinde sıralanabilir (Çataloluk, 2008, s.216). Çevresel faktörler ise; vergi oranları, vergi adaleti, vergi mevzuatının basit ve anlaşılabilir olması, vergi afları, cezaların caydırıcılığı ve denetim sıklığı vb. şeklindedir (Akkara ve Gencel, 2016, s.33).

Türkiye’de vergi yükü ve vergi algısı kavramlarından hareket edilerek yapılmış olan çalışmalara bakıldığında, vergi yükünün daha çok objektif yönüyle ele alındığı ve son 10 yılda Türkiye ve diğer ülkeleri vergi yükü açısından uluslararası karşılaştırmalara konu yapan birçok çalışma bulunduğu görülmektedir (Işık ve Kılınc, 2009; İnaltong, 2012; Kılıncaslan ve Yavan, 2017; Uygun ve Kasa, 2017; Tosun, 2018; Çağdaş, 2020). Sübjektif vergi yükü yani vergi baskısının matematiksel hesabının olmaması ve dolayısıyla karşılaştırma yapılabilmesinin zor olmasından hareketle, bu alanda literatürdeki çalışmalar azınlıktadır. Bireylerin hissettikleri vergi baskısını anlayabilmek için yapılan çalışmalara, daha çok vergi algısı kavramından hareket edilerek ulaşılabilmektedir. Son yıllarda bu alandaki çalışmalar artış eğilimindedir (Sağlam, 2013; Demir ve Gülten, 2013; Cansız, 2015; Siverekli ve Ertuğrul, 2016; Demir ve Kaya, 2017; Altun vd., 2017). Bu çalışmaların ortak noktası; bölgesel veya ülke geneli düzeyinde, vergi yükünün yüksek algılandığı gerçeğine ulaşmasıdır. Bu gerçekliğe ek olarak, 2009 yılında yayımlanan uluslararası bir çalışmada vergi baskısı endeksi oluşturulmuş ve Türkiye bu alanda OECD ülkelerinde 2. sırada yer almıştır (Bessard, 2009, s.16).

Türkiye’nin Vergi Yükü ve Bileşenleri Bakımından OECD Ülkeleri İçindeki Konumu

Vergiler elde edildiği kaynağa göre; gelir üzerinden, harcama üzerinden ve servet üzerinden alınan vergiler şeklinde sınıflandırılmaktadır. Ülkeleri vergi yükü bakımından karşılaştırma yaparken, ülkelerin kendine has farklı kriterler kullanabileceğine dikkat etmek gerekir. Bu nedenle bu çalışmada uluslararası vergi yükü verileri için ortak kriterleri baz alan OECD veri servisinden yararlanılmıştır.

Toplam vergi yükü; bir ülkede toplanan tüm vergilerin, o ülkenin milli gelirine oranlanmasıyla bulunan değerdir. Bu kavram bir ülkenin yarattığı toplam milli hasılanın ne kadarının vergiler yoluyla kamu kesimine kaynak olarak aktarıldığını gösterir (Çomaklı vd., 2015, s.147). Aynı zamanda toplam vergi yükü uluslararası karşılaştırmalarda sıkça kullanılmaktadır. Tablo 1’de OECD ülkelerindeki toplam vergi yükü verilerine yer verilmiştir.

Tablo 1. 2019 yılında OECD Ülkelerinde Toplam Vergi Yüğü (%)

1- Danimarka	46,6	14- Macaristan	36,5	27- Litvanya	30,3
2- Fransa	44,9	15- Polonya	35,1	28- İsrail	30,2
3- İsveç	42,8	16- Çek Cumhuriyeti	34,8	29- Avustralya	27,7
4- Belçika	42,7	17- İzlanda	34,8	30- İsviçre	27,4
5- Avusturya	42,6	18- İspanya	34,7	31- Güney Kore	27,3
6- İtalya	42,4	19- Slovakya	34,6	32- ABD	25
7- Finlandiya	42,3	20- Portekiz	34,5	33- Kosta Rika	23,6
8- Norveç	39,9	21- Kanada	33,8	34- Türkiye	23,1
9- Yunanistan	39,5	22- Estonya	33,5	35- İrlanda	21,9
10- Hollanda	39,3	23- Birleşik Krallık	32,7	36- Şili	20,9
11- Lüksemburg	38,9	24- Yeni Zelanda	31,5	37- Kolombiya	19,7
12- Almanya	38,6	25- Japonya	31,4	38- Meksika	16,3
13- Slovenya	37,2	26- Letonya	31,2	OECD Ortalaması	33,4

Kaynak: (OECD Revenue Statistics, 2022)

Tablo 1’de 2019 yılında OECD ülkelerinin, toplam vergi yükünde en büyükten en küçüğe olacak şekilde sıralaması yer almaktadır. Toplam vergi yükünün en yüksek olduğu ülke %46,6 ile Danimarka’dır. Toplam vergi yükünün en yüksek olduğu ülkelerin gelişmiş Batı ve Kuzey Avrupa ülkeleri olması göze çarpmaktadır. Meksika %16,3 ile en düşük toplam vergi yüküne sahip ülkedir. OECD ortalaması %33,4 iken, Türkiye %23,1 ile ortalamanın 10,3 puan altında kalmaktadır ve OECD ülkelerinde sondan 5. sırada yer almaktadır. Bu durum Türkiye’nin toplam vergi yükü bakımından, OECD ülkeleri arasında en alt sıralarda yer aldığını göstermektedir. Toplam vergi yükü ülkeleri karşılaştırırken önemli bir makroekonomik veridir. Fakat toplam vergi yükünün dağılımı, vergi yükünü hangi kesimin sırtlandığını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. OECD istatistik servisi vergileri temelde; birey gelirleri üzerinden alınanlar, şirket gelirleri üzerinden alınanlar, mal ve hizmetler üzerinden alınanlar, servet üzerinden alınanlar, sosyal güvenlik katkıları ve diğer vergiler şeklinde sınıflandırılmaktadır. Vergi yükünün dağılımını anlayabilmek adına bu veriler aşağıya tablolar halinde eklenmiştir.

Tablo 2. 2019 Yılında Bireylerin Gelir, Kar ve Sermaye Kazançları Üzerindeki Vergi Yükünün Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)

1- Danimarka	52,1	14- Norveç	26	27- Güney Kore	17,5
2- Avustralya	42	15- İtalya	25,8	28- Estonya	16,5
3- ABD	41,1	16- Litvanya	23,9	29- Türkiye	16,3
4- İzlanda	41	17- Lüksemburg	23,9	30- Yunanistan	15,2
5- Yeni Zelanda	39,5	18- İspanya	22,7	31- Polonya	15,1
6- Kanada	36	19- Avusturya	22,6	32- Macaristan	14,2
7- İrlanda	31,7	20- Hollanda	21,6	33- Slovenya	14,2
8- İsviçre	30,6	21- İsrail	20,9	34- Çek Cumhuriyeti	12,7
9- Finlandiya	29	22- Letonya	20,8	35- Slovakya	10,9
10- İsveç	28,7	23- Meksika	20,8	36- Şili	7,2

11- Birleşik Krallık	27,6	24- Fransa	20,7	37- Kolombiya	6,8
12- Almanya	27,4	25- Japonya	18,8	38- Kosta Rika	6,1
13- Belçika	26,5	26- Portekiz	18,4	OECD Ortalaması	23,5

Kaynak: (OECD Revenue Statistics, 2022)

Bireylerin gelir, kar ve sermaye kazançları üzerindeki vergi yükünün, toplam vergi gelirleri içindeki payını gösteren Tablo 2'ye bakıldığında, bütçesinin büyük bölümünü gelir üzerinden alınan vergilerle finanse eden Danimarka %52,1 ile bu alanda OECD ülkeleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Danimarka'yı %42 ile Avustralya ve %41,1 ile ABD takip etmektedir. Birey gelirleri üzerinde en düşük vergi yükü %6,1 ile Kosta Rika'da bulunmaktadır. OECD ülkelerinde birey gelirleri üzerindeki vergi yükünün en yüksek %54 seviyelerinden en düşük %6'lara kadar düşmesi ülkelerin vergi yapılarının büyük farklılıklar içerdiğini göstermektedir. Bu alanda OECD ortalaması %23,5 iken Türkiye %16,3 ile OECD ortalamasının 7,2 puan altındadır.

Tablo 3. 2019 Yılında Şirketlerin Gelir, Kar ve Sermaye Kazançları Üzerindeki Vergi Yükünün Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)

1- Kolombiya	24	14- Çek Cumhuriyeti	10,1	27- İspanya	6
2- Şili	23,4	15- İsrail	10,1	28- İzlanda	5,9
3- Meksika	20,1	16- Hollanda	9,4	29- Yunanistan	5,6
4- Avustralya	17,1	17- Portekiz	9	30- Estonya	5,5
5- Güney Kore	15,7	18- Slovakya	8,8	31- ABD	5,4
6- Lüksemburg	15,2	19- Belçika	8,7	32- Slovenya	5,3
7- Norveç	14,7	20- Türkiye	7,9	33- Almanya	5,2
8- İrlanda	14	21- İsveç	7	34- Litvanya	5,1
9- Yeni Zelanda	12,4	22- Birleşik Krallık	7	35- Fransa	4,9
10- Kanada	12,3	23- Danimarka	6,7	36- İtalya	4,6
11- Japonya	12	24- Avusturya	6,4	37- Macaristan	3,5
12- Kosta Rika	11,9	25- Polonya	6,3	38- Letonya	0,5
13- İsviçre	11,4	26- Finlandiya	6	OECD Ortalaması	9,6

Kaynak: (OECD Revenue Statistics, 2022)

Şirket gelirleri üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payını gösteren Tablo 3'e bakıldığında, Kolombiya bu alanda %24 ile OECD ülkeleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Letonya %0,5 ile en düşük vergi yüküne sahip ülkedir. OECD ortalaması %9,6 iken, Türkiye'de bu oran %7,9'dur ve OECD ortalamasının 1,7 puan altında yer almıştır. Bu durum Türkiye'nin şirket kazançları üzerinde OECD ortalamasından düşük fakat OECD ortalamasına yakın oranda vergilendirme yaptığını göstermektedir.

Tablo 4. 2019 Yılında Servet Üzerindeki Vergi Yükünün Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)

1- Birleşik Krallık	12,4	14- İspanya	7,1	27- Letonya	3
2- ABD	11,5	15- Yeni Zelanda	6,2	28- Almanya	2,9
3- Kanada	11,4	16- İzlanda	6	29- Macaristan	2,6

4- Güney Kore	11,4	17- İrlanda	5,7	30- İsveç	2,2
5- İsrail	10,2	18- İtalya	5,7	31- Meksika	2
6- Avustralya	9,8	19- Şili	5,5	32- Kosta Rika	1,9
7- Lüksemburg	9,8	20- Danimarka	4,3	33- Slovenya	1,7
8- Kolombiya	9,1	21- Türkiye	4,2	34- Avusturya	1,3
9- Fransa	8,7	22- Portekiz	4,1	35- Çekya	1,2
10- Japonya	8,2	23- Hollanda	3,8	36- Slovakya	1,2
11- Belçika	8	24- Polonya	3,6	37- Litvanya	1
12- Yunanistan	7,7	25- Finlandiya	3,4	38- Estonya	0,6
13- İsviçre	7,7	26- Norveç	3,2	OECD Ortalaması	5,5

Kaynak: (OECD Revenue Statistics, 2022)

OECD ülkelerinde servet üzerindeki vergi yükünün vergi gelirleri içinde payını gösteren Tablo 4'e bakıldığında; Birleşik Krallık, ABD, Kanada, Güney Kore, İsrail gibi ülkelerin serveti diğer ülkelere göre daha fazla vergilendirmesi göze çarpmaktadır. Bu ülkelerde servet üzerindeki vergi yükü %10 ile %12,4 arasında değişmektedir. Serveti en az vergilendiren ülkeler %0,6 ile Estonya, %1 ile Litvanya ve %1,2 ile Slovakya şeklindedir. Bu alanda OECD ülkelerinin ortalaması %5,5'tir. Türkiye %4,2 ile serveti vergilendirmede OECD ülkeleri ortalamasının 1,3 puan altında kalmakta ve 38 OECD ülkesi arasında 21. sırada yer almaktadır. Bu durum Türkiye'nin serveti genel OECD ortalamasına yakın şekilde vergilendirdiğini göstermektedir.

Tablo 5. 2019 Yılında Mal ve Hizmet Üzerindeki Vergi Yükünün Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)

1- Şili	53	14- İsrail	35,9	27- İsveç	28,2
2- Letonya	45	15- Slovakya	35	28- Fransa	27,6
3- Macaristan	44,7	16- Kosta Rika	34,8	29- Avusturya	27,5
4- Kolombiya	43	17- Finlandiya	33,7	30- Almanya	26,6
5- Estonya	42,4	18- Birleşik Krallık	32,8	31- Avustralya	26,3
6- Yunanistan	39,9	19- İzlanda	32,3	32- Güney Kore	25,8
7- Portekiz	39,8	20- Çek Cumhuriyeti	31,9	33- Belçika	25,6
8- Türkiye	39	21- İrlanda	30,8	34- Lüksemburg	23,3
9- Yeni Zelanda	38,7	22- Hollanda	30,7	35- Kanada	22,8
10- Litvanya	38,2	23- Danimarka	30,3	36- İsviçre	19,9
11- Meksika	37,6	24- Norveç	29,4	37- Japonya	19,7
12- Slovenya	36,6	25- İspanya	28,9	38- ABD	17,5
13- Polonya	36,5	26- İtalya	28,3	OECD Ortalaması	32,6

Kaynak: (OECD Revenue Statistics, 2022)

Mal ve hizmetler üzerindeki vergi yükünün, toplam vergi gelirleri içindeki payını gösteren Tablo 5'e bakıldığında; en yüksek vergi yükünün %53 ile Şili'de olduğu görülmektedir. Bu alanda en düşük vergi yükü %17,5 ile ABD'dedir. OECD ortalaması ise %32,6'dır. Türkiye OECD ülkeleri arasında mal ve hizmet üzerindeki vergi yükünde %39 ile 8. sırada yer almaktadır ve bu alanda OECD ortalamasının 6,4 puan üzerindedir. Toplam vergi yükü, birey gelirleri, şirket gelirleri ve servet üzerindeki vergi yükünde OECD ülkeleri ortalamasının altında kalan Türkiye'nin mal ve hizmetler üzerinden alınan vergi yükünde ortalamasının bir hayli üzerinde yer alması

dikkat çekicidir.

Türkiye'nin toplam vergi yükü ve vergi yükünün dağılımı bakımından OECD ülkelerindeki konumu incelendikten sonra; vergi yükünün daha çok sübjektif boyutunu irdelemeyi amaçlayan bu çalışmada, kişi başına düşen milli gelirin vergi yükü algısını şekillendirmede önemli rol oynayabileceği düşünülmüştür. Vergi bireylerin gelir, harcama ve servetlerinin bir kısmının zorunlu olarak elinden alınması anlamına geldiğinden, kişinin geliriyle vergiden duyduğu rahatsızlık arasında bir bağlantı olması beklenmektedir. Bu nedenle kişi başına düşen gelir bakımından Türkiye'nin konumunu incelemekte fayda vardır.

Tablo 6. 2020 yılında OECD Ülkelerinde Kişi Başına Düşen Gelir (Dolar)

1- Lüksemburg	116,014	20- Fransa	39,030
2- İsviçre	87,097	21- İtalya	31,714
3- İrlanda	85,267	22- G.Kore	31,631
4- Norveç	67,329	23- İspanya	27,063
5- ABD	63,593	24- Slovenya	25,517
6- Danimarka	61,063	25- Estonya	23,027
7- İzlanda	59,270	26- Çekya	22,931
8- Hollanda	52,397	27- Portekiz	22,176
9- İsveç	52,274	28- Litvanya	20,233
10- Avustralya	51,692	29- Slovakya	19,266
11- Finlandiya	48,745	30- Letonya	17,726
12- Avusturya	48,586	31- Yunanistan	17,622
13- Almanya	46,208	32- Macaristan	15,980
14- Belçika	45,159	33- Polonya	15,721
15- İsrail	44,168	34- Şili	13,231
16- Kanada	43,294	35- Kosta Rika	12,140
17- Yeni Zelanda	41,441	36- Türkiye	8,536
18- Birleşik Krallık	41,059	37- Meksika	8,329
19- Japonya	40,193	38- Kolombiya	5,334

Kaynak: (World Bank, 2022)

2020 yılı için OECD ülkelerinde kişi başına düşen geliri gösteren Tablo 6'ya bakıldığında, ilk sırada 116 bin dolar ile Lüksemburg'un yer aldığı görülmektedir. Lüksemburg'u sırasıyla İsviçre, İrlanda, Norveç ve ABD takip etmektedir. Bu ülkelerin kişi başına düşen milli geliri 63 bin doların üzerindedir. Batı Avrupa ve İskandinav ülkeleri ile Kanada, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi gelişmiş ekonomiye sahip ülkelerde kişi başına düşen gelirin 40 bin dolar ile 65 bin dolar arasında değişmektedir. Kişi başına düşen gelir Güney Avrupa ve Doğu Avrupa ülkelerinde ise 20 bin dolar ile 30 bin dolar arasında değişkenlik göstermektedir.

Kişi başına düşen gelirin 10 bin doların altında üç ülke vardır. Bu üç ülke sırasıyla; Türkiye, Meksika ve Kolombiya'dır. Türkiye 8,536 dolar kişi başına milli gelir ile 38 OECD ülkesi arasında 36. sırada yer almaktadır. Satın alma gücü paritesine göre hesaplanan kişi başına milli gelire göre ise OECD ülkeleri içinde son 3. sırada yer almaktadır (OECD, 2021). Bu durum çalışmanın sonuçları ve birtakım çıkarımlarda bulunulabilmesi adına önemli ipuçları vermektedir.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Tasarımı

Vergi yükünün maddi ve psikolojik boyutu bulunmaktadır. Bireylerin vergiye gönüllü uyumunu; ödedikleri vergi miktarından ziyade, bu miktarı ödemek dolayısıyla hissettikleri psikolojik baskı etkilemektedir. Bu çalışma iki farklı araştırma konusu (nesnel vergi yükü ve sübjektif vergi yükü) arasında bağlantı kurarak tamamlayıcılık sağlamayı hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda; çalışmada kullanılan istatistiki verilerin psikolojik boyutunu ölçmeye yönelik hazırlanan sorular yardımıyla, vergi yükünden vergi baskısına geçişkenliğin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Olası uyumsuzlukların nedenlerinin tespiti ve çözüm önerileri getirebilmesi çalışmanın ana odağını oluşturmaktadır.

Araştırmada Trabzon ilinde ikamet eden mükelleflerin vergi bilinci ve vergi baskısı seviyelerini ölçme amacı doğrultusunda; mükelleflerin belirli bir konuda sahip oldukları hassasiyet ve algılama düzeylerini ölçmeye yardımcı olan, betimleyici-tanımlayıcı (descriptive) araştırma tasarımı kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada sosyo-demografik değişkenlerin, mükelleflerin vergi bilinci ve vergi baskısına ilişkin faktörlerde bir farklılık oluşturup oluşturmadığı incelenecektir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Trabzon ilinde yaşayan 18-65 yaş aralığındaki mükellefler oluşturmaktadır. 18-65 yaş aralığında Trabzon ilinde ikamet eden kişi sayısına ilişkin net bir rakama ulaşılamamıştır. Araştırma evrenini oluşturan birimlerin sayısına dair herhangi bir veriye ulaşılamaması durumunda veya araştırma evreninin çok büyük olması halinde örneklem sayısı belirlenirken, belirli evrenler için kabul edilebilir örneklem büyüklüğü tablosundan yararlanılabilmektedir. Bu doğrultuda örneklem büyüklüğü $p=0.05$, $q=0.05$ güven aralığında ve $d=\pm 0,05$ örneklem hatasına göre 384 olarak hesaplanmıştır (Altunışık vd., 2004, s.125). Çalışmada 407 katılımcıya ulaşılmıştır. Veri toplama süreci COVID-19 pandemisine denk geldiğinden, daha etkin ve verimli şekilde katılımcılara ulaşılabilmesi için kartopu örnekleme yönteminden faydalanılmıştır. Kartopu örnekleme yöntemi hedef kitlenin üyelerine kolay bir şekilde erişilmesini sağlamaktadır (Atalay vd., 2022a). Bu yolla araştırmaya katılan katılımcılar diğer katılımcılara ulaşarak örneklemin giderek büyümesini sağlamakta, böylece zaman ve maliyet gibi kısıtlar ortadan kalkmaktadır. Katılımcılara ait demografik veriler Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. Ankete Katılımcılarının Demografik Bilgileri

	Demografik Özellikler	Sayı	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	164	40,3
	Erkek	243	59,7
	Toplam	407	100
Yaş	18-29	127	31,2
	30-39	157	38,6
	40-49	75	18,4
	50 ve üstü	48	11,8
	Toplam	407	100
Medeni Hal	Evli	237	58,2
	Bekar	170	41,8
	Toplam	407	100
Eğitim Durumu	İlkokul	10	2,5
	Ortaöğretim ve Lise	66	16,2
	Ön Lisans ve Lisans	123	30,2
	Lisansüstü	208	51,1
	Toplam	407	100

Aylık Gelir	2.324 TL ve altında	76	18,7
	2.324 TL ile 5.000 TL arasında	104	25,6
	5.001 TL ile 8.000 TL arasında	162	39,8
	8.001 TL ve üzeri	65	16
	Toplam	407	100

Veri Toplama Aracı

Anket çalışmasında 20 soru yer almaktadır. 13 soru vergi bilinci faktörüne ilişkindir ve bu faktöre ilişkin sorular Çelebi (2016)'nın çalışmasından alınmıştır. Kalan 7 soru ise katılımcıların vergi yükü algısını ölçmeye yönelik olarak, çalışmada yer alan istatistikî verilerle doğrudan bağlantı kurulabilecek şekilde yazarlar tarafından hazırlanmıştır. Araştırmada 5'li Likert ölçeğinden faydalanılmıştır ve ifadeler “kesinlikle katılmıyorum (1)” ifadesinden “kesinlikle katılıyorum (5)” şeklinde artan şekilde derecelendirilmiştir.

Araştırmadaki veri toplama araçları normal dağılım gösterdiğinde parametrik testler, normal dağılım göstermediğinde parametrik olmayan testler kullanılmaktadır. Bu çalışmada ölçeklere ait verilerin normal dağılım gösterip göstermediğinin tespiti için bu değişkenlerin eğrilik (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri incelenmiştir. Verilerin normal dağılım göstermesi için eğrilik ve basıklık değerlerinin ± 3 aralığında olması gerekmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Vergi bilinci ölçeği incelendiğinde; bu ölçeğin eğrilik ve basıklık değerlerinin sırasıyla -0,339 ve 2,345 olduğu, vergi baskısı ölçeğinin eğrilik ve basıklık değerlerinin ise sırasıyla -0,969 ve 1,487 olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda verilerin normal dağılım özelliğine sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla araştırmada parametrik niteliğe sahip testler kullanılacaktır. Araştırmada kullanılan ölçeklerde, cinsiyet ve medeni durumu değişkenleri açısından farklılık tespiti için t-testinden; yaş, eğitim durumu ve aylık gelir değişkenleri açısından farklılık tespiti için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testinden faydalanılmıştır. Ayrıca demografik bilgiler ve araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin yorum yapabilmek adına; ağırlıklı ortalama, frekans ve yüzde analizleri, standart sapmayı içeren tanımlayıcı-betimleyici istatistiklerden faydalanılmıştır.

Bulgular ve Veri Analizi

Tablo 8. Ölçek Değerlendirme Kriterleri

Seçenekler	Puanlar	Puan Aralığı	Ölçek Değerlendirme
Hiç Katılmıyorum	1	1,00-1,80	Çok Düşük
	2	1,81-2,60	Düşük
	3	2,61-3,40	Orta
	4	3,41-4,20	Yüksek
Kesinlikle Katılıyorum	5	4,21-5,00	Çok Yüksek

Anket çalışmasından elde edilen verilerin yorumlanmasında Tablo 8’de yer alan değerlendirme kriterlerinden hareketle, ağırlıklı ortalama yöntemi faydalanılmıştır (Atalay vd., 2022b, s.149).

Tablo 9. Ankete Verilen Yanıtların Ağırlıklı Ortalamasının Sıralanması

Anket Soruları	Ağırlıklı Ortalama
Mal ve hizmetler üzerinde ÖTV ve KDV yüksektir.	4,6093
Teknolojik ürünlerde vergi yükü yüksektir.	4,5504
Vergi vermek yasal bir zorunluluk olup, mükellefler tarafından yerine getirilmelidir.	4,5283

Vergi ödemek temel vatandaşlık görevlerindedir.	4,5086
Emlak Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi (MTV) gibi servet vergilerinde vergi yükü yüksektir.	4,3784
Ödediğim verginin nereye ve nasıl harcandığı, benim oy sandığındaki tutumumu etkiler.	4,258
Türkiye'de genel vergi yükü ağırdır.	4,2531
Vergiler ödenmezse kamu hizmetleri aksar.	4,1916
Gelir ve kazanç üzerine uygulanan vergi miktarı yüksektir.	4,1204
Ödediğim vergi ile aldığım kamu hizmetini karşılaştırırım.	4,0639
Başkalarının vergi ödememesi benim vergi ödeme isteğimi olumsuz etkiler.	3,9386
Üzerimdeki vergi yükünü psikolojik açıdan fazlasıyla hissediyorum.	3,8378
Vatandaş olarak vergi vermekten gurur duyuyorum.	3,7543
Mükelleflerden alınan vergiler kamu harcamaları için kullanılmaktadır.	3,5749
Vergi mükellefler üzerinde bir yükür.	3,258
Sermaye sahipleri ve şirketler üzerinde vergi yükü yüksektir.	2,801
Ödediğim vergi ile aldığım kamu hizmeti arasında doğru orantı olduğunu düşünüyorum.	2,4545
Ödediğim vergilerin ülkede ihtiyaç duyulan alanlara harcandığını düşünmekteyim.	2,3587
Desteklediğim siyasi parti iktidara gelirse vergi ödemeye daha olumlu yaklaşırım.	2,2506
Türkiye'de vergi sistemi adildir.	1,9214

Tablo 9'da anket sorularına verilen yanıtların ağırlıklı ortalaması yer almaktadır. Genel bir yorumla anket katılımcılarının vergi bilinci sorularına olumlu yanıt verdikleri, vergi baskısı sorularına ise oldukça olumsuz yanıt verdikleri görülmektedir.

Tablo 10. Mükelleflerin Vergi Bilinci ve Vergi Baskısına Yönelik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	n	$\bar{x}$	ss
Vergi Bilinci	407	3,46	0,476
Vergi Baskısı	407	4,08	0,610

Tablo 10'da mükelleflerin vergi bilinci ve vergi baskısı boyutlarına yönelik aritmetik ortalamalar ve standart sapma değerleri verilmiştir. Tablo 10 yorumlandığında; vergi bilinci faktörünün ($\bar{x}=3,46$) ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu bulguya dayanarak katılımcıların yüksek düzeyde vergi bilincine sahip olduğu söylenebilir. Vergi baskısı faktörü ise ($\bar{x}=4,08$) ortalamaya sahiptir ve vergi baskısının yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle, katılımcıların vergi bilincinin yüksek olduğu ve vergiye bakışlarının genel açıdan olumlu olduğu söylenebilir. Katılımcılar vergilerin öneminin büyük ölçüde farkında olmasına rağmen, çok büyük kısmı vergi yükünün oldukça ağır olduğunu düşünmektedir.

Vergi bilinci ve vergi baskısı faktörlerinde demografik değişkenler açısından anlamlı farklılık oluşup oluşmadığının tespiti amacıyla, Cinsiyet ve medeni hal değişkenlerinde t testi; yaş, eğitim durumu ve aylık gelir değişkenlerinde Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testinden faydalanılmıştır. Ayrıca demografik bilgiler ve alt faktörlere ilişkin yorum yapabilmek için; her bir demografik değişkenin alt faktörüne ait aritmetik ortalama, standart sapma, frekans ve yüzde dağılımları içeren betimleyici istatistiklerden faydalanılmıştır.

Tablo 11. Cinsiyete Değişkenine Göre Vergi Bilinci ve Vergi Baskısına Yönelik t-testi Sonuçları

Değişken	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	ss	t	p	Fark
Vergi Bilinci	Kadın	245	3,49	0,46	1,416	0,158	-
	Erkek	166	3,42	0,49			
Vergi Baskısı	Kadın	245	4,08	0,57	-0,939	0,939	-
	Erkek	166	4,08	0,67			

Tablo 11 incelendiğinde, mükelleflerin vergi bilinci ve vergi baskısı boyutlarına ilişkin ortalamalarının cinsiyet değişkeni kapsamında bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir. Ayrıca erkek ve kadın mükelleflerin yüksek düzeyde vergi bilincine sahip oldukları ve yüksek düzeyde vergi baskısına maruz kaldıkları sonucuna varılmaktadır.

Tablo 12. Yaş Değişkenine Göre Vergi Bilinci ve Vergi Baskısına Yönelik One-Way ANOVA testi Sonuçları

Değişken	Yaş	N	$\bar{x}$	ss	F	p	Fark
Vergi Bilinci	a) 18-29	128	3,39	0,50	1,697	1,697	-
	b) 30-39	159	3,48	0,49			
	c) 40-49	75	3,48	0,43			
	d) ≥50	49	3,55	0,41			
Vergi Baskısı	a) 18-29	128	4,17	0,62	1,533	1,533	-
	b) 30-39	159	4,03	0,61			
	c) 40-49	75	4,07	0,66			
	d) ≥50	49	4,01	0,48			

Tablo 12 incelendiğinde, mükelleflerin vergi bilinci ve vergi baskısı boyutlarına yönelik ortalamalarının yaş değişkeni kapsamında bir farklılık göstermediği görülmektedir. Tüm yaş gruplarının vergi bilinci düzeylerinin yüksektir ve tüm yaş gruplarında yüksek düzeyde vergi baskısı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 13. Medeni Durum Değişkenine Göre Vergi Bilinci ve Vergi Baskısına Yönelik t-testi Sonuçları

Değişken	Medeni Durumu	N	$\bar{x}$	ss	t	p	Fark
Vergi Bilinci	Evli	241	3,46	0,49	0,014	0,989	-
	Bekar	170	3,46	0,46			
Vergi Baskısı	Evli	241	4,02	0,61	-2,076	0,038	var
	Bekar	170	4,15	0,60			

Tablo 13'e göre medeni durum değişkeni kapsamında; mükelleflerin vergi bilinci ve vergi baskısı faktörüne yönelik ortalamaların, vergi bilinci açısından istatistiki olarak anlamlı bir fark oluşturmadığı fakat vergi baskısı açısından anlamlı bir fark oluşturduğu görülmektedir. Evli ve bekar mükellefler yüksek düzeyde vergi bilincine ve yüksek düzeyde vergi baskısına sahiptir. Bekar mükellefler üzerindeki vergi baskısının, evli mükelleflere kıyasla istatistiki olarak anlamlı ölçüde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 14: Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Vergi Bilinci ve Vergi Baskısına Yönelik One-Way ANOVA testi Sonuçları

Değişken	Eğitim Düzeyi	N	$\bar{x}$	ss	F	p	Fark
Vergi Bilinci	a) İlkokul	10	3,39	0,37	0,326	0,806	-
	b) Ortaöğretim ve Lise	67	3,45	0,57			
	c) Ön Lisans ve Lisans	123	3,43	0,48			
	d) Lisansüstü	211	3,48	0,44			
Vergi Baskısı	a) İlkokul	10	4,20	0,64	0,265	0,851	-
	b) Ortaöğretim ve Lise	67	4,11	0,55			
	c) Ön Lisans ve Lisans	123	4,08	0,61			
	d) Lisansüstü	211	4,06	0,63			

Tablo 14'e bakılarak, mükelleflerin vergi bilinci ve vergi baskısı faktörlerine yönelik ortalamalarının eğitim düzeyi kapsamında bir farklılık göstermediği görülmektedir. Ayrıca tüm eğitim gruplarında vergi bilinci ve vergi baskısı düzeyleri yüksektir.

Tablo 15. Aylık Gelir Değişkenine Göre Vergi Bilinci ve Vergi Baskısına Yönelik One-Way ANOVA testi Sonuçları

Değişken	Aylık Gelir Düzeyi	N	$\bar{x}$	ss	F	p	Fark
Vergi Bilinci	a) 2324 TL ve altı	76	3,37	0,50	1,131	0,336	-
	b) 2324-5000 TL	105	3,48	0,58			
	c) 5000-8000 TL	163	3,47	0,43			
	d) 8001 TL üstü	67	3,50	0,33			
Vergi Baskısı	a) 2324 TL ve altı	76	4,14	0,67	2,389	0,068	-
	b) 2324-5000 TL	105	4,09	0,60			
	c) 5000-8000 TL	163	4,11	0,58			
	d) 8001 TL üstü	67	3,90	0,59			

Tablo 15'e bakıldığında; mükelleflerin vergi bilinci ve vergi baskısı faktörlerine yönelik ortalamalarının aylık gelir düzeyi kapsamında, istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Ayrıca tüm gelir gruplarında vergi bilinci ve vergi baskısı yüksektir.

Sonuç

Sosyal devlet anlayışının gelişmesi, küresel ekonomik krizler ve küresel salgınlar gibi birçok faktör devletlerin kamu harcamalarını arttırmasına sebep olmakta ve günden güne kamu finansmanını daha önemli hale getirmektedir. Bu finansman ihtiyacının en temelini vergiler oluştururken, vergilerin artan finansman ihtiyacına karşılık verebilmesinin önündeki engellerden birisi mükelleflerin üstlendikleri vergi yükü nedeniyle psikolojik rahatsızlık hissetmesi ve bu doğrultuda vergi uyumunun azalmasıdır. Çalışmanın ana hipotezi mükelleflerin hissettikleri vergi baskısının yüksek olmasıdır. Farklı şehirlerde, farklı örneklerle ve hatta Türkiye genelinde yapılan benzer çalışmalar vergi baskısının yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Sağlam, 2013; Demir ve Gülten, 2013; Demir ve Kaya, 2017; Altun vd., 2017). Trabzon ilini baz alan bu çalışmada da vergi baskısının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle Trabzon ilini kapsayan anket sonuçlarının Türkiye'deki genel vergi algısı literatürü ile uyumlu olduğu söylenebilir.

Nesnel objektif vergi yükü verileriyle, bireylerin sübjektif vergi baskısı arasındaki bu uyumsuzluğu

açıklayabilecek başlıca faktörler şunlardır: Türkiye’de kişi başına düşen milli gelirin OECD ortalamasına göre bir hayli düşük olması, bireylerin kamu harcamalarından memnun olmaması ve sunulan kamu hizmetlerini yetersiz bulması, vergi yükünün dağılımında geliri dikkate almayan harcama vergilerinin (özellikle akaryakıt, otomobil gibi alanlarda) ağırlığının yüksek olması, bir veya birkaç vergiden rahatsızlık duyan mükelleflerin tüm vergilere karşı ortak ve olumsuz bir bakış açısı geliştirmesi, bireylerin geleneksel ve sosyal medyada vergi yüküne ilişkin yapılan olumsuz paylaşımlardan etkilenebilmesi gibi etkenlerdir.

Vergi baskının daha az hissedilebilmesi, vergi baskısını oluşturan faktörlerin ortadan kaldırılabilmesi ile mümkün olacaktır. Vergi baskısı hissini azaltabilecek en önemli faktörlerin başında, kişi başına düşen gelirin ve refahın artması gelmektedir. Artan gelir ve refah düzeyi, vergi ödemek nedeniyle meydana gelebilecek psikolojik rahatsızlık hissini azaltabilir. Ayrıca bulgular, bireylerin kamu hizmetlerinden memnun olmadığını ve ödedikleri vergilerin kendilerine kamu hizmeti olarak dönmesi konusunda kararsızlık yaşadığını göstermektedir. Bireyler kendilerine sunulan kamu hizmetlerinin farkındalığı veya maliyetleri konusunda yeterince bilgi sahibi olmayabilir. Bu noktada harcama yapan idarelere yapılan harcamaların şeffaflığını arttırmak ve yapılan hizmetlerin hem nicelik hem niteliğini kanıtlamak konusunda önemli roller düşmektedir. Örneğin; kamu idarelerinin özellikle sosyal medya aracılığıyla yaptıkları faaliyetleri ve harcamaları kamuoyu bilgisine sunması, mükelleflerin “Vergi ödüyorum ama kamu hizmeti almıyorum” algısını yıkma konusunda önemli bir adım atılmasını sağlayacaktır. Tüm bunlara ek olarak, harcamalar üzerinden alınan vergilerin mali anesteziye uygun olduğu ve daha az hissedilen vergiler olduğu düşünülür. Fakat katılımcılar 20 soruluk ankette en çok KDV ve ÖTV gibi harcama vergilerini yüksek bulduğunu ifade etmişlerdir. Bireylerin neye ne kadar vergi ödediğini bilmemesi bazı durumlarda gerçekte ödediği rakamdan bile daha fazla vergi yüküne maruz kaldığını düşünmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle idare ödenen vergilerin şeffaflığını artırıcı önlemler alabilir. Bireyler gelir elde ettiklerinde, bir servet unsuruna sahip olduklarında, herhangi bir mal veya hizmet satın aldıklarında; ödedikleri vergilerin tümünün eksiksiz ve net bir şekilde ilgili bordro, fatura ve fişlerde yer alması şeffaflığı arttıracak ve mükelleflerin belki de düşündükleri kadar vergi ödemediklerinin farkına varmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akkara, Ö., ve Gencel, U. (2016). Yükseköğretim Öğrencilerinin Vergiye Yönelik Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 28-48.
- Altun, N., Gürdal, T., ve Beşel, F. (2017). Mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışları: Sakarya ili alan araştırması. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 39-48.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2004). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. Arı Yayıncılık: Sakarya.
- Atalay, M. O., Aydemir, P., ve Acuner, T. (2022). The Influence of Emotional Exhaustion on Organizational Cynicism: The Sequential Mediating Effect of Organizational Identification and Trust in Organization. *SAGE Open*, 12(2), 21582440221093343.
- Atalay, M.Ö., Aydemir, P., ve Acuner, T. (2022). İşgörenlerin Örgütsel Güç Mesafesi Algılarının Demografik Faktörlere Göre İncelenmesi: Trabzon İlinde Ampirik Bir Araştırma. *Social Science Development Journal*, 7(29), 139-162.
- Baykara, S. T. (2014). OECD ülkelerinde iç denetim. *Denetişim*, (14), 42-58.
- Bessard, P. (2009). Tax burden and individual rights in the OECD: an international comparison. *Institut Constant de Rebecque*.
- Cansız, H. (2015). Defterdarlık çalışanlarının vergi algıları: Afyonkarahisar örneği. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 433-450.
- Çağdaş, Y. (2020). Türkiye’de Toplam Vergi Yükünün Oecd Ülkeleri İle Karşılaştırılması. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 81-96.
- Çataloluk, C. (2008). Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 213-228.
- Çomaklı, T., Turan, D., Doğruyol, C. (2015). *Kamu Maliyesi*. Savaş Yayınevi.
- Demir, İ. C. (2013). *Türkiye’de Vergi Yükü*. Bursa: Dora Yayıncılık.

- Demir, İ. C., ve Gülten, A. G. Y. (2013). Maliye Politikasının Sosyal Amacı: Vergi Yükünün Adaletli ve Dengeli Dağılımı Üzerine Türkiye Geneli Anket Çalışması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 269-286.
- Demir, İ. C., ve Kaya, P. B. (2017). Çiftçilerin Vergi Algısı Ve Vergi Uyumu: Ampirik Bir Çalışma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 127-141.
- Çelebi, E. C. (2016). Vergi Bilinci Ve Vergiye Bakış Açıları: Zonguldak İlinde Serbest Muhasebeci Ve Mali Müşavirler Üzerine Uygulama (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Işık, N., ve Kılınç, E. C. (2009). OECD ülkelerinde vergi yükü ve vergi türleri: Karşılaştırmalı bir analiz. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2009(2), 147-173.
- İnaltonç, C. (2012). Vergi yükü: Türkiye ve OECD ülkeleri karşılaştırması. *Vergi Dünyası*, 369(5), 16-30.
- Kılıçaslan, H., ve Yavan, S. (2017). Türkiye’de vergi yükünün değerlendirilmesi: OECD ülkeleri ile karşılaştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(2), 33-51.
- OECD. (2022). Erişim Tarihi: 23.03.2022 <https://stats.oecd.org/> Revenue Statistics
- OECD. (2022). Erişim Tarihi: 25.02.2022 <https://www.oecd.org/about/members-and-partners>
- Sağlam, M. (2013). Vergi Algısı ve Vergi Bilinci Üzerine Bir Araştırma: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinde Vergi Algısı ve Bilinci. *Sosyoekonomi Dergisi*, 19, 315-334.
- Siverekli, E., ve Ertuğrul, H. G. (2016). Misafirlikten diasporaya doğru: Suriyeli sığınmacıların vergi algısı üzerindeki etkisine yönelik bir inceleme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(27), 491-518.
- Şen, H., ve Sağbaş, İ. (2016). Vergi Teorisi ve Politikası. Ankara: Kalkan Matbaacılık.
- Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*, 6. Baskı, Boston, MA: Pearson.
- Taşkın, Y. (2012). Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (54), 67-90.
- Tosun, C. (2018). Türkiye’de ve OECD ülkelerinde vergi yükünün dağılımı. *Vergi Sorunları Dergisi*, 41(357), 76-100.
- Uygun, E., ve Kasa, H. (2017). Vergi Yükü Kavramı: Türkiye ve Diğer OECD Ülkelerinin Karşılaştırılması (1965-2014 Yılları). *International Journal of Academic Value Studies*, 3(14), 30-38.
- World Bank (2022) Erişim Tarihi 18.01.2022 <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>

Güney Sudan'ın Bağımsızlığının Nil Nehri'nin Su Güvenliğine Etkisi

The Impact of South Sudan's Independence on Water Security of the Nile River

Hilal ZORBA BAYRAKTAR*

Başvuru Tarihi: 15.11.2022

Kabul Tarihi: 07.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Dünya'nın büyük bir kısmı sularla kaplı olmasına rağmen insanların kullanabileceği tatlı su kaynakları oldukça az bir kısma tekabül etmektedir. Bu nedenle su kaynaklarının paylaşımı ve kullanımı insan hayatı için büyük önem arz etmektedir. Küresel ısınma gibi çevresel faktörlerin de etkisiyle, özellikle Orta Doğu gibi kurak bölgelerde geçmişte petrol için yaşanan savaşların yerini su için yaşanacak savaşlara bırakması olası görülmektedir. Bu çalışmada, Orta Doğu'daki pek çok ülke için önemli bir su kaynağı olan Nil Nehri'nin devletler arasındaki paylaşımı ele alınmıştır. Nil Nehri'nin kullanımıyla ilgili pek çok tarihi anlaşma mevcuttur ancak son yüzyılda bölgede yaşanan değişikliklerin bu anlaşmaları ne ölçüde etkilediğine cevap aranmaya çalışılmıştır. Özellikle Sudan'da yıllardır yaşanan iç savaş, bunun sonucunda yapılan barış anlaşması ve sonrasında Sudan'ın ikiye ayrılması Nil Nehri'nin paylaşımı konusunda yeni tartışmalar ortaya çıkartmıştır. Çalışmada, uluslararası anlaşmaların Nil Nehri'nin paylaşımıyla ilgili kararlarından ve uluslararası su teorilerinden yararlanılmıştır. Mısır yüzyıllardır doğal bir hakkı olarak gördüğü Nil Nehri'nin kullanımını diğer ülkelerle paylaşma taraftarı değildir. Bu nedenle Güney Sudan'ın su kullanma isteği hem Mısır hem de Sudan için sorun oluşturmaktadır. Bu durumun nasıl düzenleneceği ile ilgili henüz hukuksal bir anlaşma sağlanamamıştır. Bu nedenle her devlet kendince haklı gördüğü argümanları ileri sürmektedir. Çalışmanın sonunda, Nil Nehri'nin kullanımıyla ilgili gelinen son durum değerlendirilmiş ve gelecekte yaşanabilecek yeni durumlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nil Nehri, Güney Sudan, Mısır, Su Güvenliği ve Orta Doğu.

Abstract

Although a large part of the world is covered with water, the fresh water resources that can be used by people correspond to a very small part. For this reason, the sharing and use of water resources is of great importance for human life. With the effect of environmental factors such as global warming, it is possible that the wars for oil in the past, especially in arid regions such as the Middle East, will be replaced by wars for water. In this study, the sharing of the Nile River, which is an important water source for many countries in the Middle East, between states is discussed. There are many historical agreements on the use of the Nile River, but it has been tried to find an answer to what extent the changes in the region in the last century have affected these agreements. Especially the civil war that has been going on for years in Sudan, the peace agreement made as a result, and the subsequent separation of Sudan into two have led to new debates on the sharing of the Nile River. In the study, the decisions of international agreements on the sharing of the Nile River and international water theories were used. Egypt is not in favor of sharing the use of the Nile River, which it has considered as a natural right for centuries, with other countries. Therefore, South Sudan's desire to use water poses a problem for both Egypt and Sudan. A legal agreement has not yet been reached on how this situation will be regulated. For this reason, each state puts forward arguments that it deems justified. At the end of the study, the latest situation regarding the use of the Nile River was evaluated and new situations that could be experienced in the future were examined.

Keywords: Nile River, South Sudan, Egypt, Water Security and Middle East.

* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Öğr. Gör. Dr., hilalzorba@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4401-2532

Giriş

Dengesiz bir dağılıma sahip olan su kaynaklarının bilinçsiz bir şekilde kullanılması ve bu duruma eklenen çevresel faktörlerin de etkisiyle su konusu güvenlik alanına dâhil olmuş ve böylece “su güvenliği” kavramı ortaya çıkmıştır. Çevre güvenliği ile sıkıca bir bağı bulunan su güvenliği, Eleştirel Teorilerin literatüre bir katkısı olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde literatürde yer edinmeye başlamıştır.

Doğal kaynakların güvenliği söz konusu olduğunda su konusu açık ara öne çıkmakta ve uluslararası belgelerde de temel bir insan hakkı olarak ele alınmaktadır. Suyun insan hayatında kapladığı alan oldukça geniştir, ancak bunun dışında bir meta olarak da ele alınmaya başlanmıştır. Öyle ki özellikle savaş durumlarında su kaynaklarına sahip olmak hem bir amaç hem de bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle su kaynaklarının ülkeler arasında paylaşımıyla ilgili anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Nitekim bu anlaşmazlığı çözebilmek için su kaynaklarının paylaşımıyla ilgili bazı kavramlara açıklık getirmek gerekmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak “uluslararası su” kavramından bahsedilebilir. Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu, uluslararası su tanımını “farklı devletlerde bölümleri bulunan sular” olarak yapmaktadır (UN, 1994). Ancak bazı devletler için bu sular sınır aşan su olarak ele alınmakta ve hatta bazı sular farklı devletler arasında sınır oluşturmaktadır. Su kaynaklarıyla ilgili bir diğer kavram ise “ulusal su” kavramıdır. Bir ülkenin sınırları içerisinde akan akarsular, o ülkenin bir parçası olarak kabul edilmekte ve “ulusal su” olarak tanımlanmaktadır (Pazarıcı, 2008, s.238). Bir devletin sınırları içerisinde doğan bazı akarsular ise başka bir ülkenin sınırlarını geçerek orada denize dökülmekte ve bu nedenle de “sınır aşan sular” olarak adlandırılmaktadır (Pazarıcı, 2008, s.237).

Akarsuların paylaşımıyla ilgili dikkate değer bir başka kavram, akarsudan faydalanan ülkelerin adlandırılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Özellikle bir akarsudan birden fazla devlet faydalaniyorsa “kıyıdaş devlet” kavramı kullanılmaktadır. Böylece akarsuyun geçiş yolu üzerinde bulunan devletler, kıyıdaş devlet olarak tanımlanmaktadır (Duyar ve Özçelebi, 2012,s.24). Devletler konumlarına göre, aşağı veya yukarı kıyıdaş olarak adlandırılmakta ve bu nedenle uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde birbirlerine karşı sorumlulukları bulunmaktadır (Pazarıcı, 2008, s.242). Ters orantılı bir ilişki içerisinde bulunan aşağı ve yukarı kıyıdaş devletlerde, birinin fazlaca su tüketimi diğerinin daha az tüketmesine neden olmaktadır.

Kavramsal tanımlamalar çerçevesinde Nil Nehri için uluslararası su tanımlaması yapmak mümkündür. Çünkü Nil Nehri; Burundi, Eritre, Mısır, Etiyopya, Kenya, Ruanda, Sudan, Tanzania, Uganda ve Kongo olmak üzere on tane ülkenin sınırlarından geçmektedir (Warburg, 2007, s.476). Bu nedenle uluslararası su olarak adlandırılmaktadır. Ancak Mısır, Nil Nehri'ni geçmişte pek çok kere kendi ulusal suyu olarak belirtmiştir. Ünlü tarihçi Herodot 5.yy'da “Mısır, Nil Nehri'nin bir hediyesidir (Warburg, 2007, s.476)” sözleriyle Mısır için Nil Nehri'nin önemini fazlasıyla vurgulamıştır. Eski çağlardan beri kullanılan “Mısır Nil'dir, Nil Mısır'dır” söylemi ise Herodot'un sözlerini pekiştirmektedir.

Nil Nehri, yaklaşık 7.000 km uzunluğuyla Kuzeydoğu Afrika boyunca akmaktadır (Warburg, 2007, s.476). Dünyanın en uzun nehri olan Nil Nehri, iki ayrı koldan oluşmaktadır. Mavi Nil ve Beyaz Nil olarak adlandırılan bu iki nehir kolu Hartum sınırları içerisinde birleşmektedir. Nil Nehri'nin yaklaşık %85'i Etiyopya'dan kaynaklanmaktadır. Mavi Nil, Tana Gölünden Beyaz Nil ise Victoria Gölünden beslenmektedir. Hartum'da buluştuktan sonra Nil Nehri, Mısır'a doğru ilerleyip son olarak Akdeniz Havzası'na dökülmektedir (TRT Haber, 2021). Kullanım oranları bir tarafa bırakılırsa, Nil Nehri'ne kıyıdaş olan ülkelere bakıldığı zaman çoğunun gelişmekte olan ülkeler oldukları görülmektedir. Bu ülkelerin nüfusları her geçen gün artmakta ve suya olan ihtiyaçta aynı şekilde artmaktadır. Tarihsel bağlarından dolayı Mısır sudan en fazla yararlanan ülke konumundadır. Ancak bu durumun zaman içerisinde değişmesi muhtemel görülmektedir ve bu durum Mısır'ı son zamanlarda fazlasıyla endişelendirmektedir. İşte bu noktada Güney Sudan'da yaşanan gelişmeler başta Mısır olmak üzere bütün kıyıdaş ülkeleri yakından ilgilendirmektedir. Sudan ve Mısır arasında Nil Nehri'nin kullanımı üzerine pek çok anlaşma yapılmıştır. Ancak Güney Sudan'ın yeni bir devlet olarak ortaya çıkması Nil Havzası'ndaki ülke sayısını on bire çıkartmaktadır. Bu durumda Sudan'ın uluslararası anlaşmalardan doğan hakları iki Sudan arasında paylaşılmalı mı yoksa yeni bir düzen mi tahsis edilmelidir? Eğer yeni bir düzen

oluşturulacaksa, bu yeni düzende hem Mısır'ı hem diğer kıyıdaş ülkeleri aynı anda memnun etmek mümkün müdür? Bu sorulara cevap bulmak için bu çalışmada, ilk önce uluslararası nehirlerin kullanımı sırasında başvurulan teoriler incelenmiş ve su güvenliğinin öneminden bahsedilmiştir. Daha sonra Nil Nehri'nin kullanımı üzerine tarih boyunca yapılan anlaşmalar, özellikle Mısır ve Sudan'ın kullanım hakları ve Nil Nehri ile ilgili daha kapsamlı bilgi verilmiştir. Son olarak Sudan'da kuruluşundan beri yaşanan olaylar ele alınmış ve Güney Sudan'ın bağımsızlığı ile sonuçlanan süreç açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda Güney Sudan'ın geldiği durum ve bu durumun bölgeye etkisi ele alınmıştır. Özellikle Nil Nehri'nin kullanımı, doğal kaynakların paylaşımı boyutunda Güney Sudan'ın bağımsızlığının Sudan'da yarattığı etki analiz edilmiştir. Henüz hukuksal çerçevede bir sonuca ulaşılamamış olsa da yakın gelecekte Güney Sudan'ın elde etmesi muhtemel kazanımlar tartışılmış ve Mısır'ın bu konudaki rolü ele alınmıştır.

Su Kaynaklarının Paylaşımına Yönelik Teorik Yaklaşımlar ve Su Güvenliği

Uluslararası nehirlerin sularının paylaşımı yıllar boyunca tartışma konusu olmuştur. Bu nedenle bu konu özelinde pek çok uluslararası konferans ve toplantı düzenlenmiş ve herkesi tatmin edecek, üzerinde anlaşılması kavramlar ve yaklaşımlar oluşturulmaya çalışılmıştır.

Uluslararası suların paylaşımı konusunda karşılaşılan sorunların başında kıyıdaş devletlerin egemenlik haklarının boyutları ve sınırları gelmektedir. Burada aşağı ve yukarı kıyıdaş devletlerin konuyu farklı ele alışlarından kaynaklı bir anlaşmazlık söz konusudur; ancak bu anlaşmazlıkla ilgili bir sonuca ulaşılamamıştır. Yine de suların paylaşımıyla ilgili bazı teoriler ortaya atılmış ve zamanla kabul görmüştür. Bunlardan ilki ve en çok kullanılanı “Mutlak Toprak Egemenliği Teorisi”dir. Bir devletin kendi toprakları üzerinde akan sularla ilgili istediği tasarrufta bulunabileceği anlayışına dayanan bu teori, yalnızca bir devletin haklarını korurken; diğerlerinininkilerini görmezden gelmektedir (Kıran, 2005, s.185). Burada hakları korunan yukarı kıyıdaş ülke iken; hakları gasp edilen ise aşağı kıyıdaş ülkedir. Harmon Doktrini olarak da adlandırılan bu teori, yukarı kıyıdaş ülkenin mutlak egemenliğini savunmaktadır (Kıran, 2005, s.187); ancak zamanla geçerliliğini yitirmiştir, çünkü uluslararası hukuk kurallarıyla ters düşmektedir.

Su kaynaklarının paylaşımıyla ilgili bir başka teori ise Harmon Doktrini'nin aksine aşağı kıyıdaş ülkelerin haklarını ele alan “Mutlak Toprak Bütünlüğü Teorisi”dir. Bu teoriye göre hiçbir devletin toprakları üzerinden geçen akarsuların doğal akışını değiştirme hakkı olmadığı gibi, diğer devletlerin de başka ülkelerden geçen suların kendi ülkesine gelmesini isteme hakkı vardır (Kıran, 2005, s.189). Hem Mutlak Toprak Egemenliği hem de Mutlak Toprak Bütünlüğü Teorisi kıyıdaş ülkeler arasında ayırım yapmasından dolayı uygulanabilir ve uluslararası hukuk açısından da kabul edilebilir değildir. Bu nedenle bütün hak sahiplerini memnun edecek, daha çok eşitliğe dayanan başka teoriler de geliştirilmiştir. Bunlar; Kullanımda Eşitlik-Adil Kullanım, Ön Kullanım Üstünlüğü ve Sınırlı Toprak Egemenliği Teorisi olarak belirtilebilir.

Kullanımda Eşitlik-Adil Kullanım Teorisi, Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından da kabul edilen ve devletler arasında da oldukça yaygın bir uygulamadır. Yaygın kullanılmasının sebebi kıyıdaş bütün devletlere sınırları içerisinde bulunan ya da buradan geçen uluslararası sulardan yararlanma hususunda hak tanımamasından gelmektedir. Dikkat edilmesi gereken husus devletler arasında eşitlik ilkesinin korunmasıdır, böylece bütün kıyıdaş devletlerin hakları garanti altına alınmaktadır. Bir başka prensip olan “Ön Kullanım Üstünlüğü” ise suları ilk kullanmaya başlayan kıyıdaş devlete sular üzerinde mutlak egemenlik hakkı tanımaktadır; ancak bu hak diğer devletler tarafından zarara uğratılamaz bir hak olarak görülmektedir (Kıran, 2005, s.192). Son olarak ise “Sınırlı Toprak Egemenliği Teorisi”nden bahsedilebilir. Bu teoriye göre bütün kıyıdaş devletler, kendi sınırlarıyla doğru orantılı olarak nehirlerden yararlanma hakkına sahiptir (Kıran, 2005, s.191). Son dönemde en çok kabul gören teori olan Sınırlı Toprak Egemenliği Teorisi, su kaynaklarını sınırları içerisinde bulunduran devletlerin diğer devletlerin haklarını da gözeterek özgürce kullanabileceği anlayışına sahiptir.

Görüldüğü üzere uluslararası suların kullanımıyla ilgili pek çok teori ortaya atılmıştır. Bir dönem yaygın olarak kullanılan teoriler, değişen koşullar ve gelişen uluslararası hukuk kurallarıyla kullanılamaz duruma gelmiştir. Mısır uzunca yıllar Nil Nehri ile ilgili “Mutlak Toprak Egemenliği Teorisi”ne göre hareket etmiştir. Daha sonraki dönemlerde ön kullanım üstünlüğü iddiasında da bulunmuştur. Ancak değişen bölge koşulları,

sömürge döneminin sonuna gelinmesi ve yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması Nil Nehri üzerinde hak iddia eden ülke sayısının artmasına neden olmuştur. Mısır'ın var olan hakları bütün ülkeler tarafından saygıyla karşılanmıştır. Fakat Nil Nehri'nin kullanımıyla ilgili yeni düzenlemeler yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Nil Nehri'ne kıyıdaş olan on ülkenin bu düzenlemeyi sağlaması yeterince zorken, bir de Güney Sudan'ın Sudan'dan ayrılması işleri içinden çıkılmaz bir duruma sokmuştur. Normal şartlarda bağımsızlığı tanınan ve kabul edilen bu ülke on birinci kıyıdaş ülke olarak Nil Nehri üzerinde kullanım hakkına sahiptir. Ancak Sudan payına düşen su kullanım oranını Güney Sudan ile paylaşmak konusunda çok istekli görünmemektedir. Mısır ise kendi haklarını ihlal edecek ve kullanım oranının düşüşüne neden olacak herhangi bir düzenlemeye yanaşmamaktadır. Birçok devlet tarafından kabul edilen Kullanımda Eşitlik-Adil Kullanım Teorisi bu sorun için büyük bir öneme sahiptir. Güney Sudan'ın Nil Nehri'nden faydalanması sorunu ancak bu teori yardımıyla çözülebilir görünmektedir. Zaten bu teoriye göre doğal olarak Güney Sudan, Nil suları üzerinde hak iddia edebilir şeklinde yorumlar yapılmaktadır. Ancak henüz yasal bir zemine oturtulmuş düzenleme mevcut değildir.

Su kaynaklarının paylaşımı konusunda yaşanan bu fikir ayrılıkları, su güvenliği konusunu gündeme getirmektedir. Çünkü uluslararası belgeler tarafından da tescillendiği üzere, su temel bir insan hakkıdır. Bu nedenle bütün ülkelerin adil ve sürdürülebilir bir su paylaşımına ihtiyacı vardır. Aksi halde canlıların hayatsal olarak sürekliliği tehlikeye girecektir. Su kaynaklarının kıt ve paylaşımın sorunlu olduğu bölgelerde ise su güvenliğinin sağlanması ayrıca önemlidir. Bu doğrultuda temiz ve kullanılabilir su kaynaklarına kesintisiz bir şekilde erişebilmek su güvenliğinin sağlanması anlamına gelmektedir.

Tarihsel Süreçte Sudan'ın Durumu

Nil Nehri Havzası'nda Mısır'ın egemenliği çok eski zamanlara dayanmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi tarihçiler de bu durumu doğrulamakta ve Nil Nehri'nin Mısır için önemi her fırsatta vurgulanmaktadır. Özellikle tarım alanlarının sulanması için Nil Nehri Mısır'a tahsis edilmiştir. 20.yy başlarında İngiliz kontrolü, daha doğrusu sömürgeci altında bulunan bölgede Mısır İngiltere için önemli bir pamuk üreticisi konumundadır. ABD bile yıllık olarak Mısır'dan, yaklaşık otuz milyon dolar değerinde pamuk alımı gerçekleştirmektedir (Gemmill,1928, s.307).

Uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin kontrolü altında bulunan bölge I. Dünya Savaşı sonrasında sömürgeci güçler arasında paylaşılmış ancak bu durum çok uzun süreli olmamıştır. İki savaş arası dönemde yaşanan gelişmeler, sömürgeci devletlerin bölgeye uzaklığı, mecburi bağımsızlıkları beraberinde getirmiştir. Bu nedenlerle beraber İngiltere 1922 yılında Mısır'ı resmen bağımsız bir devlet olarak tanımak zorunda kalmıştır (Crabites, 1929, s.146). Mısır'ın bağımsızlığı kabul edildikten sonra Nil Nehri'nin kullanımı üzerine bölgede Mısır ve İngiltere arasında görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Bu görüşme İngiliz kontrolündeki Sudan adına yapılmaktadır. Esasen bu düzenleme Sudan ve Mısır arasındaki kullanım hakkının düzenlenmesiyle ilgilidir. Ancak o dönemde Sudan henüz bağımsız bir devlet değildir. İki taraf arasında 7 Mayıs 1929 yılında bir anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşmada daha önce de pek çok kez belirtildiği üzere Mısır'ın kullanım hakkı öncelikli görülmüş ve buna göre bir düzenleme yapılmıştır. 1929 Anlaşması'na göre: Mısır'a yıllık 48 km³, Sudan'a ise yıllık 4 km³ su kullanım hakkı verilmiştir (Haynes ve Whittington, 1981, s.17-18). Ayrıca bu Anlaşma ile Mısır yukarı kıyıdaş devletlerin nehir üzerindeki faaliyetlerini izleme ve kendi çıkarlarına ters düşen bir durum olduğunda bunu veto etme hakkı elde etmiştir. (Kılıç, 2013, s.32). Bölge İngiliz kontrolünde olduğu için bu anlaşmadan önce büyük güçler arasında başka görüşmeler ve düzenlemeler de yapılmıştır. Ancak Mısır'ın bağımsızlığı ve İngiltere'nin Mısır'daki tarıma verdiği önem bu anlaşmanın yapılmasının zeminini hazırlamıştır. 1929 yılında Nil Nehri'nin sularının paylaşımıyla ilgili İngiltere ve Mısır arasında yapılan anlaşmayla birlikte Mısır %92,3 ve Sudan %7,7 kullanım hakkı elde etmiştir. Ancak daha sonra bağımsızlığını kazanan Sudan 1959'da Mısır'a yeni bir anlaşma yaparak kullanım hakkını %25'e çıkartmıştır (Bayram, 2017, s.66).

Nil Nehri, Dünya üzerindeki en uzun nehir olma özelliği ile birlikte iki ayrı koldan ve bu kolları besleyen pek çok gölden oluşmaktadır. Mısırlı yetkililere göre Beyaz Nil olarak adlandırılan kol Afrika'nın merkezindeki göllerden beslenmektedir. Mavi Nil ise Etiyopya'dan kaynaklanmaktadır (Garreston, 1960, s.137). Nil Nehri'nden akan su miktarı yıllar arasında değişiklik gösterdiği gibi aylara göre de farklılık göstermektedir. Nehrin geçtiği bazı yollar su kaybetmesine neden olmaktadır, özellikle buharlaşmanın yüksek olduğu yerlerde

bu su kaybı çok rahat fark edilebilmektedir (Batstone, 1959, s.524). Suların kullanımı düzenlenirken bu sorunlar da göz önünde bulundurulmaya çalışılmaktadır. Bunun için Sudan tarafından nehir üzerinde barajlar yapılması fikri ileri sürülmüştür. Projelerin hayata geçirilebilmesi için kıyıdaş bütün devletlerin bu projeleri onaylaması gerekmektedir (Abdalla, 1971, s.329). Ancak Mısır buna karşı çıkmış ve birden çok baraj yerine bir tane büyük baraj yapılması konusunda anlaşmıştır. Sonuç olarak Asvan'da büyük bir baraj inşasına başlanmıştır. Burada Nil Nehri'ne kıyıdaş olan diğer ülkelerin fikirleri alınmamış ve Mısır kendi çıkarları yönünde hareket etmiştir. Bu baraj sayesinde nehirden yıllık olarak akan su miktarı artmış ve su kayıplarının önüne geçilmiştir. Uzunca bir süre 1929 yılında yapılan anlaşma ile Nil Nehri'nin kullanımı devam etmiştir. Ancak 1952 yılında Mısır'da yaşanan devrimi fırsat olarak gören Sudanlılar, 1929 Anlaşması'nın tekrar gözden geçirilmesini talep etmeye başlamıştır (Swain,1997, s.677).

Sudan'ın istekleri yüzünden Mısır ve Sudan arasında bir süre Nil sularının kullanımı konusunda ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Çünkü 1929 Anlaşması açık bir şekilde çifte standartlara sahip ve sadece Mısır'ın haklarını savunan bir anlaşmaydı ve bunun değiştirilmesi gerekiyordu.1953 yılında Sudan'da yapılan seçimler sonucunda Sudanlılar hem İngiltere'den bağımsızlık istediğini hem de Mısır ile birleşmek istemediklerini belirterek bağımsız bir Sudan konusunda rızalarını dile getirmişlerdir (Abdalla, 1971, s.330). Nihayetinde 1 Ocak 1956 tarihi itibariyle bağımsız bir ülke haline gelen Sudan, başta Mısır olmak üzere Nil Havzası'ndaki diğer ülkelerde endişe yaratmıştır (Warburg, 2007, s.477). Yeni bağımsızlığını kazanan Sudan'ın ilk hükümeti önceki anlaşmalarla bağlı olmadıklarını (Batstone, 1959, s.537), bu nedenle 1929 yılında Sudan adına İngiltere tarafından Mısır ile yapılan Nil Nehri sularının kullanımıyla ilgili anlaşmanın geçersiz olduğunu vurgulamıştır. Bütün bu gelişmeler ışığında iki ülke neredeyse savaşın eşiğine gelmişken, 1958 yılında Sudan'da yönetimin askeri rejimin eline geçmesiyle beraber her iki tarafta birbirlerine karşı duruşlarını yumuşatmaya başlamıştır (Uğur, 2009, s.190). Ancak yine de Sudan, Mısır'ın Nil Nehri üzerinde tarihsel haklarını kabul etmekle beraber yeni bir düzenleme yapılması gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur.

Asvan'da yapılan ölçümde yıllık toplam akım 84km³ olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplama sonucunda; Nil Nehri'nden Mısır'a yıllık olarak 55.5 km³, Sudan'a ise 18.5 km³ kullanım hakkı sağlanmasına karar verilmiştir (Garreston, 1960, s.142). Bu yeni Anlaşma yalnızca Sudan halkının hayatını değiştirmekle kalmamış, gelecek nesiller için hem ekonomik hem de tarım açısından daha iyi şartlar sağlanmasını garanti altına almıştır. Mısır ve Sudan arasındaki Anlaşma bir bakıma karşılıklı çıkarların korunması adına yapılmıştır. Bu Anlaşmayla Mısır, Mavi Nil üzerindeki hâkimiyetini güçlendirirken; Sudan ise ihtiyacı olan su kullanımına ulaşmıştır. Ancak bununla birlikte Mısır'a Nil Nehri üzerinde her türlü inşaat ve kullanım ayrıcalığı da sağlanmıştır (Tandoğan ve Yücel, 2017, s.115). Anlaşmayla her iki ülke "Ortak Teknik Komisyon" adıyla bir yapının kurulmasını ve kıyıdaş diğer devletlerin Nil Nehri ile ilgili talepleri olması durumunda ortak bir tavır takınmayı taahhüt etmiştir (Kılıç, 2013, s.33). Bu iki devlet Anlaşma şartlarını görüşürken diğer kıyıdaş devletleri yok saymıştır. İşte bu nedenlerle anlaşmanın eksiklikleri olduğunu söylemek mümkündür.

1992 yılında Nil Havzası'nın altı tane devleti bakanlar düzeyinde bir araya gelerek bir iş birliği oluşturmaya karar vermişlerdir. Bu iş birliğine 1999 yılında "Nil Havzası Girişimi" adı verilmiştir (Öztürk, 2011). Burada amaç 1959 Anlaşması'ndan önce sömürge altında olan ve sonradan bağımsızlığını kazanan devletlerin bir şekilde Nil Nehri'nin paylaşılmasıyla ilgili konulara dâhil edilmesidir. 2010 yılında tekrar toplanan Afrika ülkeleri "Nil Su Paylaşım Anlaşması"ni imzalamışlardır (Turhan, 2020). Fakat Mısır ve Sudan'ın karşı çıkması üzerine Ruanda, Uganda, Etiyopya ve Tanzania arasında "İş birliği Çerçeve Anlaşması" imzalanmıştır. Aşağı kıyıdaş ülkeler olan Mısır ve Sudan ellerindeki su kaynaklarının kıtlığından her fırsatta bahsetmekte ve Nil Nehri'nden başka alternatifleri olmadığını özellikle vurgulamaktadır. Mısır ve Sudan'ın isteği diğer devletlerin var olan anlaşmaya uymasındır. Ancak bu anlaşma diğer devletler açısından hukuksal olarak bir sonuç doğurmamakta ve uluslararası hukuka aykırı olarak görülmektedir. 1959 Anlaşması'yla diğer kıyıdaş devletlere sadece 10 km³ su kullanım hakkı bırakılmış ve bu konuda devletlerin fikirleri alınmamıştır.

Etiyopya, haklarını koruyabilmek ve Nil Nehri'nden yararlanabilmek adına 2011 yılında bir baraj projesine başladığını duyurmuş ve bu durum Mısır ile ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur (Bayram, 2017, s.66). Mavi Nil'in yön değiştirmesinden endişe edilmektedir; ancak Etiyopya bu konuda gerekli güvenceleri vererek, barajın Nil Nehri'nin sularını etkilemeyeceğini belirtmiştir. 2015 yılında Mısır, Sudan ve Etiyopya bir araya gelerek yeni bir anlaşma imzaladıklarını duyurmuşlar ve bu yeni anlaşma yalnızca barajla ilgili bilgileri içermiş

ve diğer kıyıdaş ülkelerin Nil Nehri'nden faydalanma hakkıyla ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir (Turhan, 2020). Bütün bu etkenler göz önünde bulundurulduğunda yukarı kıyıdaş olan ülkelerin adil kullanım hakkı talep etmek konusunda haklılık payı vardır. Özellikle Mısır ve Sudan'da artan nüfus sonucunda Nil Nehri yakın gelecekte tekrar sorun olmaya başlayacaktır.

Güney Sudan'ın Bağımsızlığı

Uzun yıllar İngiliz sömürgesi altında bulunan Sudan, diğer genç Afrika ülkeleri gibi pek çok farklı etnik kimliği bünyesinde barındırmaktadır. Sudan'ın kuzeydoğusunda bulunan altı il Arapça konuşan Müslüman topluluklardan oluşmakta, güneydoğusunda bulunan üç il ise Afrika kökenli topluluklardan oluşmakta ve Sudan dillerini konuşmaktadır (Barbour, 1964, s.209). İngiliz egemenliği altından çıktıktan sonra Sudan'ın bu iki kesiminde de pek çok anlamda farklı uygulamalar görülmüştür.

Afrikan ve Arap kabileler arasındaki derin farklılıklar Sudan'ı yaklaşık yirmi iki yıl sürecek bir iç savaşa sürüklemiştir. Bu iç savaş sırasında tahmini olarak 2.5 milyon Güney Sudanlının öldüğü düşünülmektedir (Natsios ve Abramowitz, 2011, s.19). Sudan ve Güney Sudan arasında yapılan araştırmalar ve karşılaştırmalar, okuma-yazma oranları, gelişmişlik düzeyi ve ekonomi gibi pek çok alanda farklılıklara sahip olduklarını ortaya koymuştur. Ancak asıl farklılığın Müslüman olan ve olmayan ya da Arap olan ve olmayan şeklinde olduğu ortaya çıkmıştır. Aslında Sudan'ın parçalanmasındaki en büyük etken, İngiltere tarafından farklılıkların siyasallaştırılması ve artırılmasıdır. Öyle ki, merkezi Sudan hükümeti Arap-İslam kültürünü etkin kılmaya çalışırken; güney bölgesi Afrika inançları ve Hristiyan dininin etkinliğini savunmaktadır (Bayram, 2017, s.67).

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Sudan devlet liderleri Birleşik Sudan hayali kurduklarını dile getirmelerine rağmen; iki uç nokta bir araya gelmek konusunda başarılı olamamıştır. Merkezi Sudan hükümeti, güneydeki farklılıkların üzerine giderek burada kendi istekleri doğrultusunda kültürel yapılar inşa etmeye çalışmıştır. Ancak bu durum bölgede isyan hareketlerinin başlamasına neden olmuştur. Arap kabileler tam anlamıyla bir etnik temizlik yaparak Afrikan kabileleri katletmeye başlamıştır (Natsios, 2008, s.77). İç savaşın vahim boyutlara ulaşmasıyla uluslararası kuruluşlar olaya dâhil olmuş ve barışın sağlanması için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Özellikle Darfur'da yaşanan insanlık dramı ABD'yi harekete geçirmiş ve olay soykırım olarak adlandırılmıştır. 1972 yılında Adis Ababa'da bir barış anlaşması yapılmış ve Güney Sudan'a Birleşik Sudan içerisinde bir otonomi tesis edilmiştir (Plaut, 2010, s.24). Ancak Güney Sudan adına anlaşmayı imzalayan, Güney Sudan Liberal Hareketi'nin lideri John Garang'ın uçağının düşmesi sonucunda iki taraf tekrar karşı karşıya gelmiştir. Uluslararası örgütlerin de girişimleriyle yıllar süren savaş 2005 yılında imzalanan Kapsamlı Barış Anlaşması ile sona erdirilmiştir (Natsios, 2008, s.78). Bu anlaşma taraflar arasındaki iletişim yolunu kolaylaştırmasına rağmen sorunları çözmek konusunda başarılı olamamıştır.

Güney Sudan petrol ve su kaynakları açısından çok zengin bir bölgedir ancak Sudan'daki merkez yönetimi ile yaşanan sorunlar Güney Sudan'ın gelişmesini engellemektedir. 2005 yılında yapılan anlaşma ile petrolden elde edilen gelirlerin iki taraf arasında eşit olarak dağıtılmasına, askeri birliklerin birleştirilmesine ve güney bölgesine otonomi verilmesine, 2011 yılında yapılacak referandum ile de ayrılık hakkının verilebileceğine karar verilmiştir (Plaut, 2010, s.21). Ancak Sudan referandum tarihi gelene kadar bu durumun müzakere edilmesi, referandumdan vazgeçilmesi ve Güney Sudan'ın ayrılmaması için pek çok yöntem denemiştir. Fakat Güney Sudan referandumun tam zamanında yapılması gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur. Üstelik New York'ta yapılan bir üst düzey zirvede uluslararası toplumun referandum konusunda Güney Sudan'ı desteklediği dile getirilmiştir (Natsios ve Abramowitz, 2011, s.21). Nihayetinde uluslararası desteği de arkasına alan Güney Sudan, uzun süren iç savaşlar sonucunda 2011 yılında bağımsızlığını kazanmış ve 193. üye ülke olarak Birleşmiş Milletlere katılmıştır (Bayram, 2017, s.70).

Güney Sudan bağımsızlığını kazandıktan sonra etnik kaynaklı iç savaşla yüz yüze kalmıştır. Bu durumda hem Batılı devletlerin hem de merkezi Sudan hükümetinin payı olduğu açıktır (Yılmaz, 2018). 2013-2018 yılları arasında süren bu iç savaş, Sudan ve Güney Sudan arasında yıllardır devam eden sorunların yapay olarak oluşturulduğunu ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Sudan'da bağımsızlığın kazanılmasından itibaren üç kez darbe ve üç kez ayaklanma yaşanmıştır (TRT Haber, 2021). Bunlar sonucunda iktidar birçok

kez değişmiştir. Güney Sudan petrol açısından zengin olmasına rağmen bu zenginliği elde edemeyişi ve tabii halka yansıtamayışının sonuçlarıyla mücadele etmeye çalışmaktadır. 2018 yılında Sudan'ın girişimiyle bir araya gelen iç savaşın tarafları "Hartum Deklerasyonu" adı verilen barış anlaşmasını imzalayarak çatışmaları sonlandırmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

Güney Sudan'ın hem kendi içinde hem de Sudan ile yaşadığı gerginlikler hala devam etmektedir. Özellikle su ve petrol kaynaklarının kullanımı ve bunlarla ilgili gelirlerin paylaşımı hala birer soru işareti olarak varlığını korumaktadır. Şüphesiz ki görünenin çok daha ötesinde, etnik kimlik ve din temelli sorunlar bu durumu tetiklemektedir. Bunun haricinde bölge dışındaki uluslararası aktörlerin konuya dâhil oluşu ve bölgede nüfuz kurma çabaları da göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuç

Güney Sudan'ın bağımsızlığıyla beraber, Nil Nehri Havzası'ndaki kıyıdaş ülke sayısı on bire çıkmıştır. Diğer pek çok konu gibi su kaynaklarından faydalanmak da Sudan ve Güney Sudan arasında bir ihtilaf yaratmaktadır. Ancak bu durumdan tek etkilenen tabii ki Sudan olmayacaktır. Yıllardır Nil Nehri'nin kullanımı konusunda geniş egemenlik haklarına sahip olan Mısır da bu durumdan endişe duymaktadır. Her ne kadar Mısır yönetimi referandumdan çıkacak olan sonuca saygı duyacağını belirtmişse de Güney Sudan'ın bağımsızlığını desteklemek konusunda çok da istekli olduğu söylenemez. Güney Sudan, ayrılık hareketinin var olan Anlaşmaları zedelemeyeceği ve bu anlaşmaların kurallarına sadık kalınacağını altını çizse de ileride neler olacağını tahmin etmek mümkün değildir (Özkan, 2011, s.2). Değişen uluslararası koşullarla, gelişen ve büyüyen Güney Sudan'ın daha talepkâr olmayacağını garantisini hiçkimse veremez. Bunlara ek olarak bağımsız ve ayrı bir devlet olarak, Güney Sudan da Nil Nehri üzerinde hak iddia edebilmelidir, çünkü hukuksal açıdan bu hakka sahiptir. Bölgede "su güvenliği"nin sağlanması hayati derecede önemlidir. Ancak buradaki su kaynaklarının kıyıdaş ülkeler arasında adil bir şekilde paylaşılmadığı düşünüldüğünde "Hangi ülke için su güvenliği?" sorusu ortaya çıkmaktadır. Nil Nehri'nin yukarı kıyıdaş ülkeleri olan Mısır ve Sudan diğer bütün kıyıdaş ülkelerin haklarını görmezden gelerek su kaynaklarından belli oranlarda zaten faydalanmaktadır. Burada Güney Sudan'ın bağımsızlık kazanması ona Sudan üzerinden yasal ve kazanılmış bir faydalanma hakkı tanımaktadır. Fakat Mısır her zamanki gibi bu konuda kaygı duymakta ve konuya temkinli yaklaşmaktadır. Su güvenliği, aslında herkes için adil ve sürdürülebilir bir paylaşım anlamına gelmektedir. Bu nedenle, diğer kıyıdaş devletlerinde Nil Nehri'nden faydalanma haklarını içerecek yeni bir düzenleme yapılması hem bölgesel barış ve güvenlik hem de su güvenliği için önemlidir. Ayrıca Orta Doğu gibi kurak bir bölge için su güvenliği her geçen gün önemini arttırmaktadır. Bu noktada gerçekleşmesi muhtemel anlaşmazlıklar ve hatta savaşlar yakından takip edilmektedir. Yakın bir gelecekte Nil Nehri üzerinde yeni anlaşma ve görüşmeler yapılması muhtemel görülmektedir. Burada Güney Sudan'ın bağımsızlığı kilit bir öneme sahiptir, çünkü su kaynaklarının paylaşımıyla ilgili yeni bir düzenlemenin oluşturulması fikrini tetikleyecek olan ülkenin Güney Sudan olacağı düşünülmektedir.

Etiyopya başta olmak üzere diğer kıyıdaş ülkelerin bu konuda yıllardır dile getirdiği problemler ve yaptıkları girişimler sonuçsuz kalmıştır. Ancak Güney Sudan'ın, Sudan dolayısıyla doğal olarak sahip olduğu haklar Mısır'ın bu konuyu yeniden değerlendirmesini gerekli hale getirmiştir. Bu doğrultuda, hakça ve adil bir paylaşım ile bütün kıyıdaş ülkeler için su güvenliğinin sağlanması mümkün olacaktır; aksi halde zaten kıt olan su kaynakları bölgede yeni çatışmaların yaşanmasına neden olabilir.

Kaynakça

- Abdalla, I. H. (1971, October). The 1959 Nile Waters Agreement in Sudanese-Egyptian Relations. Middle Eastern Studies, Vol.7, No. 3, s. 329-341.
- Barbour, K. M. (1964, Jun). North and South in Sudan, a Study in Human Contrasts. Annals of the Association of American Geographers, Vol. 54, No.2, s. 209-226.
- Batstone, R. K. (1959, July). The Utilisation of the Nile Waters. The International and Comparative Law Quarterly, Vol.8, No.3, s. 523-558.
- Bayram, M. (2017). İsrail-Güney Sudan İlişkilerinin Siyasal Ekolojisi. Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt 1, Sayı 1, 59-77.

- Brunnee, J. (2008, April 9-12). Law and Politics in the Nile Basin. Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law), Vol.102, s. 359-363.
- Crabites, P. (1929, October). The Nile Water Agreement. Foreign Affairs, Vol.8, No.1, s. 145-149.
- Duyar Metin, Ö. O. (2012). Orta Doğu'da Su Sorunu "İsrail'in Su İhtiyacının Temel Dinamikleri". İstanbul: Derin Yayınları.
- Garretson, A. H. (1960, April 28-30). The Nile River System. Proceedings of the American Society of International Law at Its Annual Meeting (1921-1969), Vol. 54, s. 136-144.
- Gemmill, P. F. (1928, July). Egypt Is the Nile. Economic Geography, Vol. 4, No.3, s. 295-312.
- Haynes Kingsley E., W. D. (1981, January). International Management of the Nile Stage Three ? Geographical Review, Vol. 71, No.1, s. 17-32.
- Holborn, L. W. (1972, Winter). The Repatriation and Resettlement of the Southern Sudanese. Issue: A Journal of Opinion, Vol.2, No.4, s. 23-26.
- Kılıç, S. (Ağustos, 2013). Mavi Nil Nehri Suları Üzerinde Uyuşmazlık. Orta Doğu Analiz, Cilt. 5., Sayı.56, s. 31-38.
- Kıran, A. (2005). Orta Doğu'da Su. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Natsios Andrew S., A. M. (2011, January/February). Sudan's Secession Crisis: Can the South Part From the North Without War? Foreign Affairs, Vol. 90., No.1, s. 19-26.
- Natsios, A. S. (2008, May-Jun). Beyond Darfur: Sudan's Slide toward Civil War. Foreign Affairs, Vol. 87, No.3, s. 77-93.
- Özkan, G. (2011, Ocak 24). Bölünen Sudan ve Mısır: Su, Para ve Silah. Mayıs 22, 2016 tarihinde Usak: <http://www.usak.org.tr/tr/usak-analizleri/orta-dogu/bolunen-sudan-ve-misir-su-para-ve-silah> adresinden alındı
- Öztürk, H. (2011, Kasım 18). İsrail-Güney Sudan Su Anlaşması Gerilimi Tırmandırabilir. Mayıs 22, 2016 tarihinde Bilgesam: http://www.bilgesam.org/incele/1143/-israil-guney-sudan-su-anlasmasi-gerilimi-tirmandirabilir/#.V1qB0_mLQ2w adresinden alındı
- Pazarıcı, H. (2008). Uluslararası Hukuk. Ankara : Turhan Kitabevi.
- Plaut, M. (2010, April). Sudan: Elections and Beyond: Polling in a Powder Keg. The World Today, Vol.66, No.4, s. 21-23.
- Swain, A. (December, 1997). Ethiopia, the Sudan , and Egypt: The Nile River Dispute. The Journal of Modern African Studies, Vol. 35, No.4, s. 675-694.
- Tandoğan Muhammed, Y. O. (2017). Nil'in Paylaşılması Meselesi:Hidro-Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan ve Etiyopya Rekabeti. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 53. Sayı, 107-120.
- TRT Haber. (2021, Ekim 27). Dünden bugüne Sudan: Tarihi ve Siyasi Hadiseler. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunden-bugune-sudan-tarihi-ve-siyasi-hadiseler-620696.html> adresinden alındı
- TRT Haber. (2021, Eylül 3). Paylaşılmayan kaynak: Nil Nehri. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/paylasilamayan-kaynak-nil-nehri-606249.html> adresinden alındı
- Turhan, Y. (2020, Mart 3). Büyük Etiyopya Rönesans Barajının Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın Su Jeopolitiğine Etkisi. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/53546/buyuk_etiopya_ronesans_barajinin_misir_sudan_ve_etiopyanin_su_jeopolitigine_etkisi_ adresinden alındı
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). Sudan'ın Siyasi Görünümü. <https://www.mfa.gov.tr/sudan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden alındı
- Uğur, M. A. (2009, May). Strategic Factors in Developing Effective Transboundary Water Resources Regimes The Case of Tigris-Euphrates Basin. The Nile. U.S.A.
- United Nations (UN). (2005). Draft articles on the law of the non-navigational uses of international watercourses and commentaries thereto and resolution on transboundary confined groundwater 1994. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/8_3_1994.pdf adresinden alındı
- Warburg, G. R. (2007, May). The Search for the Sources of the White Nile and Egyptian-Sudanese Relations. Middle Eastern Studies, Vol.43, No.3, s. 475-486.
- Yılmaz, T. O. (2018, Kasım 13). Güney Sudan'da iç savaş ve barış süreci. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/guney-sudan-da-ic-savas-ve-baris-sureci/1310111> adresinden alındı

ODKA Bölgesinde Uluslararası Denizciliğin Politik Ekonomisi: Yemen’de Vekalet Savaşı Örneği

The Political Economy of International Shipping in the MENA Region: The Case of Proxy War in Yemen

Meysune YAŞAR*

Çağla VURAL**

Başvuru Tarihi: 15.11.2022

Kabul Tarihi: 12.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Bu çalışma İran ve Suudi Arabistan arasında 2015 yılından bugüne Yemen’de süregelen vekalet savaşını deniz güvenliği ve ekonomi politik bağıntıları üzerinden incelemektedir. Çalışma, İran ve Suudi Arabistan arasındaki savaşın mezhepsel temellerden öte deniz güvenliği ve politik ekonomi denklemi üzerinden şekillendiğini iddia etmektedir. Bu iddia üzerinden öncelikli olarak denizcilik stratejisine dair temel kavramlar üzerinde durulmaktadır. Deniz iletişim hatları (sea lines of communications) ve boğum noktaları (choke points) olarak ele alınan bu kavramlar birinci bölümde ele alınmakta ve deniz stratejisti Alfred Mahan’ın üzerinde önemle durduğu stratejik yaklaşımları doğrultusunda değerlendirilmektedir. Birinci bölümde bu değerlendirmelerin Ortadoğu’ya yansımaları da kısaca ele alınırken, ikinci bölümde İran ve Suudi Arabistan ilişkilerinin tarihi arka planına kısaca değinilmektedir. Bu bölümde Yemen savaşının sebeplerine dair ortaya konulan mezhebe dayalı açıklamaların ne derece yerinde olduğu tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde ise savaşın deniz güvenliği ve politik ekonomi bağıntıları üzerinden değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu bölümde esas olarak İran ve Suudi Arabistan’ı savaşa iten unsurlar iki devletin deniz güvenliğine yaklaşımları ve politik ekonomi hedefleri üzerinden ele alınmaktadır. Üzerinde durulan bu temalarla birlikte çalışma iddia etmektedir ki, her iki devlet için de Yemen savaşı bölgesel bir mücadelenin ve rekabetin ötesinde uzun vadeli deniz gücünün tesis edilmesi hedefine hizmet etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İran, Suudi Arabistan, Yemen Vekalet Savaşı, Deniz Güvenliği, Politik Ekonomi

Abstract

This study examines the ongoing proxy war between Iran and Saudi Arabia in Yemen since 2015 through the correlation between maritime security and political economy. The study claims that the war between Iran and Saudi Arabia is shaped by maritime security and political economy equations rather than sectarian foundations. Based on this claim, the basic concepts of maritime strategy are primarily emphasized. These concepts, which are considered maritime lines of communications and choke points, are discussed in the first chapter and evaluated in line with the strategic approaches emphasized by naval strategist Alfred Mahan. In

* Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, meysune.yasar@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9073-6350.

** Doktora Adayı, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, cagla.vural@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8474-2316.

the first part, the reflections of these evaluations on the Middle East are briefly discussed, while in the second part, the historical background of the relations between Iran and Saudi Arabia is briefly mentioned. This section discusses the appropriateness of the sectarian explanations for the causes of the Yemen war. In the third part, the war is evaluated regarding maritime security and political economy relations. In this section, the study deals with the factors that push Iran and Saudi Arabia to war through the two states’ approaches to maritime security and their political economy goals. Working together with these themes argues that for both states, the Yemen war aims to establish long-term naval power beyond a regional struggle and competition.

Keywords: Iran, Saudi Arabia, Yemen Proxy War, Maritime Security, Political Economy

Giriş

22 Mart 2015 yılında başlayan Yemen Savaşı, 2023 yılına girerken hâlâ devam etmektedir. Bir iç savaş olarak başlayan çatışmalar Suudi Arabistan önderliğindeki koalisyon güçleri ve İran’ın da devreye girmesiyle bir vekalet savaşına dönüşmüştür. Yemen’de asırlardır sağlanamayan istikrar ve bölünmelerin nedenlerinden biri esasında kabileci siyasete ve aşiret kültürüne dayalı toplum yapısında aranabilir. Hâliyle bu yapı, ülke üzerinde jeopolitik amaçları olan devlet ya da devlet dışı aktörler tarafından kullanılma ve hatta çatışmalar açısından askeri ve ekonomik desteklerle teşvik edilme eğiliminde olmuştur. Böylece vekalet savaşlarının gerçekleşmesi için gereken unsurlarla ilgili olarak aranan zemin belirtildiği üzere Yemen’de oluşmuştur. Bölgede hükümete yönelik ayaklanmalar ve saldırılarda üç ayrı yapı gözlenmektedir: Husiler, El-Kaide ve Güneyli Ayrılıkçılar (HİRAAK) (Arslan, 2015, s. 30-32). İran, mevcut yapılar içerisinde Husileri desteklerken; Suudi Arabistan öncülüğündeki koalisyon güçleri Hükümeti desteklemektedir. Ayrıca El Kaide, Husilerle savaşmaktadır. Bu anlamda El-Kaide’nin Suudi Arabistan ve koalisyon güçleri tarafından zaman zaman desteklendiği ve teşvik edildiği iddiaları da gündeme gelmektedir (Elbagir vd., 2019). İran ve Suudi Arabistan’ın Yemen’de yürüttüğü vekalet savaşı genellikle Vehhabi-Şii mücadelesi üzerinden açıklanma eğilimindedir. Bununla birlikte çalışmada mevcut savaşın her iki ülkenin ekonomik güvenliği ile doğrudan ilgili olduğu; Vehhabi-Şii mücadelesinin de söz konusu güvenliğin sağlanması adına yine her iki ülke tarafından eylemlerini meşrulaştırma amacı olarak sunulduğu varsayımı üzerinde durulmaktadır. Çalışma, İran ve Suudi Arabistan’ın Yemen’de devam eden vekalet savaşına ağırlıklı olarak hangi tehdit algısı çerçevesinde girdiği ve devam ettiği sorusu üzerinden ilerlemektedir.

Araştırmalar ve incelemeler sonucu ulaşılmak istenen gaye; İran ve Suudi Arabistan’ın Vehhabi-Şii mücadelesini deniz güvenliği ve politik ekonomi bağıntılarının sağlanması adına eylemlerini meşrulaştırma amacı olarak sunduğu varsayımını temel saikler üzerine yerleştirmektir. Bu amaçla çalışmada çizilen teorik çerçeve, Mahan’ın deniz stratejisi üzerine odaklanırken, deniz iletişim hatları (sea lines of communications) ve boğum noktaları (choke points) kavramları üzerinden hareket etmektedir. Çalışma kapsamında ilk bölüm olan kavramsal çerçevede söz konusu yaklaşım ve temaların Yemen’de süregelen vekalet savaşı için ne anlama geldiği sorusuna cevap aranmaktadır. Mezhep mücadelesi olarak ele alınan sürecin daha iyi irdelenebilmesi için çalışmada ikinci olarak İran-Suudi Arabistan ilişkilerinin tarihi arka planına değinilmiştir. Bir sonraki bölümde ise Yemen’deki savaşın, iç savaştan vekalet savaşına dönüşme süreci ve Suudi Arabistan-İran ikilisinin sorunu deniz güvenliği çerçevesinde ele alışı ile ilgili incelemeler yapılmıştır. Son olarak sonuç bölümünde ise değerlendirmelerde bulunulmuştur. Neden-sonuç ilişkisi bağlamında yapılan araştırmalar sırasında birincil ve ikincil kaynaklar kapsamında bilimsel veriler, kitaplar, makaleler, internet kaynakları, resmî belge ve raporlardan yararlanılmıştır.

Kavramsal Çerçeve: Denizcilik Stratejisinde Ana Hatlar Olarak Deniz İletişim Hatları ve Boğum Noktaları

Deniz stratejisti Alfred Mahan “deniz gücü ne anlama gelir?” sorusu çerçevesinde üç temel başlık üzerinde durmuştur: uluslararası sanayi ve ticaret, savaş ve ticaret gemileri nakliyesi, deniz aşırı üsler (Peele, 1997, s. 2-9). “Üç sütun” olarak ifade ettiği bu yaklaşımını coğrafi konum, fiziksel uygunluk, bölgenin boyutu, nüfus sayısı, ulusal karakter ve hükümetin karakteri alt başlıkları ile detaylandıran Mahan’a göre ilk dört nitelik değişimi daha az olan son iki nitelik ise deniz stratejileri çerçevesinde şekillendirilebilen unsurlardır. Eklenen bu altı başlıkla birlikte Mahan’a göre denizlere stratejik yaklaşımda devletlerin bulunduğu coğrafi konumun

yahut konum zincirinin hayati önemi vardır. Bunun yanı sıra kuvvet konsantrasyonu, merkezi hatların kontrolü ve muharebe operasyonunun süresi stratejik hesaplamalar açısından kritiktir. Bu noktada kuvvet konsantrasyonunun sağlanması, merkezi hatların kontrol edilmesi ve muharebe operasyonunun süresinde avantaj elde edilmesi hedeflerine dönük olarak üzerinde sıklıkla durulan iki tema mevcuttur: deniz iletişim hatları (sea lines of communication) ve boğum noktaları (choke points).

Mahan'a göre deniz stratejilerinde kuvvetlerin bölge konumlanması açısından hayli önemli olan deniz iletişim hatları "stratejik hat" olarak anılmakta; deniz iletişim hatlarının yakınlıklarına konumlandırılacak limanların savunma ve saldırı açısından sağlayacağı avantajların altı çizilmektedir (Holmes, 2014, s. 34-35). Barış zamanlarında ticaretin savaş zamanlarında ise stratejinin güzergahı olan deniz iletişim hatları ekonomik olarak yalnızca petrol rotası değil aynı zamanda malların taşınması noktasında da önemli zemin ve limanları temsil etmektedir. Stratejik olarak ele alındığında ise müttefik ülkelere yakınlık ve olası çatışma-savaş durumlarında mürettebatın ve deniz mühimmatlarının konumlandırılması başlıkları ile öne çıkmaktadır. Bölgenin coğrafi konumu çerçevesinde yapılan bir diğer önemli tespit ise "boğum noktaları (choke points)" kavramı üzerinden olmuştur. Bu noktalar doğu ve güney sınırlarının takımada doğasından kaynaklanmakta ve deniz seyirferleri için giriş çıkış noktalarının darlığının deniz güvenliği açısından "boğulma noktaları" oluşturduğu varsayımına dayanmaktadır. Literatürde üzerinde uzlaşmış bir tanımla birlikte "boğum noktalarına" dair üç temel kriterden bahsetmek mümkündür: kullanıma hazır alternatif deniz yolu güzergahlarının bulunmaması, kontrollerinin ticari-askeri üstünlükte avantaj sağlaması ve birden fazla ülkenin müdahil olabileceği konumda olması (Alexander ve Morgan, 1988, s. 340).

Harita 1: Deniz İletişim Hatları ve Petrol Geçiş Noktaları⁹

(Kaynak: Energy Information Administration, World Oil Transit Chokepoints & BP Statistical Review of World Energy,2009)

⁹ Harita 1 ile Ortadoğu bölgesine uzanan deniz iletişim hatları ve boğum noktaları gösterilmektedir. Mavi çizgi hatları boyunca uzanan noktalar deniz iletişim hatlarını ifade ederken, kırmızı daireler ile ifade edilen kesitler boğum noktalarını ifade etmektedir.

Üzerinde durulan bu temalar Harita 1 ile gösterildiği üzere deniz iletişim hatlarının ve boğum noktalarının başta stratejik olmak üzere siyasi ve ekonomik önemini gösterir niteliktedir. Küresel ekonominin coğrafi aşıl noktaları olarak anılan bu noktalar ve güzergahlar Ortadoğu için de oldukça kritik noktaları temsil etmektedir (Miah vd, 2017, s. 111-120). Öyle ki Ortadoğu’da çalışma ile üzerinde durulacak boğum noktalarında ve deniz iletişim hatlarında olası bir aksaklık yalnızca bölge için değil küresel nitelikte sorunlar doğurabilme etkisine sahiptir. Bu noktadan hareketle bölgeye bir bütün olarak bakıldığında Hürmüz Boğazı önemli bir boğum noktası olarak öne çıkmaktadır. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, İran ve Irak’tan gelen petrolün geçiş noktası olan bu Boğaz başta enerji güvenliğinin sağlanması olmak üzere, deniz ticaretinde istikrarın korunması hedefine de hizmet etmektedir.

Çalışma açısından önemli olan bir diğer nokta ise en dar noktasının 18 mil genişliğine sahip olduğu Bab el-Mandab geçiştir. Kızıldeniz’i Aden Körfezi’ne ve Hint Okyanusu’na bağlayan bu noktada ortaya çıkabilecek bir güvensizlik durumu deniz taşımacılığını Afrika’nın güney ucuna geçişe zorlayabilmektedir. Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı üzerinden Akdeniz ile Hint Okyanusu arasındaki deniz ticaret yolunda stratejik bir bağlantıyı ifade eden bu nokta, yalnızca çalışmada işlendiği üzere son dönem Yemen mücadelesine değil tarihi boyunca bölge devletlerinin rekabete dayalı stratejik yaklaşımlarına sahne olmuştur (Shelala, 2014, s. 39-54). Bölge devletleri arasındaki gerilime rekabete sahne oluşu geçidin stratejik önemine dair önemli ipuçları vermektedir. Öyle ki stratejik önemi yalnızca bölge devletleri için sınırlı kalmamakta, küresel deniz ticaretinin uzun vadede istikrarlı hale getirilmesinde de giderek önemi artmaktadır.

Kısaca değinmek gerekirse söz konusu geçit, ABD’nin petrol pazarına ulaşım sürecinde Süveyş Kanalı’nın güney kapısını ifade ederken, Afrika veya Asya pazarlarına ulaşmak için de Hint Okyanusu’nun kuzey girişini oluşturmaktadır. Bu nitelikleri dolayısıyla bölge devletlerine deniz stratejilerini oluşturmada önemli bir avantaj sağlama kapasitesine sahip olan geçit, deniz iletişim hatlarının Kızıldeniz’den Aden Körfezi’ne ve dolayısıyla Hint Okyanusu’na uzanan güvenliğinin sağlanmasında da bir hayli önemlidir (Raga, 2020, s. 2-8). Üzerinde durulan bu noktalar Yemen vekalet savaşının deniz güvenliği ve politik ekonomi bağıntıları açısından ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Savaşın seyrine ve deniz güvenliği açısından ana temalara geçmeden evvel aşağıdaki bölümde İran-Suudi Arabistan ilişkilerinin tarihi seyrine kısaca değinilecektir.

İran-Suudi Arabistan İlişkilerinde Tarihi Arka Plan

İran-Suudi Arabistan ilişkileri günümüze dek anlaşma/güven oluşturma ile güvensizlik/yanlış anlaşılma ikilemleri arasında (ki çoğunluk güvensizlik ve yanlış anlaşılma çizgisi olmak üzere) seyreden bir süreç izlemiştir (Behsad, 2018, s. 124-134). İran ve Suudi Arabistan ilişkileri 1925’te İran’da başlayan Pehlevi Hanedanlığı ve 1932’de kurulan Suudi Krallıkla birlikte başlamıştır. Pehlevi Hanedanlığı ve Suudi Krallık arasındaki bu etkileşimler sınırlı olmakla beraber daha çok hac düzenlemelerini kapsamıştır. Ancak II. Dünya Savaşından sonra bu düzenlemelerin teşvikiyle zamanla karşılıklı ticaret ilerlemiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerde istikrarı bozucu etkiye sahip olabilecek ortak petrol alanları, iç güvenlik sorunları nedeniyle gündeme gelmemiştir. Her iki ülke de bölgedeki istikrarın devamlılığı konusunda 2. Dünya Savaşına kadar mevcut İngiliz etkisine güvenmişse de savaş sonrası azalan İngiliz etkisinin yerini ABD etkisi almıştır (Keynough, 2016, s. 9). 1913’te İngiltere’nin donanmasındaki enerji ihtiyacı için kömür yerine petrolü kullanmaya başlaması ve Anglo-İran petrol şirketinden yarı yarıya hisse alması eş zamanlı gerçekleşmiştir. Sonrasında Arabistan topraklarında zengin petrol yataklarının keşfiyle de Körfez, enerji tedariki açısından dünyanın en önemli bölgelerinden biri haline gelmiştir (Faisal bin Salman al-Saud, 2003, s. 3-4).

İngiltere bölgeye olan enerji bağımlılığı nedeniyle 2. Dünya Savaşı sonrası bölgede artan ABD etkisini kaygıyla karşılamıştır. Bununla birlikte 1940’ların sonuna doğru Başbakan Musaddık liderliğinde bir araya gelen Milli Cephenin tahta bulunan Şah’a rağmen İran petrollerini millileştirmesi (1951) (Kuduoğlu, 2018, s. 39-44), İngiltere ve ABD’yi İran konusunda aynı amaçlarda buluşturmuştur. Sonunda ortak çıkarlar dahilinde İngiltere ve ABD işbirliği ile 1953 yılında ‘Ajax Operasyonu’ kapsamında Musaddık devrilmiş ve Şah gücü yeniden kendinde toplamıştır (Faisal bin Salman al-Saud, 2003, s. 5). Bu noktadan itibaren işler İngiltere’nin istediği gibi gitmemiş ve ABD’nin İran üzerindeki askeri ve ekonomik etkileri artmıştır. ABD’nin artan bu rolü İran

ile sınırlı kalmamış ve Körfeze de yayılmıştır. 5 Ocak 1957'de ilan edilen Eisenhower Doktrini ile ABD'nin bölgedeki ağırlığı iyice artmış, askeri ve ekonomik yardımları içeren programı öncelikle İran olmak üzere Suudi Arabistan da kabul etmiştir (Hiro, 2018, s. 32-35).

Bu dönemden 1979 İran Devrimine kadar ilişkiler anlaşma ve güven oluşturma seyrinde ilerlemiştir. Bunun nedeni iki ülkenin bölgede sahip olduğu ortak çıkarlar olmuştur. Buna göre Arap milliyetçiliği ve sosyalizm fikirleri ile 1958'de Irak'taki monarşiye yapılan darbe İran ve Suudi Arabistan'ın ortak bir çıkarda buluşmasına yardımcı olmuş ve her iki ülke de kendi rejimlerini bu fikirlerden koruma çabası içine girmiştir. Bir diğer ortak noktaları ise bölgelerindeki petrol arzı ve bu arzın piyasalardaki durumu ile ilişkili olmuştur. Esasında Suudi Arabistan özellikle 1970'ten sonra İran'ın kendisine kıyasla daha büyük ekonomisi, iyi eğitilmiş ordusu ve coğrafi olarak Sovyetler Birliği'ne yakınlığı nedeniyle ABD tarafından daha çok tercih edilebilecek bir ortak olması rolünden rahatsızdı; ancak bu rahatsızlık iki ülke arasında tırmanabilecek gerginlik aşamalarına dönüşmedi (Keynoush, 2016, s. 9-12). Bu dönemde mezheplerin ön plana çıktığı söylemlerde bulunulmaması da ayrıca dikkat çekicidir

İran-Suudi Arabistan ilişkilerinin çatışma öğeleri barındırmayan seyrindeki değişimin 1979 İran Devrimi ile birlikte olduğu söylenebilir. İran'da 1951-53 yılları arasında petrolün millileştirilmesi ve ardından yapılan darbeye Şah Rıza Pehlevi'nin gücü yeniden elinde toplamasıyla batılı devletlere ve özellikle ABD'ye verilen petrol imtiyazları artmıştır (Faisal bin Salman al-Saud, 2003, s. 5-6). Petrol gelirlerindeki artışa rağmen adaletsiz paylaşım, işçi ve köylüler gibi az gelirli kesimlerin tepkisini çekmiştir. Aynı zamanda Şah Rıza Pehlevi tarafından atılan modernleşme adımları da toplumun bazı kesimleri tarafından kabullenilememiştir. Böylece ekonomik ve sosyal sebeplerle toplumun farklı kesimlerinin tepkisini çeken Şah büyük bir ayaklanmayla devrilmiş ve İran Pehlevi Hanedanlığının yönetimindeki monarşiden, Ayetullah Humeyni liderliğinde İran İslam Cumhuriyetine geçmiştir. Humeyni Şii'lik üzerinden dini ideolojileştirerek İran'da 'politik din' hakimiyetini gerçekleştirmiştir (Sarı, 2015, s. 103-105).

Suudi Arabistan ile ilişkiler tam da bu noktadan sonra gerilmiştir. Suudi Arabistan Vehhabiliği resmi mezhebi olarak kabul etmektedir. Kendileri dışındaki herkesin kafir olduğu düşüncesinin hâkim olduğu Vehhabiler, tabiatıyla Şiiğin ideolojileştirildiği İran'a karşı olumsuz görüşler beslemektedir. Keza İran'da da taban tabana zıt (Wynbrandt, 2004, s. 244) bu iki mezhep çerçevesinde aynı durum söz konusudur (Deniz, 2018, s. 76). Suudi Arabistan nasıl ki 1979'dan önce İran ile kendi rejimlerine yönelik Arap milliyetçiliği ve sosyalizm fikirlerini tehdit olarak gördüyse aynı şekilde İran Devrimini de tehdit olarak görmüştür. Bu tehdit algısında şüphesiz ki İran anayasasında bulunan "dünyadaki bütün Müslümanların haklarının savunucusu" (Madde 3/16) maddesi de etkili olmuştur. Bu maddeden anlaşılacağı üzere özellikle devrimden sonraki ilk on yılda 'rejim ihracı' konusu İran'da bir dış politika ögesi olarak öne çıkmış ve önemini korumuştur (Şahin, 2007, s. 10-14). 1980-1988 yılları arasında süren İran-İrak Savaşında Suudi Arabistan'ın 'rejim ihracı' korkusu Irak'a ekonomik destekle sonuçlanmış ve iki ülke arasında diplomatik ilişkiler 1988 yılında kesilmiştir. Savaş sırasında Suudi Arabistan'ın petrol fiyatlarını kullanarak İran'ı baskılamak istemesi aradaki gerginliği derinleştirmiştir. 1987 yılında Suudi Arabistan'da hac sırasında İran vatandaşları tarafından yapılan İran yanlısı gösterilerde 400 kişinin öldürülmesi ise iki ülke arasındaki gerginliğin boyutlarını gösterebilecektir (Terrill, 2012, s. 7-8). Devrimden sonraki ilk on yılda ilişkilerde bulunan bu saldırganlık hali 1989'da Humeyni'nin ölümü ve 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile yavaş yavaş yumuşama evresine girmiştir. Humeyni'nin ölümü ile Şiiilik ideolojisinin dış politikadaki sert yansımaları ve 'rejim ihracı' konusunun önemi azalmış, Kuveyt işgali ise ABD'nin çözüm için devreye girme ve bu durumun İsrail'i güçlendirmesi ihtimali ile iki ülkeyi yeniden ortak çıkarlar etrafında yakınlaştırmıştır. Çok yakın ilişkiler kurulmasa da gerginliklerin azaldığı ve çatışmadan uzak, işbirliğine daha yakın geçen on yıldan sonra ABD'ye yapılan 11 Eylül saldırıları mevcut durumu bozmuştur. Bu saldırılardan sonra ABD'nin terörle mücadele kapsamında Afganistan ve Irak işgali bölgedeki dengeleri değiştirmiştir (Kocatepe, 2017, s. 69-71).

Irak'a yapılan müdahalelerle Saddam Hüseyin'in devrilmesi ve bölgede güç boşluğunun oluşması İran'ın buradaki Şii'ler üzerinde olabilecek potansiyel etkisini artırmıştır. Suudi Arabistan'da bölgenin diğer güçlü aktörlerinden biri olarak bunu rahatsız edici bulmuştur. Devrimden sonraki ilk on yılda mevcut olan Vehhabilik-

Şiilik mücadelesi bu evrede hem bölge dışı güçlerin hem de iki ülkenin ayrı ayrı çıkarları doğrultusunda yeniden canlandırılmıştır. İki ülkenin bölgedeki çıkar çatışmaları söylemlerle de kendini göstermiş ve diğer bölge ülkeleri nezdinde prestij kaybettirme güdüsüyle birbirlerini sürekli olarak kötüleme ve yaftalama girişimlerinde bulunmuşlardır (Özev, 2016, s. 92-97). Kuşkusuz ki Suudi Arabistan-İran ilişkileri ABD ve Rusya ikilisinden bağımsız değerlendirilemez. ABD’nin uzun yıllardır (2015 sonrası durum değişime girmekle birlikte (Habertürk, 2015; Erboğa, 2019)) Ortadoğu’da en sarsılmaz ortaklık ilişkisine sahip olduğu ülkelerin başında gelen Suudi Arabistan ile çıkarları doğrultusunda birbirlerine ihtiyacı olan İran-Rusya ortaklığı ilişkilerin yönünü ve seyrini belirleyen bir diğer unsur olmuştur. Özellikle Arap Baharı ve Suriye krizleriyle birlikte bu durum daha da ortaya çıkmıştır. Halihazırda 2000’den itibaren yeniden gündeme gelen Vehhabilik-Şiilik mücadelesi çerçevesinde mezhep farklılıkları Arap Baharı ile daha da belirginleşmiş ve bu doğrultuda Suudi Arabistan-İran ilişkilerindeki gerginlikleri derinleştirmiştir.

Afrika’nın kuzeyi ve Ortadoğu’nun çeşitli bölgelerinde 2010 yılından itibaren işsizlik, gıda enflasyonu gibi sorunların çözümüne yönelik ekonomik talepler ile demokrasi, özgürlük ve insan hakları gibi sosyal ve siyasi talepler doğrultusunda yapılan protesto ve gösterileri içeren süreç ‘Arap Baharı’ olarak adlandırılmaktadır. İlk olarak Tunus’ta meydana gelen olaylara karşı ilgisiz kalsalar da Mısır’da başlayan ayaklanmalar İran’ı da Suudi Arabistan’ı da rahatsız etmiş ve kaygılandırmıştır (Terrill, 2012, s. 10-11). Genel anlamda ‘Arap Baharı’nın kendi ülkelerine sirayet etmesi iki ülke için de riskli bir durumdur. Her iki ülke de ekonomik ve siyasi anlamda iç işlerinde sert politikalar izlemektedir. Dolayısıyla diğer ülkelerde protestoların gerçekleşme sebepleri bu ülkelerde de protestolara yol açabilecektir. Bununla birlikte mevcut iç politika tehditlerine rağmen her iki ülke de olaylara tepkilerini dış politika çıkarları çerçevesinde belirlemişlerdir. Bu anlamda Libya’da gerçekleşen NATO müdahalesi Suudi Arabistan tarafından desteklenirken, İran tarafından desteklenmemiş; Suriye’de ise Esad rejimini destekleyen İran’a karşı muhalifleri destekleyen bir Suudi Arabistan gözlenmiştir. Bunun tersi olarak Bahreyn ve Yemen’de ise ortaya çıkan ayaklanmaları İran hamiliğinde Şiilik tehdidi olarak gören Suudi Arabistan, belirtilen bölgelerdeki rejimlere askeri destek olarak müdahalelerde bulunmuştur (Kocatepe, 2017, s. 72-73). Yemen, iki ülke arasında vekalet savaşı adı altında hâlâ çatışmaların devam ettiği bir bölge olma özelliğindedir. Bir sonraki bölümde İran-Suudi Arabistan ilişkileri çerçevesinde Yemen’de devam eden savaş, deniz güvenliği ve politik ekonomi bağıntıları kapsamında incelenmiştir.

Yemen’deki Vekalet Savaşı’nın Deniz Güvenliği ve Politik Ekonomi Bağıntıları

Yemen’de Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti öncesinden beri devam eden istikrarsızlık ve çatışmalar 21. yüzyılda da sona ermemiş ve bir iç savaş olarak kendini göstermiştir. İç savaş olarak başlayan süreç zamanla ‘vekalet savaşı’ olarak evrilmiştir. Bu bağlamda yerli ve uluslararası aktörlerin de dâhil olduğu kanlı ve şiddetli süreç devam etmektedir. İlk olarak kısaca iç savaşın kökenine değinmek yararlı olacaktır. Belirtildiği üzere Yemen’in tarihi istikrarsızlık ve çatışmalar içinde süregelmiştir. Birbirine karşıt görüşler barındıran kabilelerin üzerinde Osmanlı İmparatorluğu dahi tam bir hâkimiyet sağlayamamış, 1800’lü yılların sonlarında ise günümüzde de etkilerini gösteren Zeydi/Sünni mezheplerinin karşılıklı üstünlük mücadelesi başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun I. Dünya Savaşı sonrası Yemen’den çekilmesiyle birlikte Zeydi liderliğinde Kuzey Yemen bağımsızlığını kazanmış, Güney Yemen ise İngiltere kontrolünde kalmıştır.

1962 yılında Kuzey Yemen’de Zeydi lideri öldüren ordunun Yemen Arap Cumhuriyeti’ni kurmasıyla birlikte iç savaş devam etmiştir. Aynı dönemde ise Güney Yemen İngiltere’den bağımsızlığını kazanmış ve Rusya yanlısı ideoloji ile Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Sonraki yıllarda kuzey ve güney arasında da oluşan çatışmalar 1980’li yıllarda çözülmeye çalışılmış ve Soğuk Savaşın bitimiyle Kuzey ve Güney Yemen birleşmiştir. Birleşmeden sonra koalisyon hükümeti kurulmuş ve kuzey devlet başkanı Ali Abdullah Salih devlet başkanı olmuştur. Devlet başkan yardımcısı Güneyli olmakla birlikte Güney Yemenliler süreçte taleplerinin karşılanmadığı ve haklarının gasp edilmek istendiği gerekçesiyle 1994 yılında ayrılıkçı hareketlere başlamışlardır. Bu tarihten itibaren devam eden kaos ortamında başka yerel aktörlerde bulunmaktadır. Kuzeyde El Kaide ve Husiler, güneyde ise diğer ayrılıkçı hareketler olmak üzere Yemen Devleti çatışma içindedir. El Kaide ve Husiler kendi aralarında da çatışmaktadır (Arslan, 2015, s. 20-23; Acet, 2018, s. 115-116).

Yemen’de devam eden bu istikrarsız sürecin iç savaşa dönüşmesi ise bu temeller üzerinde esas olarak Hükümet

ve Husiler arasında başlayan olaylarla olmuştur. 2004 yılında Hüseyin El Husi liderliğinde başlayan isyanlarda, Husi'nin ve birçok taraftarının öldürülmesiyle birlikte gerilim tırmanmıştır. O tarihten itibaren El Kaide'nin eylemleri ve Güneylilerin de ayaklanmalarıyla iyice karmaşıklaşan ortam 2011'de Arap Baharı ile daha da şiddetlenmiştir. Bu süreçte devam eden saldırı ortamında yaralanan Devlet Başkanı Salih, Suudi Arabistan'a gitmiş ve başkanlık görevini yardımcısı Abdurabbu Mansur Hadi'ye (2012) devretmiştir. 2013 yılında ise Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK) ve ABD gibi diğer aktörlerin desteğiyle Ulusal Diyalog Konseyi kurulmuş ve Yemen'deki sorunların çözüme kavuşabilmesi adına Hükümet ve Husiler arasında arabuluculuk yapılmaya çalışılmıştır. Yeni bir anayasa yazılması ve federasyon kurulmasını öngören çözümleri ortaya koyan Konsey planları Husiler tarafından kabul edilmemiştir.

Devam eden çatışma ortamında yeni bir hükümet kurulması gibi talepleri kabul edilmeyen Husiler birçok resmi dairesine el koydukları başkent Sana'nın yönetimini ele geçirmişlerdir. Gelişen olaylar zincirinde devlet Başkanı Hadi Aden'e kaçmış ve burayı geçici başkent (2015) ilan etmiştir (Deutsche Welle, 2018; Aljazeera Turk, 2015). Aynı tarihlerde Arap Liginden Husiler konusunda yardım isteyen Hadi'ye olumlu yanıt verilmiş ve 'Kararlılık Fırtınası (Operation Decisive Storm)' operasyonu başlamıştır. Operasyonun en büyük destekçisi Suudi Arabistan olmakla birlikte KİK ülkeleri, Fas, Mısır, Sudan, Pakistan ve Ürdün de askeri destekte bulunmuştur. ABD ise istihbarat ve lojistik olarak operasyonu desteklemiştir. BM Güvenlik Konseyi de Hadi'yi Yemen Devlet Başkanı olarak tanıdıklarını belirterek sorunların sivillere zarar vermeden diyalog yoluyla çözülmesi çağrısında bulunmuştur. Kararlılık Fırtınası Operasyonu 26 Mart 2015'te başlamasından yaklaşık bir ay sonra sona ermiştir (Aljazeera Center for Studies, 2015). Sonrasında 'Umuda Dönüş (Operation Restoring Hope)' adında yeni bir operasyon başlamıştır (Reuters, 2015). Koalisyon güçleri ile Husiler arasındaki çatışmalar günümüzde hala devam etmektedir.

Yemen'de yaşanan iç savaşın 'vekalet savaşı' olarak adlandırılmasının sebebi Suudi Arabistan öncülüğünde koalisyon güçleri ile çarpışan Husilerin askeri ve ekonomik olarak destekçisinin uzun yıllardır İran olarak görülmesidir. İran Genelkurmay Başkanı Husilere askeri destek sağladıkları iddiasını yalanlarken, danışmanlık ve entelektüel destek verdiklerini kabul etmiştir (Middle East Monitor, 2019). Bununla birlikte İran'ın Husilere doğrudan mali ve lojistik yardımda bulunduğu dair iddialar da yüksek oranda kabul görmektedir (Salisbury, 2015, s. 6). Vekalet savaşı, gruplar veya ülkeler arasında esasında her birinin kendisinden daha büyük başka güçlerin çıkarlarını temsil ettiği ve bu güçlerden yardım ve destek alarak yaptığı savaş olarak tanımlanabilecektir (Cambridge Dictionary, Proxy War). Bu çerçevede Yemen'de süregelen vekalet savaşının Suudi Arabistan ve İran'ın çıkarları nedeniyle ve yine bu iki ülkenin askeri ve ekonomik desteği ile yaklaşık yedi yılı aşkındır devam ettiği görüşünde uzlaşmaktadır.

Ayrıca 1980'li yıllardan itibaren Yemen'de Vehhabilik mezhebini kabul eden kesimlerin varlığındaki artış ve genel olarak nüfusun %65'inin sünni olması; Husilerin ise Şiilik mezhebini kollarından biri olan Zeydiliğe bağlı bir hareket (Gökalp, 2013, s. 87-114) kabul edilmesi (tartışmalı bir konu olmakla birlikte), Suudi Arabistan ve İran arasındaki Vekalet Savaşı'nın Vehhabi-Şii mücadelesi eğiliminde gerçekleştiğinin iddia edilmesine neden olmuştur. Gerçekten de Lübnan, Suriye, Azerbaycan, Irak, Bahreyn ve Yemen'deki Şii azınlıkları içine alacak şekilde oluşan Şii Hilali kapsamında İran'ın özellikle ABD'nin 2003 işgali sonrası Irak'ta güçlenmesiyle, Suudi Arabistan ve sünni-vehhabi mezhepli Körfez ülkelerinin bazılarında oluşturduğu tehdit algısı artmıştır (Kocatepe, 2017, s. 81-82). Bununla birlikte çalışmada görünüşte Vehhabi-Şii mücadelesi olarak adlandırılabilir olan durumun esasında iki ülkenin ekonomik çıkarlarına dayanan rekabete ve ekonomik kapsamda algıladıkları tehditlere dayandığı üzerinde durulmuştur. Suudi Arabistan ve İran'ın bölgedeki ekonomik çıkarlarına geçmeden önce Yemen'in stratejik öneminin belirtilmesi gerekmektedir. Yemen, deniz yoluyla taşınan petrolün %8'inin geçiş güzergahı olan Aden Körfezi'nin kontrolünün sağlanması adına stratejik bir konumda bulunmaktadır. Bu güzergaha göre Harita 2 ile gösterildiği üzere Hint Okyanusu Bab el-Mandab Boğazı ile Kızıldeniz'e oradan da Süveyş Kanalı ile Akdeniz'e bağlanır (Oktav, 2019).

Harita 2: Jeo-Stratejik Alanı ile Bab el-Mandab¹⁰
(Kaynak: Lott, 2021)

Aden bölgesi bu güzergâh üzerinde gemilerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için durdukları liman şehirlerini barındırmaktadır. Genel olarak deniz taşımacılığı açısından eski Baharat Yolu’nun bir kolu olarak Aden Körfezi ve Bab el-Mandab Boğazı, günümüzde hala ticari geçişler açısından önem arz etmektedir. Kızıldeniz’e kıyısı olan tüm devletler için stratejik olan bu körfez Hint Okyanusuna kıyısı olan devletler için de önemlidir (Semin, 2015). Bu önem Harita 2 ile gösterildiği üzere Hürmüz Boğazı’ndan Arap Denizi’ne ve Hint Okyanusu’na ve oradan da Bab el-Mandab geçişi ile Doğu Akdeniz’e uzanan deniz iletişim hatları ve boğum noktalarını içinde barındıran alan ile kendini göstermektedir. Bu noktadan hareketle örneğin Çin’in ihracat gemileri bu güzergâh üzerinden Batı Avrupa’ya ulaşmaktadır. Yine Yemen’in hâkimiyetinde bulunan Socotra takım adaları da Hint Okyanusundaki deniz ticaretinin güvenliğinin ve kontrolün sağlanması anlamında üs kurulması açısından özellikle ABD ve Rusya’nın hedefinde olmuştur (Hoffman, 2022). Tabiatıyla Yemen’in belirtilen stratejik önemi sadece bir iç savaş iken başka devletlerin de aktörler olarak devreye girdiği bir savaş alanına dönüşmüştür.

Suudi Arabistan için Yemen, Kızıldeniz’e kıyısı olması nedeniyle buradaki ticari geçişlerin doğal seyri açısından önemlidir. Bölgede İran destekli bir yapının oluşması, Suudi Arabistan’ın Hint Okyanusuna açılan yollarından birinin tıkanması anlamında ticari kayıplara yol açabilecektir. Hint Okyanusuna açılan diğer bir kapısı olan Hürmüz Boğazı ise, İran ile karşılıklı kıyıların olduğu Basra Körfezi’nin çıkışı noktasıdır. Boğaz dünyadaki petrol arzının %30’unun geçtiği su yoludur. Bu bölgede Körfez ülkeleri ile İran arasında yaşanan gerilimler ve devam eden istikrarsızlık Suudi Arabistan’ı alternatif boru hatları düşenebilecek ve deniz taşımacılığı ile petrol arzı yapılabilecek yollar aramaya itmiştir. Suudi Krallığı bu bağlamda Hürmüz Boğazı’ndaki enerji ve ekonomi güvenliğini tehdit altında hissetmektedir. Halihazırda Hint Okyanusuna açılan yollarından birinde güvenliğine tehdit olarak gördüğü İran’ın diğer alternatif güzergâh olan Bab el-Mandab’te oluşabilecek varlığı tabiatıyla Suudi Arabistan’daki tehdit algısını arttırmıştır (Orkaby, 2019). İran’a gelindiğinde ülkenin Yemen’de devam eden savaşa Şii çerçevesinde destek sağladığı yönünde görüşler olsa da esasında Husiler Şii değildir.

¹⁰ Harita 2 ile Bab el-Mandab’ın jeo-stratejik konumu ortaya konmaktadır. Harita ile gösterildiği üzere söz konusu alan Hint Okyanusu ve Doğu Akdeniz güzergâhının önemli bir noktası olma konumundadır. Öyle ki bu alan çalışmada kullanılan ana kavramlar olan deniz iletişim hatları (sea lines of communications) ve boğum noktaları (choke points) açısından bölge devletlerine yalnızca ekonomik olarak değil stratejik olarak da önemli avantajlar vaat etmektedir.

Buna göre Şiilik mezhebinden farklılaşarak ortaya çıkan ve Şiiliğin bir kolu olarak kabul edilen Zeydilikten ayrılarak farklı öğretiler ortaya koyan El Husi'nin taraftarları Husiler diye anılmaktadır (Oktav, 2019, s. 10). İran'ın bölgeye olan ilgisi de ekonomik hassasiyetlere dayanmakla birlikte Yemen'deki mücadelesi daha çok ulusal güvenlik algısıyla ilişkilendirilebilecektir. Tarihi arka plan bölümünde de belirtildiği üzere İran 1979 devriminden beri politik din ideolojisinin varlığına karşı sürekli tehdit halinde hissetmiştir (Oktav, 2019, s. 12). 1981 yılında Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Kuveyt ve Bahreyn tarafından kurulan Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK) de her ne kadar ekonomik, siyasi ve sosyal hedefler konusunda işbirliği amacıyla kurulduğu iddia edilse de İran tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Belirtilen nedenler ışığında mezhepsel olarak farklılıklar barındırdığı Körfez ülkelerine karşı İran, savunma stratejileri geliştirmiştir. Periferisinde bulunan ülkelerdeki Şii gruplara ekonomik güvenliğini de içine alan ulusal güvenlik çıkarları gereğince yakın politikalar izlemiştir. Yemen de bu çerçevede değerlendirilebilecektir. Burada İran; Hürmüz Boğazı kartını kullanarak kaygılandırdığı Suudi Arabistan'ı, Hint Okyanusuna çıkış kapısı olarak gördüğü bir diğer alternatif olan Bab el-Mandab Boğazını da ele geçirme tehdidiyle karşı karşıya bırakmıştır (Demir, 2014, s. 119). Uzun yıllardır ABD tarafından uygulanan ve Suudi Arabistan'ın da destekçisi olduğu ambargolar nedeniyle ekonomik sorunlar yaşayan İran; Suudi Arabistan, ABD ve ambargoya destek veren diğer devletler için de stratejik noktadaki Aden Körfezini kontrol eden Yemen'i ele geçirerek ve buranın kontrolünü sağlayarak hem ekonomik hem de ulusal güvenliği açısından avantajlı bir konuma geçebilecektir.

Yemen'deki vekalet savaşı devam etmektedir. Esasında bölgedeki savaşın uzaması ve böylece İran ile Suudi Arabistan'ın harcadığı savaş maliyetlerinin artması, ABD ve diğer uluslararası aktörler tarafından istenen bir sonuçtur. Bu anlamda hem iki ülke ekonomisinde de savaştaki maliyet artışı nedeniyle yaşanan zayıflıklar, hem de Yemen'de ikisinden birinin tamamen hâkimiyet kazanamaması teşvik edilmektedir. Genel olarak bakıldığında ise Suudi Arabistan ve İran'ın bölgedeki büyük aktörler olarak çatışma halinde olması ve zayıflaması Batılı ülkeler açısından daha menfi gözükmektedir. Şöyle ki bu iki aktörün olası bir işbirliği İsrail'in ulusal ve hatta ontolojik güvenliğini, Batılı ülkelerin ise enerji güvenliğini tehdit edecektir. Dünya'nın en büyük petrol üreticilerinden olan bu iki ülke aynı zamanda en önemli deniz ticareti yollarından birinin de kıyıdaşlarıdır. Olası bir işbirliği petrolün endüstriyel gelişmelerdeki önemi de düşünüldüğünde her iki ülkeye de hem bölgesel hem de küresel düzlemdeki politikaları etkileme açısından çeşitli fırsatlar sunacaktır (Özev, 2016, s. 88-89). Tabiatıyla bölgenin genel olarak bu istikrarsız, çatışma halindeki durumu bölge dışı aktörler tarafından da teşvik edilmektedir. Bu bölümde Yemen Savaşı'nın ekonomik önemi her iki ülke açısından da analiz edilmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde genel değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Sonuç

Yemen'de süregelen vekalet savaşı genellikle Vehhabi-Şii mücadelesi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Vehhabi-Şii mücadelesi her iki ülkenin politik ve ekonomik amaçlarını gerçekleştirme adına bir araç işlevi görmektedir. Çalışmada da belirtildiği üzere İran-Suudi ilişkilerinin tarihi göz önüne alındığında, her iki ülkenin de mezhepleri ilişkilerinin başladığı yıllardan beri değişmemiştir. Mezhep karşıtlıklarının çatışmalarının temel sebebi olacağı iddiası iki ülkenin her dönem çatışma halinde olmaması ile çelişmektedir. İran devrimi öncesi iki ülke arasında işbirlikleri dahi mevcuttur. Bununla birlikte Şiilik mezhebinin 1979 devrimi ile ideolojileştirilmesiyle iki ülkenin rejim ihracı konusu çerçevesinde tehdit algılarının arttığı da bir gerçektir. On yıllık bir dönemden sonra Humeyni'nin ölümüyle rejim ihracı konusunun gündemden düşmesi yine ilişkilerin seyrine etki eden unsurlardan biri olmuştur. Görece sakin geçen Soğuk Savaş sonrası döneme rağmen; iki ülke arasında, 2000'li yıllardan itibaren çeşitli unsurların etkisiyle güvensiz, rekabet barındıran ve zaman zaman çatışma ihtimalleri taşıyan gerilimli ortam tekrar canlanmıştır. Bu yıllardan itibaren mezhep mücadelesi ve rejimi koruma konusu, temelde ekonomik ve ulusal çıkarların tesisi amacıyla iki tarafın da eylemlerini yerelde ya da dış politikada meşrulaştırarak adına güvenleştirdiği yani güvenli tehdidi olarak ifade ettiği bir işlev görmüştür. İran'ın Orta Asya ya da doğusundaki Sünni mezhepli komşularını, rejimine büyük bir tehdit olarak görmemesine rağmen; Körfezdeki Sünni-Vehhabi mezheplerine sahip komşularını rejimine bir tehdit olarak görmesi bu durumun göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Yine Suudi Arabistan'ın kendi bölgesinde dini ideolojileştiren iki devlet olarak İran ve İsrail algısı kıyaslandığında, İran tehdidine olan hassasiyetinin daha fazla olması; söz konusu rekabetin nedenleri açısından dini mücadeleler dışında açıklamalar gerektirmektedir.

Yemen’de süren vekalet savaşının nedenleri de böylece Vehhabi-Şii mücadelesi ötesinde açıklamalar gerektirmektedir. Deniz güvenliği ve politik ekonomi bağıntıları konusunun incelendiği bölümde belirtildiği üzere bu kavramlar (deniz iletişim hatları ve boğum noktaları) devletlerin ekonomik güvenlikleri ile doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlantı çerçevesinde Suudi Arabistan, savunma maliyetlerini de etkileyecek ticari yetkinliğine, Bab el-Mandab geçidinin kontrolünün İran’a geçmesi olasılığı yüzünden tehdit hissetmektedir. Yine İran kontrolü neticesinde burada ortaya çıkabilecek kısıtlamalar sonucu meydana gelebilecek dengesizlikler Suudi Arabistan için bir ekonomik tehdit oluşturmaktadır. İran’ın Yemen’de zafer elde etmesi ihtimali, Suudi Arabistan tarafından yapılacak enerji arzının Basra Körfezi ve Kızıldeniz’de sıkıştırılması ve bu arzın deniz yolu ile Hint Okyanusuna çıkışının engellenmesi ihtimallerini de ortaya çıkarmaktadır. İran açısından ise deniz iletişim hatları ve boğum noktalarının politik ekonomi bağıntıları jeo-ekonomi kavramı çerçevesinde açıklanabilmektedir.

İran, Aden Körfezinde sağlayacağı kontrolle jeopolitik hedeflerini gerçekleştirmek üzere ekonomik araçları kullanabilecektir. Şöyle ki ticaretin kalbi olarak düşünülen bu bölgede sağlanan kontrol o güzergahı kullanan devletler için bir koz olarak ele alınabilecektir. Bu, İran’a çeşitli yaptırım ve kısıtlama olanakları tanıyabilecektir. Yine buradan sahip olacağı ekonomik güçle özellikle enerji kaynakları arzının gerçekleştirilmesi konusunda kısıtlama, abluka ve ambargo gibi ekonomik saldırı kartlarını da kullanabilecektir. Bununla birlikte Bab el-Mandab bölgesi başta olmak üzere Yemen’in sahip olduğu stratejik konum yalnızca ticari değil aynı zamanda stratejik etkinlik kurma noktasında da önemli avantajlar vaat etmektedir. Kuşkusuz bu vaatlerin en açık gözlemlenebildiği alanlar deniz iletişim hatları ve boğum noktaları boyunca öne çıkan güzergahlardır. Hint Okyanusu Bab el-Mandab Boğazı ile Kızıldeniz’e oradan da Süveyş Kanalı ile Akdeniz’e bağlanan söz konusu güzergah, Yemen’de etkinlik kuracak devlet ya da devletlere başta enerji akışında etkinlik kurmak olmak üzere; ilgili alanlardan geçiş ve kontrol üstünlüğü ve dolayısıyla stratejik avantaj sağlama konumundadır. Üzerinde durulan bu noktalarla birlikte çalışmada Yemen’deki savaşın deniz güvenliği ve devletlerin politik ekonomi ekseni çıkarları açısından değerlendirilmesi vekalet savaşının tarafları olan İran ve Suudi Arabistan üzerine yapılmıştır. Bu değerlendirmeler göstermektedir ki her iki devlet için Yemen mücadelesi bölgesel bir rekabetten öte anlamlar taşımakta, uzun vadede deniz gücünün tesis edilmesi hedefine hizmet etmektedir.

Kaynakça

- Acet, G. S. (2018). Yemen’de İç Savaş ve İnsan Savaşın Boyutları, *Social Science Studies Journal*, Vol: 4, Issue: 13, 114-125.
- Alexander, L.M., Morgan, J.R. (1988). Choke Points of the World Ocean: A Geographic and Military Assessment. The University of Chicago. *Military Activities*, 340.
- Aljazeera Center for Studies, “Operation Decisive Storm: Reshuffling Regional Order”, Position Paper, 06 April 2015.
- Al-Saud, Faisal bin Salman, *Iran, Saudi Arabia and the Gulf Power Politics in Transition 1968–1971*, I. B. Tauris-London New York, New York, 2003.
- Arslan, İ. (2015). Yemen: İstikrarsızlaştırılan Bir Ülkede Bölgesel/ Küresel Güç Mücadelesi, *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, Cilt: 1, Sayı: 1, 17-48.
- Athoğlu, Y., “Aden Körfezinde Güç Mücadelesi”, *Bilgesam*, 02.06.2009, <http://www.bilgesam.org/incele/1311/-aden-korfezi'nde-guc-mucadelesi/#.XfAsj-gzbIW> (10.04.2022).
- Behsad, D. (2018). Iran and Saudi Arabia in the Middle East: Leadership And Secterianism (2011—2017), *Vestnik Rudn International Relations*, Vol. 18, No. 1, 124-134.
- “Beş Başlıkta Yemen Savaşı”, *Deutsche Welle*, 06.11.2018, <https://www.dw.com/tr/be%C5%9F-ba%C5%9Fli%C4%B1kta-yemen-sava%C5%9F%C4%B1/a-46160545> (10.05.2022).
- Cambridge Dictionary, ‘Proxy War’, <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6z%C3%BCk/ingilizce/proxy-war> (10.03.2022).
- Demir, A. (2014). İran’ın Basra Körfezi’ni Bloke İhtimali ve Hürmüz Boğazı’ndan Geçişlerin Uluslararası Hukuk Açısından Analizi, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, 107-140.

- Yıldırım, D. (2018). Ortadoğu’da Vehhabi- Şii Mücadelesi, TESAM Akademi Dergisi, 5 (1), 63 – 95.
- Elbagir, N.; Abdelaziz, S.; El G., Mohamed A. and Smith-Spark, L. (2019). “The US shipped weapons and secrets to the Saudis and Emiratis. Now, some are in the hands of fighters linked to al Qaeda and Iran”, CNN, <https://edition.cnn.com/interactive/2019/02/middleeast/yemen-lost-us-arms/> (12.05.2022).
- Erboğa, A. (2019). Obama ve Trump Dönemi ABD-Körfez İlişkileri, SETA, Sayı: 269.
- Gökalp, Y. (2013). Yemen’de Suudi-Zeydi İlişkilerinin Tarihi Arka Planı, e-makâlât Mezhep Araştırmaları, VI/2, 87-114.
- Hiro, D. (2018), Cold War in the Islamic World Saudi Arabia, Iran and the Struggle for Supremacy, Oxford University Press, New York.
- Hoffman, J. (2022), Some Tiny Islands Near Yemen Could Have a Big Role in the Competition Between US and China, Insider, <https://www.businessinsider.com/islands-near-yemen-could-have-role-in-us-china-competition-2022-1> (10.08.2022).
- Holmes, J.R. (2014). Strategic Features of the South China Sea. Naval War Collage Review. Vol.67.No.2.s: 34-35.
- “Iran admits supporting Houthis in Yemen for the first time”, Middle East Monitor, 03.10.2019, <https://www.middleeastmonitor.com/20191003-iran-admits-supporting-houthis-in-yemen-for-the-first-time/> (01.06.2022).
- Keynoush, B. (2016). Saudi Arabia and Iran Friends or Foes?, Palgrave Macmillan, New York.
- Kocatepe, D. (2017). Suudi Arabistan-İran Rekabeti: Mezhep Görünümü Çıkar Çatışması, ANKASAM | Bölgesel Araştırmalar Dergisi, İran Özel Sayısı 1 (2), 67-101.
- “Körfez Ülkeleri Liderleri Camp David Zirvesine Katılmıyor”, Habertürk, 12.05.2015, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/1077176-korfez-ulkeleri-liderleri-camp-david-zirvesine-katilmiyor> (10.04.2022).
- Konukcu, Y. (2018). İran’ın Bölgesel Güvenlik Stratejisi: Bir Güç Döngüsünün Değerlendirilmesi, Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 3, 74-91.
- Kuduoğlu, A. (2018). İran’da Musaddık Dönemi: 1951-1953, İran Çalışmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, 37-62.
- Lott, A. (2021). Maritime Security Threats and the Passage Regime in the Bab el-Mandab, The NCLOS Blog, <https://site.uit.no/nclos/2021/06/21/maritime-security-threats-and-the-passage-regime-in-the-bab-el-mandeb/> (10.12.2022).
- Miah, M.A., Ahmed, S.U., Sultana, K.S. (2017), Control Over Maritime Chokepoints an Assurance of Secure Lifeline, Bangladesh Maritime Journal, Vol 3, No 1,111-120.
- Oktav, Ö. Z. (2019). Suriye Krizi Sürecinde Suudi Arabistan’ın Değişen Stratejileri ve Arap Dünyasında Değişen Dengeler, https://www.researchgate.net/publication/335168477_Suriye_Krizi_Surecinde_Suudi_Arabistan_in_Degisen_Stratejileri_ve_Arap_Dunyasinda_Degisen_Dengeler (03.04.2022).
- Orkaby, A. (2019). Saudi Arabia’s War in Yemen Is About Oil, The National Interest, <https://nationalinterest.org/blog/middle-east-watch/saudi-arabia%E2%80%99s-war-yemen-about-oil-90736> (05.04.2022).
- Özev, M. H. (2016). İran-Suudi Arabistan İlişkileri, 1932-2014, İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 66/1, 83-104.
- Peele, R.B. (1997). Maritime Chokepoints: Key Sea Lines of Communication and Strategy. Strategy Research Project. U.S. Army War College. S:2-9.
- Raga, A.A. (2020), The Bab El-Mandeb Strait: Geopolitical Considerations of the Strategic Chokepoint, https://www.ieee.es/Galerias/fichero/docs_opinion/2020/DIEEEEO19_2020ANAAGU_BabMandeb_ENG.pdf, (12.08.2022), 2-8.
- Salisbury, P. (2015). Yemen and the Saudi–Iranian ‘Cold War’, Chatham House: The Royal Institute of International Affairs, Research Paper.
- Sarı, İ. (2015). 1979 Devrimi Sonrası İran’ın Rejim Paradigması ve Dış Politika Yönelimleri, Turkish Journal of Middle Eastern Studies, Cilt: 2, Sayı: 1, 95-135.
- “Saudi-led coalition announces end to Yemen operation”, Reuters, 21.04.2015, <https://www.reuters.com/article/us-yemen-security-saudi/saudi-led-coalition-announces-end-to-yemen-operation-idUSKBN0NC24T20150421> (01.03.2022).
- Semin, A. (2015). Yemen Krizi, Husiler ve İran-Körfez Güç Mücadelesi, Bilgesam, No: 1201.
- Shelala, R.M. (2014), Maritime Security in the Middle East and North Africa: A Strategic Assessment, Center for Strategic and International Studies, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/

files/publication/140206_maritime_security_shelala_report.pdf, (10.05.2022), 39-54.

Şahin, M. (2007). İran Dış Politikasının Dini Retoriği, Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, 10-19.

Terrill, W. A. (2012). The Saudi-Iranian Rivalry and the Future of Middle East Security, Mackenzie Tyler and Anthony M.Boone (eds.), Rivalry in the Middle East Saudi Arabia and Iran, New Nova Science Publishers, New York, 1-52.

The Geography of Transport Systems, (2009), Shipping Lanes, Strategic Passages and Oil Reserves in the Middle East, Energy Information Administration, World Oil Transit Chokepoints & BP Statistical Review of World Energy, <https://transportgeography.org/contents/applications/petroleum-transportation-resource/strategic-passages-middle-east/> (11.06.2022).

Wynbrandt, J. (2004). A Brief History of Saudi Arabia, Library of Congress Cataloging-in-Publication, New York.

“Yemen’de İran-Suud Savaşı”, Aljazeera Turk, 26.05.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/yemende-iran-suud-savasi> (04.03.2022).

